

Kohti kolmisäikeistä virkaa?

Piispainkokouksen 30.1.2024 asettaman työryhmän taustaselvitys mahdollisen diakonaatti-uudistuksen teologisista perusteluista

DKIR/71/08.00.00/2024

18.12.2024, päivitys 1.6.2026

Työryhmä

piispainkokouksen pääsihteeri Kari Kopperi

piispa Mari Parkkinen

kirkkoneuvos Petri Määttä

johtaja Kalle Kuusimäki

arkkipiispan teologinen erityisavustaja Minna Hietamäki

johtaja Jarmo Kokkonen

Sisällys

Johdanto.....	4
Diakonaatti ekumeenisessa keskustelussa sekä LML:n jäsenkirkoissa – keskustelun viimeisiä kannanottoja	9
Kirkkojen maailmanneuvosto (KMN)	10
Luterilainen maailmanliitto (LML).....	12
Ruotsin kirkko.....	14
Norjan luterilainen kirkko.....	15
Tanskan luterilainen kirkko	17
Islannin luterilainen kirkko	17
Viron luterilainen kirkko.....	18
Liettuan luterilainen kirkko	18
USA:n luterilainen kirkko (ELCA).....	19
Saksan evankelinen kirkko (EKD).....	21
Anglikaaniset kirkot	22
Muut protestanttiset kirkot	24
Havaintoja diakonaatista käydyistä ekumeenisesta keskustelusta	24
Kirkosta ja kirkon tehtävästä.....	27
Diakoniasta ja diakoneista	33
Raamatun ja kirkon ensimmäisten vuosisatojen tausta	33
Diakoniaherätys ja suomalainen keskustelu diakoniasta.....	36
Diakoniaherätys	36
Aarnisalo ja suomalaisen diakoniakeskustelun varhaisvaiheet.....	38
Diakonian teologia 1960 ja 1970-luvuilla.....	39
Mannermaan koulu ja 2000-luvun diakonian oppikirjat.....	42
Saraneva ja vapautuksen teologian anti	49
Diakonia ja kokonaisvaltainen missio	52
Suomalainen keskustelu kirkon virasta ja diakonaatista.....	55
Kirkon virka ja vihkimys	55
Diakonaattikeskustelu Suomessa	62
Kirkon virkarakenteen kehittäminen 1994.....	65
Yhdessä kirkon virassa 1997	67
Palvelijoiksi vihityt 2002	69

Virkarakennetyöryhmä 2004.....	72
Diakoninvirka 2008.....	74
Diakonaattityöryhmä 2010.....	75
Diakoninvirka 2015.....	79
Kasvatuksen virka/virat osana mahdollista diakonaattia.....	85
Kanttorit diakonaattiin?.....	88
Johtopäätöksiä taustaselvityksestä.....	90
Ratkaisuehdotus.....	95
Lähteet ja kirjallisuus.....	96

Johdanto

Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa on pitkään keskusteltu asiakokonaisuudesta, joka koskee piispan ja papin virasta erillistä kirkon hengellistä virkaa ja joka on kirkon historiassa ymmärretty eri tavoin. Keskustelussa asiasta on käytetty erilaisia käsitteitä, kuten esimerkiksi virkarakenteen kehittäminen, viran kolmijako, kolmisäikeinen virka, erityinen palveluvirka tai diakonaatti.¹ Prosessin viimeisin vaihe päättyi, kun kirkkohallitus antoi syksyllä 2019 ilmoituksen kirkolliskokoukselle, jossa todettiin kirkkohallituksen päättäneen kokouksessaan 15.10.2019 olla antamatta kirkolliskokoukselle jatkovalmisteltua esitystä diakoniavirkaa koskevien säännösten lisäämisestä kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen. Tällä perusteella kirkkohallitus katsoi, että kirkolliskokouksen 5.11.2015 tekemä päätös palauttaa diakonivirkaa koskeva asia kirkkohallituksen uudelleen valmisteltavaksi on ilmoituksen myötä tullut loppuun käsitel-lyksi.²

Ratkaisua perusteltiin mm. sillä, että asiaan liittyvät käsitteet (erityisesti diakonaatin käsite) ovat epäselviä eikä niistä ole muodostunut yleisesti hyväksyttyä näkemystä. Tämän vuoksi diakonaatti-käsitteen hyödyntäminen ei riitä ratkaisemaan asiaan liittyviä ongelmia. Asiaan liittyen perustevaliokunta oli lausunnossaan todennut, että diakonian viran nykytilanteeseen liittyvät ongelmat ovat seuraavat: vihkimistä koskevat säännökset puuttuvat kirkkolaista, hiipakunnissa on erilaiset vihkimyskäytännöt, diakonian viranhaltijoiden oikeuksia ja tunnuksia koskevat säädökset puuttuvat, virka ei ole hengellisen kaitsennan piirissä ja kirkon ekumeeniset sitoumukset tulisi täyttää.³

¹ Tämä kokonaisuus voidaan ymmärtää ns. kolmisäikeisen virkakäsityksen yhdeksi säikeeksi, mutta sitä on hyödynnetty myös muunlaisten virkanäkemyksen yhteydessä. Tässä yhteydessä on usein käytetty hieman kiistanalaista käsitettä diakonaatti. Käsitteelle annetaan esimerkiksi mietinnössä *Yhdessä kirkon virassa* (1997, 20) seuraava määritelmä: ”Termillä *diakonaatti* komitea tarkoittaa diakonian virkaa laaja-alaisempaa kirkon viran osaa, joka käsittää karitatiivisen diakonian lisäksi myös katekeettisia ja liturgisia tehtäviä varhaiskirkon esikuvan mukaan.” Kun tässä selvityksessä käytetään käsitettä virka, sillä tarkoitetaan yleensä niin sanottua kirkon hengellistä vihkimysvirkaa eikä konkreettista virkasuhdetta. Erottelu vastaa pappisviran ja papin viran välistä eroa, jossa edellinen viittaa erityiseen pappeuteen, joka tarkoittaa evankeliumin julistamiseksi ja sakramenttien jakamiseksi asetettua kirkon virkaa, johon kutsutaan ja johon vihitään pappisvihkimyksessä. Jälkimmäinen tarkoittaa hallinnollisella päätöksellä perustettua seurakunnan, seurakuntayhtymän, tuomiokapitulin tai kirkkohallituksen virkaa, johon voidaan valita vain pappi.

² Kirkkohallituksen ilmoitus 3/2019.

³ Perustevaliokunnan lausunto 2/2015 lakivaliokunnalle kirkkohallituksen esityksestä 1/2015. Uutta diakoniavirkaa koskevien säännösten lisääminen kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen

Kirkkohallituksen ilmoituksen jälkeen diakonaatti-kysymyksen työstämistä ei ole jatkettu, vaan se on ollut pysähdyksissä syksystä 2019 lähtien. Toiveita prosessin uudelleen käynnistämisestä on kuitenkin jatkuvasti esitetty. Asiaa on perusteltu esimerkiksi seuraavilla näkökohdilla:

- Virkanäkemyksen selkeys ja ekumeenisten sitoumusten täyttäminen. Kirkkomme käsitys diakonian viran teologisesta sisällöstä on epäselvä eikä se ole yhdenmukainen suhteessa kirkkomme hyväksymiin ekumeenisiin asiakirjoihin.⁴ Esimerkiksi Matti Revon tekemän analyysin perusteella käsikirjan kehitys osoittaa kirkon virkateologian hahmottuneen kohti selvemmin kolmisäikeistä vihittyjen virkojen kokonaisuutta. Sama suuntaus näkyy myös useissa ekumeenisissa asiakirjoissa, joiden valmisteluun kirkkomme edustajat ovat osallistuneet. Niissä viran kolmisäikeisyyttä pidetään kirkkojen yhteisenä näkemyksenä.⁵
- Diakonian ja kasvatuksen sosionomit opiskelevat pitkälti samanlaisen tutkinnon, mutta vain diakonian sosionomit vihitään virkaan. Tämä koetaan erityisesti kasvatuksen sektorilla ongelmaksi ja epätasa-arvoa synnyttäväksi tekijäksi, joka näyttää lisäävän erityisesti nuorisotyönohjaajien rekrytoimishaasteita.
- Ordinaatiovalmennusten ja vihkimisten käytännöt ovat muuttuneet. Piispainkokouksen antamien suositusten perusteella diakonian virkaan vihkimisen käytännöt ovat muuttuneet yhdenmukaisemmiksi.⁶ Samaan aikaan on yleistynyt toimintamalli, että papit ja diakonit vihitään virkaan yhdessä messussa (noin puolessa hiippakunnista).
- On toivottu sellaista virkateologista ratkaisua, joka yhdistäisi erityisesti nykyisiä diakonian ja kasvatuksen sekä mahdollisesti myös muita virkoja sekä vastaisi kirkon työn ja sen virkojen kehityshaasteisiin tulevaisuudessa. Monet kirkon työssä kohdattavat työalahaasteet ovat entistä yhtenäisempiä (esim. lapsiperheköyhyys, nuorten syrjäytyminen yms.).
- Kirkon työn kokonaisuudessa on tarkoituksenmukaista vähentää työalakeskeisyyttä sekä purkaa niihin liittyviä raja-aitoja. Olisikin tarkoituksenmukaista, että kirkossa on sellainen

⁴ Esim. Baptism, Eucharist and Ministry (=BEM) 1982, Porvoon yhteinen julkilausuma 1992, Kasvavaa yhteyttä 2017. Kysymys ekumeenisten sitoumusten velvoittavuudesta on kiistanalainen. Kirkolliskokousten työskentelyssä on esimerkiksi BEM:n yhteydessä todettu, ettei asiakirjan käsittely edellytä määräenemmistöä, sillä kirkon vastauksesta ei "välittömästi johdu kirkkomme käytäntöä koskevia johtopäätöksiä." Lähemmin Antila 2011. Tähän teemaan palataan lähemmin tuonnetmin.

⁵ Kolmisäikeisyydestä lähemmin Repo 2024; *Kasvavaa yhteyttä* 2017, erit. 212, 293, 334 sekä Kopperi 2024a.

⁶ Piispainkokouksen suositus diakonian virkaan vihkimisestä (2016). Päivitetty viimeksi 24.10.2023.

vihkimysvirka, johon voidaan vihkiä erilaisilla koulutuksilla ja erilaisiin tehtäviin, mutta työuran aikana tehtäväkuvat voivat kehittyä ja muuttua johtuen työn haasteista. Tarvittaessa työntekijä voi vahvistaa ja täydentää osaamistaan oppilaitosten tarjoamilla koulutuksilla tai kirkon omalla täydennyskoulutuksella. Työtehtävien ja virkojen muuttuessa vihkimysvirka pysyisi kuitenkin samana, mikä osaltaan vahvistaisi virkaan vihittyjen kirkollista ammatti-identiteettiä ja sitoutumista kirkon työhön.⁷

- Keskustelussa on usein viitattu siihen, ettei kirkkolaissa eikä kirkkojärjestyksessä todeta mitään diakonian virkaan vihkimyksestä. Maininta jäi pois kirkkolaista 1990-luvun kirkkolain kokonaisuudistuksessa. Asiaa valmistellut valiokunta perusteli ratkaisua sillä, ettei kirkkolaissa tarvita vihkimisestä erillistä pykälää, koska kirkolliskokouksen hyväksymä kirkkokäsikirja sisältää diakonian virkaan vihkimisen kaavan. Myöhemmässä keskustelussa tätä päätöstä on pidetty virheenä.

Aikaisempien työskentelyjen haasteina voidaan pitää erilaisia näkemyksiä kirkon virasta sekä diakonia-käsitteeseen liittyviä näkemyseroja⁸. On esimerkiksi erotettava toisistaan käsitteet diakonian virka ja diakoniatyö. Työskentelyihin on usein liittynyt kokemuksia, pelkoja ja toiveita työn arvostuksesta, vallasta ja edustuksellisuudesta, hierarkioista sekä kirkon työntekijöiden kesken että työntekijöiden ja seurakuntalaisten välillä. Usein on mainittu pelko oman työmuodon merkityksen kapeutumisesta tai tehtävien muuttumisesta, mikä on näkynyt esimerkiksi ammattikuntien edunvalvontaan liittyvinä puheenvuoroina.

Edellä kuvattujen perustelujen pohjalta piispainkokous keskusteli asiasta ja päätti 30.1.2024 asettaa työryhmän, jonka tavoitteena on tuottaa teologinen selvitys diakonaatista / kirkon kolmisäikeisen viran kolmannesta säikeestä ja sen liittymistä kirkon olemukseen ja tehtävään sekä kirkon virkojen kokonaisuuteen. Tehtäväksiannon perusteluissa mainittiin muun muassa seuraavia teologisia kysymyksiä, jotka selvityksessä tulisi ottaa huomioon: kirkon olemus ja tehtävä, diakonian / lähimmäisenrakkauteen perustuvan kirkon toiminnan määrittely, kirkon virka ja siihen liittyvä diakonian virka / kolmisäikeisen viran kolmas säie, mistä virasta ja millaisesta viran sisällöstä puhumme puhuessamme diakonian virasta? Edellä mainitut kysymykset

⁷ Nämä perustelut mainitaan piispainkokouksen perustellessa työryhmän asettamista. Piispainkokouksen pöytäkirja 1/2024 § 9.

⁸ Näkemyseroista esim. Malkavaara 2015.

muodostavat kokonaisuuden, josta on pyrittävä hahmottamaan teologisesti jäsennettävissä oleva rakenne. Tämä mahdollisesti auttaa selkiyttämään keskustelussa käytettyjä käsitteitä ja niiden liittymistä toisiinsa. Näin voitaisiin hahmottaa virkateologinen perustelu, jonka varaan voitaisiin rakentaa uudenlainen näkemys diakonian virasta / kolmisäikeisen viran kolmanesta säikeestä.

Teologisen selvityksen ohella työryhmän tehtävänä on hahmotella kokonaisuuteen liittyviä käytännön kysymyksiä, joita on tarkoitus selvittää jatkotyöskentelyssä. Työryhmän jäseniksi piispainkokous nimesi pääsihteeri Kari Kopperin, piispa Mari Parkkisen, kirkkoneuvos Petri Määtän ja johtaja Kalle Kuusimäen sekä arkkipiispan teologisen erityisavustajan Minna Hieta-mäen.⁹ Jatkotyöskentelyn aikana työryhmään kutsuttiin johtaja Jarmo Kokkonen.

Valmistuneessa teologisessa selvityksessä pyritään vastaamaan työryhmälle annettuihin haasteisiin. Työskentelyn aikana on käynyt ilmeiseksi, että selvityksessä on tärkeää valaista kysymyksiä, jotka koskevat diakonian sisältöä ja sen kytkeytymisestä kirkon sosiaalis-karitatiivisiin tehtävään, kirkon viran mahdollista kolmatta säiettä ja sen liittymistä kirkon erityiseen virkaan, virkaan vihkimisen olemusta ja merkitystä, mahdollisen diakonaatin laaja-alaisuutta tai suppeutta sekä näiden kysymysten ilmenemistä suomalaisessa diakonaattikeskustelussa.

Tärkeäksi on osoittautunut myös teeman kansainvälinen tarkastelu. Näyttää nimittäin siltä, että ekumeenisessa keskustelussa ja yksittäisten kirkkojen toiminnassa etsitään teologisesti perusteltua ja käytännössä toimivaa ratkaisua, jossa tunnistettaisiin piispan ja papin virkojen rinnalla oleva kolmas virka. Kirkot ovat päätyneet hyvin erilaisiin ratkaisuihin, joiden tunnistaminen tarjoaa toimintamalleja, joita voidaan arvioida ja hyödyntää myös suomalaisessa kontekstissa.

Kansainvälisten ratkaisujen tunteminen on niin merkittävää, että työryhmä on päätenyt aloittamaan selvityksensä niistä. Tämän jälkeen siirrytään tiiviiseen esitykseen kirkosta ja sen tehtävästä. Kuten edellä on jo todettu, yksi suomalaisen diakonaatti-keskustelun vaikeita kysymyksiä on ollut diakonia-käsitteen ymmärtäminen. Tätä teemaa lähestytään tarkastelemalla yhtäältä diakonia-sanueen merkityksiä Raamatussa ja kirkon historian ensimmäisillä vuosisadoilla hyödyntäen viime vuosikymmenten tutkimustuloksia ja toisaalta huomio kiinnitetään

⁹ Piispainkokouksen pöytäkirja 30.1.2024.

1800-luvun diakoniaherätykseen sekä 1900- ja 2000-luvun suomalaiseen keskusteluun diakoniasta.

Näiden taustakysymysten jälkeen analysoidaan suomalaista keskustelua kirkon virasta ja erityisesti diakonaattia koskevaa monipolvista keskustelua. Selvityksen lopuksi tehdään joitain johtopäätöksiä. Työryhmän ehdotus diakonaattiuudistuksen teologisista perusteluista ja siihen liittyvistä periaatteellisista kysymyksistä sisältyy erilliseen mietintöön Diakoninen virka.

Työryhmän luonnoksesta on pyydetty kommentteja sekä piispainkokoukselta että myös tehtävään kutsutuilta asiantuntijoilta. Nämä kommentit on otettu huomioon selvityksen viimeistelyssä.

Diakonaatti ekumeenisessa keskustelussa sekä LML:n jäsenkirjoissa – keskustelun viimeisiä kannanottoja

Diakonaatista on keskusteltu runsaasti erilaisissa ekumeenisissa organisaatioissa ja dialoogeissa. Teemaa on työstetty myös monissa kirkkoissa, joissa tosin on päädytty erilaisiin ratkaisuihin.¹⁰ Kirkkohallituksen viimeisimmässä esityksessä luonnehditaan kansainvälistä keskustelua niin, että sille on ollut ominaista kritisoida pietismin pohjalta syntynyttä käsitystä, jolle on leimallista diakonian määrittely yksilöllistä kuuliaisuutta ja nöyryyttä painottavan hengellisyyden lähtökohdista. Luterilaisissa kirkkoissa keskustelu on johtanut pyrkimyksiin laajentaa diakonisen viran tulkintaa. Anglikaanisissa kirkkoissa on perinteisesti tukeuduttu kolmisäikeiseen virkakäsitykseen, jossa diakonit ovat kuuluneet alempaan papistoon, ja diakoniksi vihkiminen on ollut askel kohti pappisvirkaa. Viime vuosikymmeninä on kuitenkin vahvistunut näkemys, jossa diakoneille tavoitellaan itsenäistä ja pysyvää, pappisvirasta erillistä seurakunnan palveluvirkaa, jossa karitatiiviset tehtävät korostuisivat. Ortodoksisissa kirkkoissa on keskusteltu viime vuosikymmenien aikana runsaasti diakoniviran kehittämistä niin, että siihen voitaisiin sisällyttää karitatiivisia tehtäviä ja että se voitaisiin avata myös naisille. Katolisessa kirkossa Vatikaanin toinen kirkolliskokous (1962–65) muutti katolisen kirkon diakonaatin ymmärtämistä ja loi pysyvän diakoniviran, kun aikaisemmin katolisessa kirkossa diakonit olivat olleet ordinaatiota odottavia pappiskandidaatteja. Käytännössä tällaisia diakoneja on katolisessa kirkossa vain vähän.

Kirkkojen maailmanneuvoston Faith and Order -komission kastetta, ehtoollista ja virkaa koskevasta, vuonna 1982 valmistuneesta ekumeenisesta asiakirjasta (BEM) löytyy pohja kolmisäikeisen vihkimysviran (piispa, pappi, diakoni) ymmärtämiselle. Viran säikeiden välillä tehdään ero, vaikka samalla painotetaan vihkimysviran ykseyttä. BEM-prosessi antoi merkittävän sysäyksen kirkkojen virkakäsitysten työstämiselle, koska kunkin kirkon odotettiin vastaavan asiakirjaan ja kuvaavan käsityksensä sakramenteistaan ja virastaan. Näin tapahtui myös Suomessa, jossa kirkolliskokous totesi vastauksessaan Faith and Order -komissiolle, että

¹⁰ Näitä ratkaisuja kuvataan seikkaperäisesti aikaisemmissa mietinnöissä ja selvityksissä. Ks. lähemmin Ahonen 1991b, 69–111; Yhdessä kirkon virassa 1997, 56–66; Palvelijoiksi vihityt 2002, 103–118; Malkavaara 2015, 118–131; Kirkkohallituksen esitys 1/2015, 23–33. Jatkossa vain tiivistetään keskeisten teologisten linjausten ja päätösten perusteluja. Mikäli viimeisimpien mietintöjen jälkeen kirkot ovat tehneet uusia ratkaisuja, niitä esitellään hieman laajemmin.

kolmisäikeinen viran on pääosin sopusoinnussa kirkon tunnustuksen kanssa. Asiakirjan kuvaukseen vihkimysvirasta esitettiin kuitenkin varauksia. Kirkolliskokous painotti erityisesti niitä näkökohtia, jotka liittivät kirkon viran kristittyjen yhteiseen pappeuteen. Huomionarvoista on, että vastauksen mukaan viran kolmijako oli syytä tutkia uudelleen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Kirkolliskokouksen keskustelun käynnistäjä ja edelleen jatkuva keskustelu diakonaatista on jatkoa tälle työskentelylle.¹¹

Kirkkojen maailmanneuvosto (KMN)

Kirkkojen maailman neuvostossa (KMN = WCC) näkemykset diakoniasta nousivat selkeästi esille viimeistään New Delhin yleiskokouksessa (1961). Tuolloin kirkko määriteltiin kolmen dimension eli todistuksen, palvelun ja ykseyden (*keerygma*, *diakonia* ja *koinonia*) avulla. Käydyissä keskusteluissa yleistyi teologinen näkemys, että diakonia on osa kirkon olemusta. Näin diakonian asema ja rooli ovat muuttuneet aikaisempaa keskeisimmiksi. Seuraavassa tarkastellaan lähinnä neuvoston viimeaikaisia julkaisuja ja sitä, miten niissä ymmärretään diakonia ja diakonian virka.

Julkaisussa *Called to Transformation - Ecumenical Diakonia* (2022) tarkastellaan diakonian virkaa kirkon diakonisen tehtävän näkökulmasta. Tarkastelussa painottuu erityisesti havainnot kansainvälisestä diakoniasta. Siinä todetaan, että 1800-luvulla termi "diakonia" liitettiin ensisijaisesti diakonien ja diakonissojen työhön. Life and Work -liike esitti vuoden 1925 konferenssissa, että kristittyjen yhtenäisyys ja sosiaaliset kysymykset liittyvät toisiinsa, ja kehotti kirkkoja toimimaan yhdessä. 1960-luvulla ekumeeninen liike tunnusti avunantaja-avunsaaja-asetelman erityisen epäoikeudenmukaiseksi kehitysmaiden näkökulmasta. Aikaisemmin diakoniaa pidettiin asiantuntijoiden harjoittamana hyväntekeväisyystoimintana, mutta 1980-luvulla ekumeenisessa diakoniassa siirryttiin korostamaan avun paikallista luonnetta ja paikallisten kirkkojen toimintaa. Epäoikeudenmukaisuuden vastustaminen johti näkemykseen, että diakoniassa käsitellään polttavia sosiaalisia ja poliittisia kysymyksiä. Termi "uskoon perustuva" (*faith-*

¹¹ Kirkkohallituksen esitys 1/2015, 23–24. Ortodoksisesta kirkosta tarkemmin s. 31–32. Ks. myös *Diakonat in den Ostkirchen* 2007. Keskustelu on levinnyt myös Suomen ortodoksisen kirkkoon, jossa keskustelu teemasta on ollut vilkasta syksyllä 2024. Katolisesta kirkosta ks. s. 32–33. Vatikaanin toisessa kirkolliskokouksessa katolisessa teologiassa vahvistui karitatiivinen näkemys diakoniasta. Ks. lähemmin Rahner & Vorgrimler 1962 ja Ryökäs 2017.

based) määriteltiin uudelleen, ja diakoninen toiminta ymmärrettiin vahvasti "oikeuksiin perustuvaksi" (*rights-based*). Tavoitteiksi asetettiin ihmisarvon tukeminen sekä oikeudenmukaisuuden, rauhan ja luomakunnan koskemattomuuden edistäminen. 2000-luvun alussa diakoniaa ryhdyttiin kuvaamaan profeetalliseksi, transformatiiviseksi ja oikeudenmukaisuutta etsiväksi. Tällöin se ymmärretään sekä uskoon että oikeuksiin perustuvaksi toiminnaksi.¹²

Julkaisussa todetaan myös, että "etsiessään yhteyttä (*koinonia*) uskossa ja elämässä, todistuksessa ja palvelussa kirkot ilmaisevat sitoutumisensa diakoniaan palvelemalla inhimillisiä tarpeita, murtamalla ihmisten välisiä esteitä, edistämällä ihmisyyttä oikeudenmukaisuudessa ja rauhassa ja vaalimalla luomakunnan koskemattomuutta, jotta kaikki voisivat kokea elämän täyteyden."¹³ KMN:n mukaan diakoniassa on kyse arkipäivän elämästä, johon kaikki kristityt on kutsuttu. Se on myös seurakuntien ja kirkollisten organisaatioiden toimintaa, johon voi sisältyä ammatillista työtä. Kirkkojen käytännöt kuitenkin vaihtelevat riippuen konteksteista.¹⁴

KMN:n toiminnassa näkyy myös se, että viimeistään 1970-luvulta lähtien kirkkojen auttamistoiminta (kehitysyhteistyö / kansainvälinen diakonia) ja lähetystyö kytkeytyvät vahvasti toisiinsa. Tämä näkyy esimerkiksi LML:n dokumentissa *Mission in Context* (2004)¹⁵ ja KMN:n dokumentissa *Together towards Life: Mission and Evangelism in Changing Landscapes* (2013)¹⁶. Jälkimmäisen mukaan kirkot on kutsuttu palvelemaan ja todistamaan ja näin osallistumaan Jumalan lähetykseen. *Called to Transformation* dokumentissa todetaankin, että: "todellinen diakonia, joka seuraa Kristuksen esimerkkiä ja jonka juuret ovat eukaristiassa, merkitsee uppoutumista maailman kärsimykseen ja rikkinäisyyteen. Se kuulee ajan merkit ja vastaa niihin uskossa elävään Jumalaan, mutta kirkoissa on oltava valmiita oppimaan uutta, kuunneltava uusia ääniä ja kyettävä vastaamaan haasteisiin erilaisissa tilanteissa. Kontekstimme pakottaa meidät voittamaan menneisyyden väärät kahtiajaot. Emme voi ymmärtää tai harjoittaa diakoniaa ilman oikeudenmukaisuutta ja rauhaa. Palvelua ei voi erottaa profeetallisesta todistuksesta tai sovintoa palvelemisesta. Lähetykseen on sisällyttävä transformatiivinen diakonia."¹⁷

¹² WCC 2022, 26–31.

¹³ WCC 2022, 16.

¹⁴ WCC 2022, 17. Dokumentissa liitytään ekumeenisen sanakirjan määritelmään diakoniasta: "the responsible service of the gospel by deeds and by words performed by Christians in response to the needs of people." White 2002.

¹⁵ Lähetys kontekstissa 2005.

¹⁶ *Together Towards Life* 2013.

¹⁷ WCC 2022, 26–35.

Julkaisussa kiinnitetään huomiota muuttuneeseen tulkintaan Raamatun ”diakonia”-käsitteestä. Sen mukaan antiikin kreikassa termi viittasi toimeksiantoon, tehtävään, viestinviejään tai välittäjään. Kyseessä on tehtävään viittaava käsite, joka ei varsinaisesti sano mitään tehtävän sisällöstä. Tämän perusteella tehdään johtopäätös: ”Uuden testamentin tekstit saavat meidät ymmärtämään diakonian toimeksiantona tärkeän tehtävän tai mission, tarkemmin sanottuna Jumalan lähetyksen täyttämiseksi maailmassa. Raamatullisen näkemyksen mukaan Jumalan rakkaus ja lähettäminen maailmaan ovat kirkon diakonian alku.”¹⁸

Julkaisussa kuvataan esimerkkejä kirkkojen diakonisesta toiminnasta (*diaconal ministry*). *Sosiaalinen* diakonia on kirkkojen tai yhteisöjen yksittäisiä hoitoon, parantamiseen ja sovintoon liittyviä tekoja. Se on kirkkojen tai muiden organisaatioiden institutionaalista apua marginalisoiduille ja kärsiville. Diakonia on yhteisötyötä ja voimaannuttavaa toimintaa. *Poliittinen tai transformatiivinen* diakonia pyrkii vastustamaan epäoikeudenmukaisuuksia ja estämään konflikteja harjoittamalla vaikuttamistoimintaa. *Profeettallinen* diakonia kertoo yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuuksista päättäjille ja *ekologinen* diakonia nostaa esille perustavia kysymyksiä ympäristönsuojelusta ja ilmastomuutoksesta. Diakonian olemukseen kuuluu, ettei se ole väline esimerkiksi ihmisten käännättämiseen tai jäsenhankintaan, vaan diakonisella toiminnalla on oma itseisarvonsa kirkon työssä.¹⁹

Luterilainen maailmanliitto (LML)

Luterilaisten kirkkojen kannalta vuonna 1996 julkaistu luterilais-anglikaaninen *Hannoverin raportti* merkitsi monille haastetta perustella käytössä oleva diakonien vihkiminen (ordinaatio). Raportti totesi kirkkojen erilaisen historian, mutta siinä ymmärrettiin myös ekumeenisen kehityksen tuomat mahdollisuudet. Kirkkojen historiasta raportti nostaa esille 1800-luvulla syntyneen diakonialiiikkeen, joka on synnyttänyt ja inspiroinut diakonista toimintaa sekä

¹⁸ WCC 2022, 42–45. Raamatun diakonia-käsitteen muuttuneesta tulkinnasta lähemmin jatkossa.

¹⁹ WCC 2022, 45–52. Diakoniasta ja diakonian virasta KMN:n keskusteluissa ks. myös Kjell Nordstokke (2014), jonka mukaan keskustelut diakoniasta ja diakonian virasta ovat edenneet eri latuja. Diakoniaa koskeva keskustelu on liittynyt pääosin kirkkojen avustustoimintaan ja humanitaariseen apuun. Näissä yhteyksissä on korostettu kirkon olemusta auttavana ja inhimilliseen hätään vastaavana organisaationa, jonka olemus kiteytyy käsitteessä diakonia ja joka liittyy ajatukseen Jumalan missiosta. Sen sijaan diakonian virkaa koskeva keskustelu on keskittynyt kirkon virkaan, organisaation rakentamiseen ja diakonaatin uudistamiseen. Tämä huipentui BEM-asiakirjaan, mutta sen jälkeen KMN:n teksteissä ei ole juuri keskusteltu varsinaisesta diakonian virasta.

luterilaisuudessa että myös muissa kirkkoissa. Raportin mukaan tämä haastaa pohtimaan tarvetta diakonaatille, johon ordinoidaan. Tällainen virka voisi edustaa ja rohkaista kristilliseen palvelutehtävään, joka muuttaa maailmaa.

Raportissa tunnistetaan diakonian viran taustoja koskeva uusi tutkimus, jonka mukaan diakonia on väärin perustein tulkittu nöyräksi ja pyyteettömäksi (pöytä)palveluksi. Uuden tutkimuksen löytö, jonka mukaan diakonia on lähettäjän valtuuttamaa rohkeaa toimimista, sopii raportin mukaan kirkon tehtävään alati muuttuvassa yhteiskunnassa.

Raportissa haastetaan luterilaisia ja anglikaanisia kirkkoja pohtimaan, miten niiden diakoninen virka olisi järjestettävä yhteisen kristologisen ja kirkko-opillisen perustelun mukaisesti. Kirkko on osallinen uudesta luomistyöstä Jumalan valtakunnassa. Sen tehtävänä on olla rakkauden, lunastuksen ja uudeksi luovan pelastuksen merkki ja väline, lopunajallisen valtakunnan esimakua ja sen läsnäolon välikappale maailmassa. Kristus on itse *diakonos*, ja häneen perustuvat kirkon jumalanpalvelus (*leitourgia*), todistus (*martyria*) ja palvelu (*diakonia*). Nämä kolme ulottuvuutta tulevat ilmi ehtoollisen sakramentissa, jossa Kristus itse on läsnä ja lähettää kastetut palvelemaan maailmaa. Ehtoollinen ja diakonia ovat tässä kristologisesti perustelussa kirkkokäsityksessä erottamattomat. Raportti haastaa luterilaisia kirkkoja harkitsemaan, olisiko ordinoitu ja sanan ja sakramenttien palveluun kiinnittyvä diakoninen virka hyödyllinen evankeliumin julistuksessa. Raportin johtopäätöksissä pidetään tärkeänä, että työskentely diakonaatin ja diakonisen toiminnan kehittämiseksi toteutuisi ekumeenisesti avoimena prosessina.²⁰

Diakonaattia ja kirkon tehtäviä pohditaan myös hieman uudemmassa LML:n asiakirjassa *The Diaconal Ministry in the Mission of the Church* (2006)²¹ sekä sen jälkeen valmistuneessa asiakirjassa *Diakonia in Context. Transformation, Reconciliation, Empowerment* (2009)²². Jälkimmäisessä tarkastellaan diakonian ymmärtämistä ja sen käytäntöjä sekä haastetaan asiakirjan lukijoita

²⁰ Hanover report 1996. Asiakirjasta mm. Kirkkohallituksen esitys 1/2025, 24–25. Raportin sisältöä ja sen haasteita analysoi perusteellisemmin Brodd 2014. Hänen mukaansa raportti lähinnä ilmaisee kirkkojen erilaisia ratkaisuja suhteessa diakonaattiin. Kysymys diakonaatista näyttäisikin sisältävän kirkon historiasta löytyviä ekklesiologisia kerrostumia, jolloin ongelmaksi on muodostunut käsitteiden diaconate (diakonaatti) ja diaconal ministry (diakoniatyö) välinen suhde, joka on epäselvä. Kirkkojen ratkaisut näyttävät pääasiassa perustuvan paikallisiin tilanteisiin ja olosuhteisiin.

²¹ The Diaconal Ministry in the Mission of the Church 2006.

²² Diakonia in Context 2009.

tutkimaan näitä omissa kirkoissaan ja seurakunnissaan.²³ Raportissa tarkastellaan erityisesti kristillisen hyväntekeemisen eli diakonian perusteita ja käytäntöjä. Sen mukaan diakoniassa on kysymys evankeliumin kristityissä herättämästä palvelusta, jossa teoin ja sanoin vastataan ihmisten hätään ja tarpeisiin. Käytännössä tämä toiminta ilmenee prosesseina, jotka muuttavat ja uudistavat (transformation), sovittavat (reconciliation) ja voimaannuttavat (empowerment) ihmisiä ja yhteiskuntaa.²⁴ Diakonia voi toteutua yksittäisten kristittyjen vapaaehtoisena toimintana tai järjestelmällisesti organisoituna seurakuntien ja järjestöjen toimintana.²⁵

Dokumentissa ei erityisesti tarkastella diakonian virkaa tai diakonaattia, mutta todetaan, että luterilaiset kirkot ovat ratkaisseet kysymyksen diakonian viroista eri tavoin. Joissain kirkoissa se liitetään osaksi erityistä ordinoitua virkaa (mm. Ruotsi ja Brasilia), mutta toisissa kirkoissa diakonit siunataan tehtäviinsä. Asiakirjan mukaan, jos kirkon hyvää tekevää toimintaa, diakoniaa, pidetään kirkon toiminnan olennaisena piirteenä, silloin diakonian tulisi jollain tavalla ilmetä myös kirkkojen johdossa ja kirkon viroissa. Asiakirjassa viitataan LML:n São Leopoldon konsultaation (2005) raporttiin, jossa kirkkoja kehoitetaan arvioimaan, kirkon virkaan liittyviä käytäntöjä ja erityisesti sitä, miten niissä ilmenee kirkon diakoninen vastuu.²⁶

Ruotsin kirkko

Ruotsin kirkossa diakonian virasta ja diakonien asemasta on keskusteltu pitkään. Asiassa on perinteisesti tukeuduttu saksalaiseen laitosdiakonian malliin, jolloin diakonian virkaa on pidetty maallikkovirkana. Toiset ovat halunneet lukea diakonaatin osaksi kirkon virkaa ja kehittää sitä tältä pohjalta. Käännöskohtana ruotsalaisessa keskustelussa voidaan pitää vuonna 1990 valmistuneita dokumentteja, joissa siirrytään kannattamaan viran kolmisäikeistä mallia.²⁷ Piispojen kirjeessä kirkon virasta todetaan, että diakonian viran tulee olla kirkossa ”Jumalan armon merkinä” ja tehdä evankeliumi rakkauden teoissa näkyväksi. Karitatiivisen

²³ Diakonia in Context 2009, 5, 8–10. Asiakirjan johdannossa se kytketään aikaisempaan holistista lähetysnäkemystä korostaneeseen LML:n asiakirjaan Mission in Context 2004.

²⁴ Diakonia in Context 2009, 40–47.

²⁵ Diakonia in Context 2009, 47–58.

²⁶ Diakonia in Context 2009, 71–74. São Leopoldon konsultaation asiakirjat löytyvät julkaisusta *The Diaconal Ministry in the Mission of the Church* 2006.

²⁷ Biskop, Präst och diakon i svenska Kyrkan 1990; Det kyrkliga Ämbetet 1990. Ruotsalaisesta keskustelusta lähemmin Ahonen 1991b, 90–100.

palvelun ohella kirkolliskokous ja piispat korostavat diakonian viran liturgisia ja katekeettis-pedagogisia tehtäviä. Piispojen mukaan kirkon virka on yksi, mutta siihen sisältyy useita eri tehtäviä ja kolme säiettä. Diakonin tehtävä on viran kolmas säie piispuuden ja pappeuden rinnalla.

Vuonna 2023 päivitetyn kirkkokäsikirjan mukaan piispan, papin ja diakonin ordinaatiot perustuvat kolmisäikeiseen näkemykseen kirkon virasta. Virat toteutuvat sanoina ja tekoina. Ruotsin kirkossa seurakunnan perustehtävinä pidetään jumalanpalvelusta, kasvatusta, diakoniaa ja lähetystä. Nämä tehtävät liittyvät kaikkiin virkoihin. Diakonien työssä painotetaan sen karitatiivista ulottuvuutta. Käytännössä työhön voi sisältyä liturgisia tehtäviä, mutta ei välttämättä.

Tuoreemman kuvan diakoniasta ja diakonian virasta Ruotsin kirkossa saa diakoniaa käsittelevästä piispainkirjeestä. Sen mukaan diakonia viittaa yhtäältä seurakunnan diakonisesti orientoituneeseen ilmapiiriin, jossa diakonia liitetään kaikkien kristittyjen Jumalalta saamaan tehtävään. Toisaalta diakonia viittaa myös kirkon työmuotoon, jossa ammatillisesti koulutetut diakonit tekevät ja edistävät kirkon työtä mm. inspiroiden ja varustaen seurakuntalaisia diakoniseen toimintaan.²⁸

Huomionarvoista on, että ensimmäisenä pohjoismaisena kirkkona Ruotsin kirkon diakonit on kelpuutettu hoitamaan diakonin virkaa Englannin kirkossa Porvoon sopimuksen mukaisesti.

Norjan luterilainen kirkko

Norjan kirkossa diakonian virka on aiemmin ymmärretty laitosdiakonian kontekstissa, mutta 2000-luvulla kirkossa on käynnistynyt työskentely kohti ordinoitua virkaa. Marraskuussa 2004 kirkolliskokous päätti, että diakonin virka voidaan teologisesti ymmärtää osaksi Norjan kirkon vihkimysvirkaa ja määritteli diakonisen viran luonteeltaan pysyväksi huolenpidon viraksi.

Vuonna 2008 hyväksytyssä kirkon diakoniaohjelmassa ei käytetä sanaa ordinaatio, vaan sen

²⁸ Ett biskopsbrev om diakoni 2015, erit. 6, 30–41. Piispojen kirjeessä pitäydytään perinteisessä karitatiivisessa tulkinnassa diakonia-käsitteestä, vaikka kirje tunnistaa käsitteestä käydyn modernin keskustelun ja pyrkii soveltamaan uusimman raamatuntutkimuksen näkemyksiä Uuden testamentin ajan ja varhaisen kirkon diakonivirasta ja siihen liittyneiden tehtävien yleiskuvasta. Piispojen kirjeessä karitatiivisen diakoniakäsitteen piiriin sisällytetään myös kirkon kasvatustoiminnan ulottuvuuksia (s. 46–51, 78–81). Tarkentavia huomiota myös tohtori Karin Tillbergiltä saadusta sähköpostiviestistä 25.11.2024.

asemesta laajempimerkityksistä sanaa ”vihkiä” (*vigsla til*). Kriitikoiden mielestä prepositio ”til” ennen vihkimysviran nimeä osoittaa viran ”funktionaalista” ymmärtämistä. Tämän jälkeen käytiin keskustelua siitä, tuleeko diakonivihkimyksen kaava ymmärtää ordinaationa vai siunaustoimituksena.²⁹

Vuonna 2011 kirkolliskokous päätti piispainkokouksen esityksen perusteella, että diakonian virka on erillinen, mutta välttämätön virka Norjan kirkossa. Sille on oma teologinen perustelu, ja sisällöltään se ymmärretään ensi sijassa huolenpidon viraksi. Diakonia on toimivaa evankeliumia. Vaikka diakonian virkaa ei mainita Augsburgin tunnustuksessa, niin kirkon käsityksen mukaan kirkon virka ei ole staattinen, vaan käsitys viran / virkojen sisällöstä voi muuttua Pyhän Hengen johdatuksessa. Kirkossa tunnistetaan kirkkoa ja seurakuntia palvelevien tehtävien sekä niihin liittyvien virkojen moneus (1 Kor. 12.).

Norjan kirkko vihkiä tällä hetkellä diakoneja, katekeettoja ja kanttoreita (urkureita ja kirkkomuusikkoja). Virkaan vihkiminen merkitsee vihkimistä kirkon erityiseen virkaan, jota ei kuitenkaan mielletä osaksi papin virkaa. Vihkimyksen merkinä diakonit ja katekeetat käyttävät jumalanpalveluksessa stola. Jos henkilö siirtyy vihkimysvirasta toiseen, hänet vihitään kyseiseen uuteen virkaan.

Diakonien tehtävä on johtaa seurakunnan diakonista työtä ja kantaa osaltaan vastuuta seurakunnan vapaaehtoisten rekrytoimisesta, varustamisesta ja ohjauksesta. Diakoneilla on erityisiä tehtäviä jumalanpalveluksissa kuten esimerkiksi rukousten valmistelussa sekä ehtoollisen jakamisessa. Heillä on oikeus toimittaa ehtoollinen tilanteissa, joissa seurakuntalaiset eivät pysty osallistumaan jumalanpalvelukseen (sairaat ja vanhukset). Katekeettojen jumalanpalvelustehtävät liittyvät yleensä saarnaamiseen lasten ja nuorten jumalanpalveluksissa. Norjassa vihkimystä pidetään edellä mainituissa tehtävissä pakollisena. Konkreettisina haasteina pidetään korkeita kelpoisuusvaatimuksia (maisterin tutkinto) sekä sitä, että monet kanttorit eivät halua vihkimystä eikä liittymistä piispalliseen kaitseintaan. Norjan kirkosta saadun viestin perusteella virkojen teologiseen perusteluun ollaan tyytyväisiä, mutta kokonaisuuteen sisältyy erilaisia käytännöllisiä haasteita, joita ei ole pystytty ratkaisemaan.³⁰

²⁹ Kirkkohallituksen esitys 1/2015, 26–27. Norjan kirkon varhaisemmasta kehityksestä Ahonen 1991b, 101–111.

³⁰ Fanuelisen 2013. Tarkemmin Bispemøtet 2010; Kirkerådet 2022. Sähköposti piispainkokouksen asiantuntija Helge Kollefs Nylennalta 21.11.2024.

Tanskan luterilainen kirkko

Tanskassa diakonissan ja diakonin siunaaminen periytyy kaiserswerthilaisesta sisarkotiperinteestä. Tämän vuoksi vuonna 1992 hyväksyttyyn käsikirjaan (*Ritualbog*) ei sisälly diakonin ja diakonissan vihkimisen kaavaa. Piispojen toimeksiannosta vuonna 2001 ilmestynyt raportti esitti yhteistä siunaustoimitusta diakoneille ja diakonissoille ja antoi suosituksia seurakuntien diakoniatyötä varten. Raportin pohjalta piispat ehdottivat vuonna 2002, että diakonialaitokset ottaisivat käyttöön yhtenäisen siunaustoimituksen kaavan. Nykyisin on tavallista, että piispa saarnaa jumalanpalveluksessa, jossa diakoneja ja diakonissoja siunataan virkaan, mutta hän ei osallistu kätten päälle panemiseen. Tilaisuutta on aiemmin (Malmgart) luonnehdittu yksityiseksi toimitukseksi, jolla ei ole virallista asemaa Tanskan luterilaisessa kirkossa, mutta piispojen hyväksymä liturgia on tehnyt toimituksesta aikaisempaa virallisemmän. Tilaisuus ymmärretään siunaustoimitusta vahvemmin vihkimyksen luonteiseksi tapahtumaksi. Vuonna 2023 Roskilden piispa Ulla Thorbjørn Hansen johti diakonien vihkimyksen ja osallistui kätten päälle panemiseen. Tanska poikkeaa muista pohjoismaisista luterilaisista kirkkoista, mutta sieläkin kehitys näyttää suuntautuvan kohti vahvemmin ymmärrettyä diakonian virkaa.³¹

Islannin luterilainen kirkko

Islannissa kirkolliskokous hyväksyi vuonna 1990 asiakirjan, jossa ilmaistiin tarve diakoniseen virkaan, jolle kuuluu lähinnä karitatiivisia ja opetustehtäviä ja johon tarvitaan erillinen teologinen ja ammatillinen koulutus. Sen mukaan diakonin tehtäviä ovat liturgiset avustajan tehtävät, hartaudet, kotikäynnit, lapsi- ja nuorisotyö, rippikouluopetus sekä hautaan siunaaminen. Virkaa asiakirja piti kolmisäikeisenä. Vuoden 1997 kirkkolain mukaan kansalliskirkossa palvelulla diakonilla tulee olla vokaatio, ordinaatio ja vakituinen virkasuhde. Hän toimii yhteistyössä seurakunnan papin kanssa karitatiivisissa ja katekeettisissa tehtävissä. Diakonilta edellytetään joko teologista tutkintoa tai sairaanhoitajan tai opettajan tutkintoa ja teologisia opintoja sekä kirkollista harjoittelua.³²

³¹ Kirkkohallituksen esitys 1/2015, 27; Malmgart 2006; Sähköposti Kööpenhaminan diakoniasäätiön pastori Jan Nilssoilta.

³² Kirkkohallituksen esitys 1/2015, 27–28.

Viime vuosina tähän järjestelyyn on tullut joitain muutoksia. Esimerkiksi yliopistossa voidaan suorittaa maisteritasoinen diakonian koulutus. Koulutuksessa opiskelijat voivat erikoistua mm. sielunhoitoon, vanhustyöhön tai lapsi- ja nuorisotyöhön. Parhaillaan Islannissa keskustellaan diakonien rooleista ja tehtävistä seurakunnissa. Tällöin on painotettu diakonien ja pastorien yhteistyö sekä diakonisen viran kehittämistä.³³

Viron luterilainen kirkko

Viron luterilaiseen kirkkoon pysyvä diakonin virka muodostettiin itsenäistymisen jälkeen. Kirkon vuonna 2004 hyväksymä konstituutio kutsuu vihkimysvirkaan ordinoituja yleisnimellä pappistoksi sekä diakonien, pappien ja piispojen virkaa kirkon viraksi. Nämä kolme *ordoa* sisältyvät yhteen virkaan. Konstituutio luonnehtii diakoneja papin avustajiksi. Pääosa Viron kirkon diakoneista palvelee seurakuntia, joissa ei ole vakinaista pappia. Seurakunta-apulaisina diakonit työskentelevät tällöin rovastikuntansa rovastin alaisuudessa. Ordinaation toimittaa aina piispa. Se toimitetaan tuomiokirkossa, ja ordinaatio sidotaan palvelutehtävään koko Viron luterilaisessa kirkossa eikä vain sen yksittäisessä seurakunnassa. Viron kirkon käsitys diakonivirasta on saanut vaikutteita muiden luterilaisten kirkkojen keskusteluista. Virkakäsitys on suhteellisen nopeasti selkeytynyt näkemykseksi viran kolmisäikeisyydestä.³⁴

Liettuan luterilainen kirkko

Liettuan luterilaisessa kirkossa vihitään piispoja, pappeja ja diakoneja. Nykyisin diakonivihkimystä pyytävillä on oltava kirkon konsistorin määrittämä teologinen pätevyys. Vihittävältä edellytetään vokaatiota. Ordinaation toimittaa piispa ja se tapahtuu sen seurakunnan kirkossa, jonka tehtäviin ordinoitava diakoni on asettumassa.

Vaikka vihkimysvirkoja on Liettuan luterilaisessa kirkossa kolme, kirkon oman ymmärryksen mukaan määrä ei ole vakio. Vähiten tarpeellinen niistä on diakonivirka, joka ei kirkon mielestä toteuta täydellisesti Kristuksen apostoleilleen ja kirkolleen antamaa palvelutehtävää.

³³ Sähköpostiviesti piispan sihteerin Eva Björk Valdimarsdóttir 9.12. 2025.

³⁴ Kirkkohallituksen esitys 1/2015, 28.

Jumalanpalveluksessa diakoni lukee evankeliumin ja osallistuu esirukoukseen. Papin poissa ollessa hän toimittaa jumalanpalveluksen (ilman ehtoollista), saarnaa, toimittaa hautaan siunaamisia, tekee kotikäyntejä, antaa kasteopetusta ja konfirmoi.³⁵

USA:n luterilainen kirkko (ELCA)

LML:n jäsenkirkoista *Evangelical Lutheran Church in America* (ELCA) on pitkään keskustellut diakonaatista.³⁶ Vuonna 1993 hyväksyttiin ajatus neljästä palvelutehtäväryhmästä (ministry rosters): Sanan ja sakramenttien virkaan ordinoitujen ryhmä sekä kolme maallikkovirkkojen ryhmää eli avustavat virat (associates in ministry), diakonissat (deaconesses) ja diakonisten virkojen ryhmä (diaconal ministers). Näille kullekin oli määritelty tehtävien edellytykset ja vaadittavat koulutukset. Ratkaisu ei kuitenkaan tyydyttänyt, joten vuonna 2007 käynnistettiin uusi prosessi, jossa pyrittiin yhdistämään kolme maallikkovirkkojen ryhmää Sanan ja palvelun viraksi (roster of Word and Service ministry).

Asiaa valmistelleen työryhmän esitys hyväksyttiin marraskuussa 2013. Esityksen mukaan kirkossa tunnistetaan uudistettu diakonian virka (Sanan ja palvelun virka = ministers of Word and Service) Sanan ja sakramenttien viran rinnalla. Sanan ja palvelun viran hoitajia tultaisiin kutsumaan diakoneiksi (deacon). Nimikettä perusteltiin sillä, että se löytyy Raamatusta ja eri vaihtoehtojen pohdinnassa käsite olisi yleisesti ymmärrettävissä ja että vastaavia käytäntöjä on myös muissa kirkoissa. Tehtäväryhmälle olisi ominaista työskentely erilaisissa (palvelu)tehtävissä, joita ovat perinteisen diakoniatyön ulottuvuuksien ohella työskentely paikallisseurakunnissa osallistuen Sanan julistamiseen ja saarnaamiseen, rukouksen johtamiseen, opetukseen, musiikin johtamiseen sekä johtamistehtäviin koulutuksessa, hallinnossa ja nuorisotyössä. Näissä tehtävissä voidaan toimia myös seurakuntien ulkopuolella (non-ecclesial contexts).³⁷

Asian jatkovalmistelu annettiin erilliselle työryhmälle (The Entrance Rite Discernment Group), joka esitti, että sekä Sanan ja sakramenttien virkaan että Sanan ja palvelun virkaan vihitään,

³⁵ Kirkkohallituksen esitys 1/2015, 28–29.

³⁶ Varhaisemmasta keskustelusta Ahonen 1991b, 80–89.

³⁷ ELCA 2016, Report and Recommendations of the Word and Service Task Force.

jolloin kyseessä ei ole maallikkovirka, kuten oli aikaisemmassa ELCA:n käytännössä. Vihkimyksessä saadaan myös viran tunnukset (stola ja risti).³⁸ Varsinainen kaava Sanan ja palvelun virkaan vihkimisestä (Ordination to the Ministry of Word and Service) hyväksyttiin kirkolliskouksessa kesällä 2019 ja se tuli voimaan 1.1.2020.³⁹

Teologisesti ELCA perusteli päätöstään seuraavasti. Uudessa testamentissa ei ole yhtä yhteistä vihkimyksen teologiaa, vaan kuvauksia siitä, kuinka kirkko asettaa yksilöitä johtotehtäviin kätten päällepanemisella, rukouksella ja Pyhän Hengen kutsumisella. Aikaisemmin ELCA:n tulkinta ordinaatiosta rajoittui sanan ja sakramenttien virkaan vihkimiseen. Tämän tulkinnan ei katsota olevan globaalissa luterilaisuudessa tai ELCA:n ekumeenisten kumppanien keskuudessa erityisen yleinen. Luterilaisen maailmanliiton diakoniaa käsittelevässä São Lepoldon konsultaatiossa (2005) esitettiin, että diakonit tulisi vihkiä virkaansa.⁴⁰ Tällä viestittäisiin diakonian kuulumista osaksi yhtä kirkon virkaa.

Sanan ja sakramenttien sekä sanan ja palvelun tehtävillä on omat erityiset profiilinsa. Sanan ja sakramenttien tehtäviin kuuluvat sanan saarnaaminen, sakramenttien ja jumalanpalvelusten toimittaminen sekä sielunhoito. Sanan ja palvelun tehtäviin kuuluvat sanan saarnaaminen maailmalle ja maailman tarpeiden tuominen kirkon piiriin niin, että kastettuja voidaan varustaa lähimmäisenrakkauden kutsumuksessa. Uuden diakonisen palveluviran uskotaan vahvistavan kirkon kykyä toteuttaa tehtäväänsä/missiotaan maailmassa.

Sekä sanan ja sakramenttien että sanan ja palvelun tehtävissä palvelevat ovat vihkimysviran edustajia, eivät maallikoita. Diakoninvihkimyksessä vihittäville annetaan diakonin stola sekä risti (pinssi), joka toimii jumalanpalveluksen ulkopuolella diakonin tunnuksena. Stolan ja ristin antamisella halutaan korostaa diakonin tehtävän liturgista alkuperää siitä huolimatta, että diakonit käytännössä palvelevat erilaisissa tehtävissä (esim. opetuksen, hallinnon, musiikin tai erilaisten palvelutehtävien alalla). Diakonien katsotaan soveltuvan hyvin erilaisiin liturgisiin vastuutehtäviin, kuten esirukouksen johtamiseen tai saarnaamiseen. Uuden palvelutehtävän toivotaan innostavan paikallisseurakuntia jatkamaan liturgista uudistusta ja lisäämään myös

³⁸ ELCA 2019, Report and Recommendations of the Entrance Rite Discernment Group.

³⁹ ELCA 2020, Ordination to the Ministry of Word and Service. Ks. myös Lathrop (s.a.) Diaconal ministry: The entrance rite question. Reflections from a consideration of symbolic meaning and ritual practice.

⁴⁰ *The Diaconal Ministry in the mission of the Church* 2006.

maallikkojen roolia jumalanpalveluselämässä. Uudistus on toteutettu konsultaatiossa eku-meenisten kumppaneiden kanssa.⁴¹

Saksan evankelinen kirkko (EKD)

Laitoskeskeisen diakonianäkemyksen juuret ovat saksalaisessa diakoniaherätyksessä. Ahosen mukaan diakonian viran ymmärtämistä on Saksassa hämärtänyt se, ettei virkaa ole pidetty kirkossa itsenäisenä ja välttämättömänä, vaan lähinnä papin virkaa täydentävänä. Usein diakonit ovat toimineet seurakunta-avustajan (Gemeindehelfer / Gemeindehelferin) tehtävissä, jotka ovat voineet olla moninaisia. Ahonen kuvaa Ernst Scheringin hahmottelemaa seurakuntadiakonian työnkuvaa, jolloin diakonian viran tehtävät nousevat neljästä tavoitteesta ja myös traditiosta. Näistä ensimmäinen liittyy diakonin karitatiiviseen palveluvastuuseen, jonka juuret ovat diakoniaherätyksessä. Toinen juuri on kanttorin virka, sillä monet musiikilliset ja katekeettiset tehtävät on uskottu sopiville diakoneille. Kolmas kanttorien tehtäväalue liittyy pappisvirkaan ja yhteistyöhön pappien kanssa. On tavallista, että diakonit ovat hoitaneet erityis- ja sivujumalanpalveluksia sekä myös hautaustoimituksia. Tämä kertoo sananjulistuksen ja opetuksen merkityksestä diakonien työssä. Neljäs tehtäväalue on yleinen seurakuntatyö ja seurakunnan hengellinen rakentaminen, jolloin diakonit ovat olleet keskeisessä vastuussa nuorisotyöstä. Käytännössä diakoneja on näiden tehtävien ohella toiminut myös hallinnollisissa ja tiedotuksen tehtävissä. Ahosen mukaan saksalainen perinne kertoo diakonian viran ymmärtämisestä eräänlaiseksi seurakunnan yleismiehen (-naisen) tehtävänä, jossa työskennellään varsin laaja-alaisesti. Suomalaisen keskustelun kannalta on merkittävää, että lapsi- ja nuorisotyöntekijöiden kuulumista diakonaattiin ei Saksassa ole koskaan asetettu kyseenalaiseksi.⁴²

Ahonen arvioi, että 1990-luvun vaihteessa saksalaisessa diakoniakeskustelussa oli havaittavissa kolme linjaa. Ensimmäisessä korostetaan diakonian kirkollista luonnetta ja diakonia halutaan määritellä kirkon opin keskuksesta käsin.⁴³ Toinen linja korostaa yhteiskunnallisesti ja poliittisesti orientoinutta diakoniaa. Siinä korostetaan kirkon diakonista luonnetta ja

⁴¹ Conversations with Full Communion Partners Concerning the Recommendations of the Entrance Rite Discernment Group, 1-3. ELCA:n ratkaisusta myös Hietamäki 2019, 19.

⁴² Ahonen 1991b, 69–73.

⁴³ Näin mm. Herbert Krimm, Theodor Schrober ja Paul Philippi.

elämäntapaa, mutta virkaa tärkeämpänä pidetään yleisen hengellisen pappeuden pohjalta nousevaa kristittyjen vastuuta.⁴⁴ Kolmas linja edustaa laitoseskeistä suuntausta, jossa diakoniaa halutaan kehittää vanhan sisälähetysten hengessä.⁴⁵

Ahosen selvityksen jälkeen Saksan evankelisen kirkon ratkaisuihin ei ole tapahtunut olennaisia muutoksia. Diakoneilla on yleensä sosiaali- ja terveysalan 3-vuotinen koulutus, jota on täydennetty 2-vuotisella teologisella koulutuksella. Se mahdollistaa työskentelyn sekä kirkossa että yhteiskunnassa. Diakonilla voi olla hyvin erilaisia ammatillisia pätevyksiä, mikä näkyy heidän virkanimikkeissään (Gemeindepädagog, Jugendreferent, Katechet, Religionspädagog). Diakonit joko siunataan tai vihitään virkaansa riippuen maakirkon käytännöstä.⁴⁶ Maakirkkojen erilaisia käytäntöjä ja toisistaan poikkeavia näkemyksiä diakonian viran teologisista perusteluista ei ole kuitenkaan pidetty yhteistyön esteinä.⁴⁷

Anglikaaniset kirkot

Anglikaanisessa kirkossa kirkon virkaa edustavat piispat, papit ja diakonit. Teologisesti kirkossa on yksi vihkimysvirka (*Holy Order*), jolla on kolme muotoa. Virkakäsitystä voidaan siten luonnehtia kolmisäikeiseksi. Viran kumulatiivisuuden ajatus sisältää kuitenkin myös portaittaisuutta ja hierarkkisuutta. Tästä huolimatta kirkossa on yksi sanan, sakramentin ja pastoraalisen vastuun virka, jota hoitavat eri tavoin diakonit, presbyteerit ja piispat. Kuhunkin vihkimysvirkaan vihitään aina erikseen, vaikkakin kumuloituvasti, niin että piispuus kaitsijan virkana käsittää myös diakonin ja papin kutsumuksen.

Diakonien erityinen tehtävä on huolehtia sairaista, yksinäisistä ja sorretuista. Diakonit palvelevat kuitenkin pappien ja piispojen tavoin myös sananjulistuksen tehtävissä, sakramenttien

⁴⁴ Näin mm. Dietrich Wendland ja Jürgen Moltmann, joista jälkimmäisen mukaan diakonian virkaa ei välttämättä tarvita lainkaan.

⁴⁵ Ahonen 1991b, 74–77; 2002, 267.

⁴⁶ Yhden esimerkin tarjoaa Bayernin evankelis-luterilaisen maakirkon säännökset diakonian virasta (Diakonen- und Diakoninnengesetz). Niiden perusteella kirkossa on diakonian virka, johon siunataan. Viran sisällöissä painottuu sosiaalidiakoninen palvelus yhdistettynä sielunhoidollisiin ja sananjulistuksellisiin tehtäviin. Katso tarkemmin DiakG 2012. Diakonien tehtävään siunaaminen tapahtuu yhtäältä laitoksessa ja toisaalta diakonin vastaanottavassa seurakunnassa. Ks. lähemmin *Rummelsberger Diakoninnen und Diakone. Liturgische Ordnungen*.

⁴⁷ Ks. lähemmin VEDD, Diakonat; VEDD 2019, joka sisältää vertailua eri maakirkkojen välillä; EKD 2014. Katso myös Fischer & Friedrich (toim.) 2020, johon on koottu Euroopan Protestanttien Kirkkojen Yhteisön (=EPKY) dokumentteja virasta. Asiasta myös Hietamäki 2019, 18.

jakajina ja sielunhoitajina. He avustavat piispaa ja pappeja: saarnaavat, opettavat ja opastavat uskon asioissa. He ohjaavat ihmisiä jumalanpalveluksessa ja avustavat sakramenttien toimitamisessa valmistamalla kasteelle ja kastamalla papin poissa ollessa sekä avustavat pappia ehtoollisen toimittamisessa. Diakonit avustavat, mutta toisaalta vastaavat piispan ja papin puolesta sielunhoidosta itsenäisesti.

Englannin anglikaanisessa kirkossa diakonivirka ajatellaan kolmiportaisen viran alimmaksi asteeksi. Kukin vihittävä pappi toimii vihittynä diakonina noin vuoden ajan ennen pappisvihkimystä. Vuonna 1988 ilmestynyt selvitys *"Deacons in the Ministry of the Church"* suositti diakonin vihkimysviran muuttamista pysyväksi. Sekä naisille että miehille tarkoitetun viran perustelu nousi kristologiasta, Kristuksen diakonaatista eli palvelutehtävästä. Laki, joka salli naisten vihkimisen diakoneiksi, oli tullut voimaan vuonna 1987. Pysyvän diakonaatin omaksui kuitenkin vain kaksi hiippakuntaa. Diakoniviran avaaminen naisille merkitsi 1860-luvun alusta Englannin anglikaanisessa kirkossa jatkuneen diakonissan maallikkoviran lakkauttamista Englannin kirkossa. Useimmat 1980-luvun lopun noin 750 diakonissasta ordinoitiin diakonin vihkimysvirkaan.

Kirkolliskokous hyväksyi vuonna 2001 piispainkokouksen työryhmän valmistelun diakonaatin uudistamisesta ja pysyvästä diakonivirasta. Uudistuksessa diakonian virka säilyi papiksi vihittävien välivaiheena, mutta sen rinnalle nousi myös pysyvien diakonien ryhmä. Käytännössä pysyvässä diakonian virassa toimivia on vähän. Heistäkin osaa toimii vapaaehtois pohjalta oman perustyönsä ohessa. Piispat vihkivät diakoneja yleensä kaksi kertaa vuodessa. Nykyinen vihkimyskaava on vuodelta 2006. Samaa kaavaa käytetään sekä pysyvään vihkimysvirkaan että väliaikaiseen diakonivirkaan vihittäville. Ordinaation edellytyksenä on seurakunnasta saatava vokaatio.⁴⁸

Walesissa keskustelu diakonien erillisvirasta alkoi BEM-raportin ilmestymisen jälkeen 1980-luvulla. Kirkko havaitsi tarpeen viralle, joka ei ollut kopio pappisvirasta, mutta jolla oli juurensa kirkon palveluvirassa ja joka olisi avoin tehtäville syrjäytyneimpien parissa. Vuonna 2011 Walesin kirkko kuvaa diakonin tehtävää näin: "Diakonit yhdistävät kirkon jumalanpalveluksen arkeen. He avustavat kirkkoa suhteuttamaan uskoa arkielämään työpaikoilla, järjestöissä,

⁴⁸ Ks. lähemmin Distinctive deacons: [Distinctive deacons | The Church of England](#); The Ordering of Deacons: [The Ordering of Deacons | The Church of England](#).

yhteiskunnassa, kodissa ja naapurustossa.” Diakonivirka on Walesin kirkossa muuttumassa liturgisesta pappien avustajan tehtävästä seurakunnan sosiaalis-karitatiivisen työntekijän tehtävien suuntaan. Samantapainen muutos on toteutumassa muissakin anglikaanisissa kirkkoissa. Diakonivirka on edelleen monille lyhyt siirtymäjakso pappeuteen, mutta toisille se on pysyvä erityisvirka.

Irlannissa kirkko kuvasi vuonna 2005 diakonin virkansa vuoden kestäväksi transitionaaliseksi viraksi pappisvihkimystä odottaville. *Skotlannin episkopaalisessa kirkossa* on keskusteltu diakonaatista 1950-luvulta lähtien. Vuonna 2002 kirkko teki päätöksen ryhtyä ordinoimaan pysyviä diakoneja ja diakonissoja. Diakonin vihkimyksen kaava uudistettiin vuonna 2006. Kirkossa pohditaan uudistuvan diakoniviran mahdollisuuksia kirkon kohdatessa yhteiskunnallisia ongelmia. Diakonisen viran hoitajia on kutsuttu valtakunnan palvelijoiksi, välittäjiksi ja muutos-agentteiksi. Käytännössä pysyvät diakonit työskentelevät seurakuntatyössä, terveyskeskuksissa tai opetuksen parissa.⁴⁹

Muut protestanttiset kirkot

Ranskan yhdistynyt protestanttinen kirkko (Eglise protestante unie de France, communion luthérienne et réformée) päätti vuonna 2025 ryhtyä kehittämään diakonista virkaa ja luoda papin virasta erillisen hengellisen viran. Päätöksen yhteydessä tehtiin myös koulutusta ja viran edustuksellisuutta koskevia linjauksia.⁵⁰

Havaintoja diakonaatista käydystä ekumeenisesta keskustelusta

Ekumeenisesta keskustelusta ja kirkkojen vertailusta voi tehdä muutamia johtopäätöksiä. Selkein havainto on, että diakonian virasta ei ole yhtenäistä näkemystä, mutta tätä ei pidetä ekumeenisen yhteistyön esteenä. Tässä mielessä asia poikkeaa piispan virkaa koskevasta keskustelusta.

⁴⁹ Kirkkohallituksen esitys 1/2015, 29–30.

⁵⁰ 13th National Synod Séte, May 29 to June 1, 2025.

Ekumeenisessa liikkeessä järjestettiin 1980-luvulla useita konsultaatioita diakonisen viran luonteesta ja tehtävistä. Niissä kehittyi näkemys, jonka mukaan diakonia ei ole vain myötätuntoista lähimmäisten palvelua, mutta ei myöskään vain avustamistehtäviä liturgiassa, vaan niiden ohella toimintaa yhteiskunnan rakenteiden muuttamiseksi. Eukaristian ja kenosiksen käsitteiden avulla diakoninen palvelu tulkittiin haluksi vastata vapautuksen ja yhteiskunnallisen muutoksen tarpeisiin erityisesti siellä, missä ihmisoikeudet olivat uhattuina. Kuten jatkossa nähdään, tällainen diakonian tulkinnan syveneminen ja laajeneminen yhteiskunnallisen ja sosiaalieettisen vaikuttamisen suuntaan näkyi myös 1990-luvun lama-Suomessa ja lamasta toipuvassa Suomessa.⁵¹

Norjalaisen Kjell Nordstokken mukaan ekumeenisissa työskentelyissä keskustelut diakoniasta ja diakonaatista ovat pääosin edenneet omia polkujaan. Monissa asiakirjoissa pohditaan kirkkojen auttamistoimintaa ja inhimilliseen hätään vastaavaa kansainvälistä diakoniaa, sen sisältöä, keinoja ja toimintamalleja. Toista polkua edustavat kirkon virkaa ja diakonaattia pohdiskelevat opillisesti orientoituneet työskentelyt. Vaikka nämä eivät ole toisistaan täysin irrallisia, niin ne näyttävät usein erillisiltä.⁵²

Diakonisen toiminnan laajentuvan tulkinnan ohella ekumeeninen keskustelu ja kirkkojen ratkaisut ilmentävät tarvetta jonkinlaiseen kolmisäikeiseen viran tulkintaan. Piispojen ja pappien ohella näytetään tarvitsevan jokin kolmas virka (diakoni), jonka sisällöissä, nimikkeissä ja teologisissa perusteluissa on runsaasti vaihtelua. Kansainvälinen vertailu osoittaa, että kirkkoissa yleensä tunnistetaan tarve piispojen ja pappien rinnalla olevalle erityiselle viralle, johon usein ordinoidaan. Käytännön ratkaisuissa, esimerkiksi tehtäväalueiden määrittelyissä, ja virkojen teologisissa perusteluissa on kuitenkin päädytty hyvin erilaisiin ratkaisuihin. Edes luterilaisen tunnustuskunnan sisällä ei ole olemassa yhtä selkeää mallia, johon kirkot liittyvät ja jota voitaisiin käyttää suomalaisen ratkaisun pohjana.

Kokonaisuuden kannalta on huomattavaa, että missään ekumeenisessa asiayhteydessä diakonian virka tai sen yhdenmukaisuus ei ole ollut kirkon ykseyden ehto. Tässä se eroaa esimerkiksi piispan virasta. Ekumeenisessa katsantokannassa diakonian viran yhdenmukaisuuden

⁵¹ Kirkkohallituksen esitys 1/2015, 33–35.

⁵² Nordstokke 2014.

odotus on huomattavasti muuta vähäisempi ja jää kirkkaasti esimerkiksi papin sukupuoleen liittyvien näkemysten varjoon.

Kirkosta ja kirkon tehtävästä

Kysymykset kirkon virasta kytkeytyvät kiinteästi kysymykseen kirkosta, mikä on sen olemus ja miten se ymmärtää tehtävänsä. Luterilaisissa tunnustuskirjoissa kirkko määritellään seuraavasti: ”Kirkko on pyhien yhteisö, jossa evankeliumi puhtaasti julistetaan ja sakramentit oikein toimitetaan. Kirkon todelliseen ykseyteen riittää yksimielisyys evankeliumin opista ja sakramenttien toimittamisesta. Sen sijaan ei ole välttämätöntä, että perityt inhimilliset traditiot, jumalanpalvelusmenot tahi seremoniat, jotka ovat ihmisten säätämiä, ovat kaikkialla samanlaiset.”⁵³ Kirkon virasta Augsburgin tunnustus toteaa: ”Jotta saisimme tämän uskon, on asetettu evankeliumin opettamisen ja sakramenttien jakamisen virka. Sanaa ja sakramentteja välineinä käyttäen lahjoitetaan Pyhä Henki, joka niissä, jotka kuulevat evankeliumin, vaikuttaa uskon missä ja milloin Jumala hyväksi näkee.”⁵⁴

Tunnustuskirjojen määritelmissä korostuvat evankeliumin julistaminen ja opettaminen sekä sakramenttien oikea toimittaminen. Tämän perusteella on ollut luonnollista, että kirkon virka ymmärretään papin viraksi ja siinä korostetaan oppia, opetusta ja sakramenttien toimittamista. Tämä on osaltaan vaikuttanut siihen, että virkateologisissa keskusteluissa lähimmäisen hyväksi tehtävä toiminta on usein ollut syrjässä. Tästä näkökulmasta on mielenkiintoista, että keskellä 1990-luvun lamaa kirkossa tehtiin merkittävä periaatteellinen päätös. Kirkkolain kokonaisuudistuksessa laajennettiin kirkon tehtävän määrittelyä eli kirkon toiminta-ajatusta lisäämällä siihen teksti ”sekä toimii muutenkin kristillisen sanoman levittämiseksi ja lähimmäisenrakkauden toteuttamiseksi”.⁵⁵ Muutos oli periaatteellisesti merkittävä, sillä sanan ja sakramenttien merkitystä perinteisesti korostanut Suomen evankelis-luterilainen kirkko totesi, että kirkon olemukseen ja toiminnan ytimeen kuuluvat myös toiminta kristillisen sanoman levittämiseksi ja lähimmäisenrakkauden toteuttamiseksi. Muutoksessa voidaan nähdä viittaukset sekä lähetystyöhön että myös kirkon diakoniatyöhön. Molemmat on määritelty kirkkojärjestyksessä⁵⁶, mutta pykälä on muotoiltu huomattavasti väljemmin.⁵⁷

⁵³ CA VII, Tunnustuskirjat 1990, 54.

⁵⁴ CA V, Tunnustuskirjat 1990, 54.

⁵⁵ KL 1: 2 § (26.11.1993/1054). Vuoden 2023 kirkkolaissa (652/2023) kyseinen teksti on samassa muodossa KL 2: 2 §:n toisessa momentissa. Jatkossa viitataan 1.7.2023 voimaan tulleeseen kirkkolakiin ja siihen liittyviin erillislakeihin sekä kirkkojärjestykseen (657/2023).

⁵⁶ Nykyisessä kirkkojärjestyksessä määritelmät sisältyvät pykäliin KJ 3: 24 ja 25.

⁵⁷ Muutoksesta ks. lähemmin Malkavaara 2000, 46–47; 2015, 175.

Muutoksen taustalla voidaan nähdä 1980-luvulla alkanut kehityskulku, joka ilmenee esimerkiksi Seurakunta 2000 -mietinnössä. Siinä seurakunta mielletään mm. toivon yhteisöksi, jumalanpalveluksesta eläväksi yhteisöksi, lähimmäisen vastuuseen avautuvaksi yhteisöksi sekä luterilaisen kansankirkon seurakunnaksi. Mietinnön mukaan sanan ja sakramenttien kautta ihmiset tulevat Kristuksen ruumiin osallisuuteen. Diakonia on ankkuroitumista tähän reaaliseen tapahtumaan, jossa Jumala antaa itsensä ihmisen sijaan ja jossa ihminen antaa itsensä toisen ihmisen sijaan ja tekee hänelle sen mukaan, mitä hän tarvitsee.⁵⁸ Vastaava ajattelumalli on myöhemmin näkynyt kirkon erilaisissa strategioissa, joissa todetaan esimerkiksi: ”Kirkko on olemassa, jotta meissä syntyisi usko Jumalaan ja rakkaus lähimmäisiimme”.⁵⁹

Myös kirkkojen ekumeenisessa toiminnassa on viimeistään 1970-luvulta lähtien korostettu palvelun ja todistuksen yhteyttä sekä Jumalan mission holistisuutta. Esimerkiksi dokumentin *Together towards Life: Mission and Evangelism in Changing Landscapes* (2013) mukaan ”kirkot on kutsuttu palvelemaan ja todistamaan ja näin osallistumaan Jumalan lähetykseen.”⁶⁰ *Called to Transformation* dokumentin mukaan puolestaan ”emme voi ymmärtää tai harjoittaa diakoniaa ilman oikeudenmukaisuutta ja rauhaa. Palvelua ei voi erottaa profeetallisesta todistuksesta tai sovintoa palvelemisesta.”⁶¹ Kuten jatkossa käy ilmi ekumeenisessa työskentelyssä esille nousut kirkon mission kokonaisvaltaisuuden korostus on heijastunut myös suomalaiseen teologiseen keskusteluun kirkon missiosta, diakoniasta ja diakonian virasta.

Lähimmäisenrakkauden vaatimus kuuluu kristilliseen uskoon. Perustellusti on väitetty, että olennainen osa kristinuskon menestystä Rooman valtakunnassa oli kristittyjen tapa rakastaa lähimmäistään. Lähimmäisen hyväksi tehtävät teot kuuluvat kristinuskoon ja tällä ajattelulla on vahvat perusteet sekä Raamatussa että kirkon historiassa.⁶²

Matteuksen evankeliumiin sisältyvää kultaista sääntöä (Matt. 7:12) ja evankeliumeissa usein toistuvaa rakkauden kaksoiskäskyä on yleensä pidetty koko Uuden testamentin tiivistyminä.⁶³

⁵⁸ Seurakunta 2000, 8–14. Muutoksen taustalla heijastunee myös Tuomo Mannermaan edustaman Luther-tulkinnan vaikutukset kirkkoon. Tällöin luterilaisen teologian ydin voidaan kiteyttää käsitteisiin usko ja rakkaus. Tästä lähemmin esim. Kopperi & Saarinen 2022, 84–98, 138–155.

⁵⁹ Meidän kirkko 2007, 3. Uskoa ja rakkautta korostavasta teologisesta painotuksesta kirkon strategioissa lähemmin Kopperi & Saarinen 2022, 310–318. Tällaisesta kirkon tehtävän tulkinnasta ks. myös Kopperi 2015, 125–140.

⁶⁰ *Together Towards Life* 2013.

⁶¹ WCC 2022, 26–35.

⁶² Tästä mm. Kopperi 2015, 76–89; 2018.

⁶³ Matt. 22:34–40; Mark. 12:28–34; Luuk. 10:27 (25–37).

Rakkauden kaksoiskäskyn ohella rakkauden tekojen vaatimus korostuu myös Matteuksen kuvauksessa viimeisestä tuomiosta (Matt. 25:31–46), kertomuksessa Laupiaasta samarialaisesta (Luuk. 10:25–37) sekä Johanneksen evankeliumiin sisältyvässä kertomuksessa Jeesuksen ja opetuslasten pääsiäisateriasta, jonka aikana Jeesus antaa opetuslapsilleen uuden käskyn rakastakaa toisianne (Joh. 13:34–35). Olennainen on myös Jeesuksen puhe, nk. ohjelmajulistus, jossa hän viittaa Jesajan kirjan profetian toteutumiseen (Luuk. 4: 16–22).⁶⁴

Jeesuksen ajatus ei ollut aikansa juutalaisessa opetuksessa uutuus, vaan sen juuret voidaan nähdä selkeästi Mooseksen kirjoissa ja Vanhan testamentin profeettojen julistuksessa.⁶⁵ Myös Jeesuksen jälkeen apostolit korostivat opetuksessaan lähimmäisenrakkauden keskeisyyttä.⁶⁶

Ensimmäisten vuosisatojen kristittyjen elämää leimasi usko Jeesukseen Jumalan Poikana, Kristuksena, sekä konkreettisina tekoina ilmenevä lähimmäisenrakkaus. Kristillisen kirkon ensimmäisten vuosisatojen historiaa käsittelevissä tutkimuksissa on todettu, että yksi tärkeä syy kirkon nopeaan leviämiseen Rooman valtakunnassa olisi ollut kristittyjen harjoittama lähimmäisenrakkaus. Se ilmeni hyvän tekemisenä, köyhistä huolehtimisena, erilaisina laupeuden töinä sekä arvon antamisena myös niille, jotka eivät olleet yhteiskunnassa arvostettuja. Kristittyjen on kerrottu huolehtineen myös pakanoiden hautaamisesta ruttoepidemioiden aikana. Tutkimusten perusteella hyvän tekeminen sai jo varhain järjestäytyneitä institutionaalisia muotoja. Keskiajalla monet luostarit jatkoivat tätä kristillistä hyvän tekemisen perinnettä.⁶⁷

Käytännön hyvän tekeminen myös perusteltiin teologisesti. Vahvoja perusteluja hyvän tekemiseen esittivät monet kirkkoisät. Keskiajalla merkittävänä auktoriteettina voidaan pitää

⁶⁴ Jeesuksen ohjelmanjulistuksesta ja liittymisestä Vanhan testamentin profeetalliseen perintöön, ks. esim. Kuusimäki 2012, 15–17.

⁶⁵ Ks. esim. 5 Moos. 6:5 ja 3 Moos. 19:18; Aam. 5: 21–24.

⁶⁶ Room. 5:5; 13:8–10; 1 Kor. 13:4–7; Gal. 5:14; Jaak. 2:8; 1 Joh. 1:7–11; 3:11–17; 4:19–21. Kristillisen lähimmäisenrakkauden ja diakonisen auttamisen näkökulmasta keskeisiä Uuden testamentin tekstejä ovat edellisten ohella Matt. 4:23; Matt. 10:7–8; Matt. 20:25–28; Matt. 25:31–46; Mark 10:45; Joh. 12:26; Apt. 2:44–45; Apt. 6:1–6(7); Apt. 11: 27–30; Apt. 20:24; Gal 2:10; Gal. 3: 28 Room. 15: 26, 31; 1Kor. 3:5; 2 Kor. 3:8; 2 Kor. 5:18–20; 2 Kor. 8–9; Ef. 3:7; Kol. 1:25. 1 Joh. 4:11. Ks. esim. WCC 2022, 22–25, 42–52. Raamatun sosiaalieettisistä ihanteista esim. Sollamo 1991a & b; Räisänen 2007, 37–47; Latvus & Häkkinen & Weissenberg 2010; Koet 2021.

⁶⁷ Esimerkkejä ensimmäisten vuosisatojen kristittyjen hyvän tekemisestä esittää Räisänen 2007, 47–51. Ks. myös Malkavaara 2015, 17–60; Olsson 2005; 2013.

Fransiscus Assisilaista. Samaan perinteeseen liittyy myös Martti Luther, joka opetuksessaan korostaa eri tavoin lähimmäisenrakkauden vaatimusta.⁶⁸

Hyvän tekemisen ohella kirkon toiminnalle on alusta alkaen ollut ominaista Jumalan sanan julistaminen, joka konkretisoitui esimerkiksi kasteelle tulevien kristittyjen opettamisessa eli katekeesissa. Kristityt ovat alusta alkaen kokoontuneet yhteiseen jumalanpalvelukseen, jossa on opetettu, rukoiltu ja vietetty ehtoollista.⁶⁹ Kuten jatkossa ilmenee, ensimmäisten kristillisten vuosisatojen diakonit osallistuivat aktiivisesti myös näihin tehtäviin toimien opettajina ja katekumeenien ohjaajina sekä avustaen piispaa erilaisissa tehtävissä, myös jumalanpalveluksissa.

Reformaatio vahvisti kasteopetuksen perinnettä erityisesti luterilaisuudessa. Luther kirjoitti katekismuksensa tilanteessa, jossa hänen mukaansa tavallinen kansanmies ei tiedä kristinopista yhtään mitään. Hän myös arvioi, että myös monet papit ovat jokseenkin taitamattomia ja kyvyttömiä opettamaan.⁷⁰ Lutherin myötä katekismuksesta tuli luterilaisuudessa kristillisen opin opettamisen kivijalka. Katekismuksen osaaminen edellytti lukutaitoa, joten luterilaisuudessa kirkosta tuli kansanopetuksen edellä kävijä. Kristityn tuli osata lukea ja hänen tuli tuntea myös katekismuksen keskeinen sisältö. Kristittyjen osaamista myös tutkittiin ja rippikoulun suorittamisesta tuli esimerkiksi avioliittoon vihkimisen edellytys. Vuosisatojen kuluessa Lutherin katekismuksen rinnalle tuli myös muita katekismuksia, joissa opetettiin kristillisen opin sisältöä. Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa tunnustuskirjoihin sisältyvän Vähä katekismuksen ympärille kiedottiin myös kirkolliskokouksen hyväksymä virallinen kristinoppi, joka muodostaa edelleen rippikouluopetuksen perustan.⁷¹

Kirkon historiassa lähimmäisen rakastaminen, hyvän tekeminen ja heikossa asemassa olevista huolehtiminen ovat aina olleet kristillisen uskon olennaisia elementtejä. Sen sijaan hyvän tekemisen perustelut sekä käytännön toimintamallit ovat poikenneet toisistaan merkittävästi. Tänä kristillinen hyvän tekeminen liitetään tavallisesti käsitteeseen diakonia ja diakoniatyötä pidetään seurakunnan keskeisenä työmuotona. Näin ei kuitenkaan ole aina ollut. Itse

⁶⁸ Varhaiskirkon ja keskiajan kehityksestä ks. esim. Mannermaa 1991; Ahonen 1991b, 39–46; Henttonen 1997, 50–71. Moraaliteologian teorioista ks. Varkemaa 2017. Köyhyydestä keskiajalla Mäkinen 2002; 2009. Kultaisesta säännöstä ja rakkauden teologiasta ennen Lutheria ks. Raunio 1993, 60–123. Luterilaisen etiikan ja lähimmäisen rakkauden perusteista ks. myös Raunio 2007; 2015. Luterilaisuudesta ja köyhyyden ongelmasta Arffman 2008.

⁶⁹ Matt. 28: 18–20; Apt. 2: 42–47.

⁷⁰ Luther, Vähä katekismuksen esipuhe 1–5 (Tunnustuskirjat 1990, 299).

⁷¹ Esim. Kristinoppi 1948; Katekismus 2000. Katekismustraditiosta ks. lähemmin Poutiainen 1994; 1998.

asiassa meidän tapamme ymmärtää Raamatussa käytetyt käsitteet diakoni tai diakonia on syntynyt vasta 1800-luvun aikana. Tuolloin syntyi erityisesti Theodor Fliednerin ja Johan Hinrich Wichernin vaikuttamana laajamittainen diakoninen herätys, joka johti useiden diakonialaitosten perustamiseen ja diakonia-aatteen leviämiseen eri puolille Eurooppaa, myös Suomeen. Näin käynnistyi nykyaikainen diakoniatyö.

Kirkon tehtävä kytkeytyy tiiviisti kysymykseen siitä, mitä me ymmärrämme kirkolla. Kirkkojen käsitykset seurakunnasta, kirkosta (ekklesia) tukeutuvat erityisesti Apostolien tekojen kertomukseen helluntaista (Apt. 2) sekä moniin Paavalin kuvauksiin seurakunnasta. Paavalin mukaan kirkko on esimerkiksi Kristuksen ruumis (Room. 12; Ef. 4–5), Herran Pyhä temppeli tai Hengen luoma yhteys (Ef. 2:23; 4:3), Kristus on ruumiin pää ja ruumis on seurakunta (Kol. 1:15–18; 1 Kor. 12:27). Raamatun kertomukset kuvaavat, että seurakunta on ihmisten toiminnallista kokoontumista jumalanpalvelukseen ja keskinäiseen yhteyteen, toisaalta se on syvä hengellinen todellisuus, jossa Jumala on läsnä ihmisten parissa.⁷²

Kirkkojen itseymmärryksessä on kuitenkin merkittävää tunnustuksellista vaihtelua. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon Katekismuksessa (2000) todetaan, että kirkko tai kristillinen seurakunta ”on armahdettujen syntisten yhteisö, joka luottaa Jumalaan ja jossa Pyhä Henki herättää uskon ja rakkauden.”⁷³ Katekismuksen ajatus perustuu sekä Raamatun teksteihin että luterilaisiin tunnustuskirjoihin. Esimerkiksi Luther toteaa Isossa katekismuksessa: ”Pyhällä Hengellä on sitä varten erityinen yhteisö, äiti, joka Jumalan sanalla synnyttää jokaisen kristityn ja kantaa häntä”.⁷⁴ Augsburgin tunnustuksessa (CA) oppi kirkosta määritellään erityisesti artikkelissa 7: ”Seurakuntamme opettavat, että yksi, pyhä kirkko on pysyvä ikuisesti. Kirkko on pyhien yhteisö (congregatio sanctorum), jossa evankeliumi puhtaasti julistetaan ja sakramentit oikein toimitetaan. Kirkon todelliseen ykseyteen riittää (satis est) yksimielisyys evankeliumin opista ja sakramenttien toimittamisesta. Sen sijaan ei ole välttämätöntä, että perityt inhimilliset traditiot, jumalanpalvelusmenot tahi seremoniat – – ovat kaikkialla samanlaiset.”⁷⁵

CA:n ilmaisu viittaa yhtäältä opillisen ykseyden minimiin, mutta toisaalta se antaa tilaa paikalliselle monimuotoisuudella ja myös muutospyrkimyksiin. Augsburgin tunnustuksen

⁷² Saarinen 2016, 11–13.

⁷³ Katekismus 2000, 20.

⁷⁴ Iso katekismus 2, 42 (Tunnustuskirjat 1990, 380).

⁷⁵ CA VII (Tunnustuskirjat 1990, 54).

puolustuksessa (Apol.) ilmaisua ”pyhien yhteys” vielä tarkennetaan ja todetaan: ”se on nimittäin pyhien yhteisö, niiden, joita yhdistää osallisuus samaan evankeliumiin eli oppiin ja Pyhään Henkeen, joka uudistaa, pyhittää ja hallitsee heidän sydämiään.”⁷⁶ Uskovien pyhyys ei siten ole moraalista tai osaamiseen perustuvaa, vaan se on opin ja Pyhän Hengen synnyttämää lahjaa. Pyhyys on luterilaisuudessa Jumalan antamaa pyhyyttä, osallisuutta itseä suurempaan pyhään, viime kädessä Pyhään Henkeen ja Kristukseen.

Näin luterilaiselle kristinuskon tulkinnalle on ominaista korostaa kokonais- ja paikalliskirkon yhteyttä. Kirkko on Jumalan asettama instituutio, mutta se toimii maallisena organisaationa. Kirkko nähdään myös toteuttamassa Jumalan antamaa tehtävää (missio) ja se ymmärretään yhteisöksi, joka julistaa evankeliumia.⁷⁷ Tällainen ajattelu näkyy myös piispainkokouksen hyväksymässä asiakirjassa *Yhteinen todistus*, jonka mukaan kirkko ”julistaa Jeesusta Kristusta maailman pelastajana ja edistää Jumalan valtakunnan toteutumista”.⁷⁸ Piispa Matti Revon mukaan ”lähetys näyttää nousseen ekumeenisessa liikkeessä osaksi kirkko-oppia. Kirkkoa ei kuvata instituutiona tai rakenteina vaan elävänä, todistavana ja palvelevana Jumalan kansana. Samalla kirkon ykseyttä lähestytään sanan, sakramenttien ja viran ohella myös yhteisen toiminnan tietä. Olemisen kielestä siirrytään tekemiseen kieleen, ellei peräti sanoista tekoihin.”⁷⁹ Sama kehityskulku voidaan nähdä jo edellä mainitussa kirkkolain muutoksessa, jossa kirkon perustehtävään (KL 1:2 §) lisättiin viittaus toimintaan lähimmäisenrakkauden toteuttamiseksi.⁸⁰

⁷⁶ Apol. VII, 8 (Tunnustuskirjat 1990, 148).

⁷⁷ Saarinen 2016, 15–24.

⁷⁸ Yhteinen todistus 2023, 7; Repo 2023.

⁷⁹ Repo 2023, 324–325.

⁸⁰ Kirkko-opista suomalaisessa luterilaisessa teologiassa ks. Kopperi & Saarinen 2022, 327–335. Ks. myös Peura 2003; Kopperi 2015, 125–140, Jolkkonen 2022, 216–222.

Diakoniasta ja diakoneista

Raamatun ja kirkon ensimmäisten vuosisatojen tausta

Diakonian oppikirjoissa on usein nähty nykyaikainen käsitys diakoniatyöstä ja diakoniasta suoralla jatkumolla Uudessa testamentissa mainittujen diakonien työhön.⁸¹ Viime vuosikymmenen tutkimuksessa tämä käsitys on asetettu kyseenalaiseksi. Useiden tutkijoiden mukaan Uuden testamentin ja ensimmäisten vuosisatojen kristillisissä teksteissä esiintyy diakoneja, mutta tarkempi kuva heidän toiminnastaan jää epäselväksi. Tutkimusten perusteella diakonit toimivat erilaisissa tehtävissä kirkon työntekijöinä tai jopa johtavissa asemissa. Heidän ensisijainen vastuualueensa ei kuitenkaan ollut hyväntekeväisyys tai ihmisten auttaminen, vaan kirkon työn tekeminen ja tukeminen eri tavoin; esimerkiksi julistustehtävissä, johtamistehtävissä, jumalanpalveluselämässä jne. Hyvän tekemiseen he eivät osallistuneet siksi, että he olisivat erityisesti siihen tehtävään kutsuttuja diakoneja, vaan siksi, että diakoneina he edistivät kirkon työtä. Koska kristillisen uskon ja kirkon toiminnan olennainen ulottuvuus oli hyvän tekeminen, niin diakonit osallistuivat myös siihen.⁸²

Tarkemman kuvan tutkimustilanteesta antaa laaja kaksiosainen artikkelikokoelma *Deacons and Diakonia*.⁸³ Teosten lähes viidessäkymmenessä artikkelissa on harjoitettu Raamatun ja varhaisen kristillisyyden tekstien lähilukua ja tutkittu, mitä ne sanovat diakoniasta ja diakoneista. Erityisenä kysymyksenä pohditaan sitä, mitä tekstien mukaan diakonit tekivät. Analyysien perusteella käy ilmi, että sana diakonia viittaa sekä kristillisessä että antiikin muussa kirjallisuudessa ensisijaisesti palvelutehtävään, jonka joku auktoriteetti on antanut jollekin. Tehtävien sisällöt vaihtelevat paljon. Konkreettisten tehtävien ohella diakonia voi olla viestien välittämistä, evankeliumin julistamista, taloudenhoitoa, tarjoilua, jne. Raamatun teksteissä se voi

⁸¹ Diakonian oppikirjoissa esitetyistä kuvauksista diakonian synnystä ks. mm. Kopperi 2016; Ryökäs 2006; 2019.

⁸² Diakonia- ja diakoni-sanojen käännösongelmiin kiinnitti huomiota ensimmäisen kerran Dieter Georgi jo 1960-luvulla (Georgi 1964), mutta laajemman keskustelun aiheesta käynnisti John N. Collinsin vuonna 1990 julkaistu tutkimus. Keskustelusta lähemmin Collins; 2002; Ahonen 2002, 261–262; Brodd 2000, 36, 45; Koet 2007; Nordstokke 1999, 38–39; 2011 a & b; Latvus 2005; 2007; 2010; 2011; 2013; 2017; Hentschel 2007, 433–444; 2015; Kopperi 2015, 224–228; Malkavaara, 2015, 9–16, 24; Metso 2016; Ryökäs 2006, 40–82; 2014; Ryökäs & Tahvanainen 2011; Ett biskopsbrev om diakoni 2015, 78–81. Vrt. mm. Jolkkonen 2008; Dunderberg 2005. Vrt. myös Luz 2005, joka yhtäältä liittyy Collinsin näkemykseen, mutta toisaalta tukeutuu perinteiseen käsitykseen diakonian synnystä. Tiivistetysti keskustelua kuvaa Latvus 2017, 17–21.

⁸³ *Deacons and Diakonia in Early Christianity 2018 (The First Two Centuries); Deacons and Diakonia in Late Antiquity 2024 (The Third Century Onwards)*.

tarkoittaa Jumalan antamaa tehtävää Jeesukselle (Mark. 10: 42–45), hänen oppilailleen tai Paavalille (Apt. 1: 18; 2 Kor. 5:18; 2 Kor. 11:23), seurakunnan jäsenen tärkeää tehtävää (Luuk. 10: 38–42; Apt. 6: 1–6; Room. 16: 1–2), tehtyä tai tekemättä jäänyttä tehtävää (Matt. 25:44). Tehtävän antaja voi olla Jumala, kuningas, hengellinen auktoriteetti (apostoli tai myöhemmin piispa), yhteisö, seurakunta sekä aivan tavallinen maallinen auktoriteetti tai organisaatio. Uuden testamentin jälkeisissä teksteissä esimerkiksi Origenes käyttää diakonia-sanaa kuvaamassa myös Jeesuksen, Marian ja jopa langenneiden enkelien tehtävää.

Uuden testamentin teksteissä on paljon viittauksia diakoneihin, mutta niistä ei saa kovin tarkkaa kuvaa siitä, mitä he oikeastaan tekivät. Esimerkiksi kertomuksessa Kaanaan häistä (Joh. 2: 1–11) viitataan sekä diakoneihin että orjiin, mutta annetaan ymmärtää, että heidän välillään on olennainen ero. Diakonit näyttävät palvelevan aterialla eräänlaisessa kunniatehtävässä.⁸⁴ Mielenkiintoisen kysymyksen muodostaa kertomus ensimmäisten diakonien valinnasta (Apt. 6: 1–7). Kertomusta on usein tulkittu niin, että ongelman olisi muodostanut tilanne, joka muistuttaa nykyaikaista ruokakassien jakamista, jossa kreikkaa puhuvat lesket eivät olisi saaneet avustuksia. Kokonaisuus lienee monimutkaisempi, sillä lesket tunnetaan Uudessa tehtävässä ryhmänä, joka teki vastuullisia tehtäviä. Näyttää siis siltä, että ongelma liittyy työn organisointiin. Hollantilaisen professori Bart J. Koetin mukaan esimerkki kertoo palvelutehtävän (diakonian) liittyvän sekä Sanan palveluun että toiminnalliseen palveluun. Tulkintaa puolustaa myös myöhemmät kuvaukset diakoniksi valittujen, erityisesti Filippoksen, tehtävistä (Apt. 8: 4–40, 21: 8). Hän näyttää olleen ensi sijassa evankeliumin julistaja, joka kastoi ja joka myöhemmin Kesareassa majoitti Pietarin kotiinsa.⁸⁵

Myöhemmät kolmannen vuosisadan tekstit avaavat diakonia-käsitteen käyttöä ja virkateologian täsmentyessä myös diakonien tehtäviä. Ilmaisua diakonia näyttäisi viittaavaan laajalaisesti ymmärrettyyn palvelutehtävään. Esimerkiksi Jeesus oli Jumalan palvelija tai ihmisten pelastuksen palvelija. Paavali oli Jumalan Sanan palvelija. Jeesuksen oppilaat ovat uuden liiton palvelijoita. Mariaa kutsutaan palvelijaksi. Enkelit ovat Jumalan palvelijoita, mutta ihmiset voivat olla Jumalan tai pahalaisen palvelijoita. Kristillisissä teksteissä diakonit ymmärretään

⁸⁴ Lähemmin Koet 2010.

⁸⁵ Apt. 6: 1–6(7) analyysistä ks. Koetin (2018) artikkelin ohella myös Brinkhofin (2018) artikkelia samassa teoksessa sekä Latvus 2017, 36–60. Diakonien toiminnasta varhaiskirkossa ks. myös WCC 2022, 22–25. Vrt. Ahonen 1991b, 22–28.

kirkollisen viran edustajiksi, ja käsite diakoni viittaa henkilön palvelutehtävään, virkaan tai velvollisuuteen, johon asianomainen on sitoutunut.

Bart J. Koet tiivistää tutkimusten tuloksia niin, että diakonit toimivat tiiviissä yhteistyössä piispan kanssa ja tekivät hänen määräyksestään tai hänen mandaatillaan erilaisia tehtäviä. Koetin mukaan alkukirkossa yleinen asetelma piispan ja diakonin välillä on esimerkki jaetusta johtajuudesta, jossa piispan avustaja tekee merkittäviä tehtäviä. Diakoni on siten eräänlainen välittävä työntekijä (go-between), joka toimii korkeamman auktoriteetin palveluksessa. Nykyaikana näitä piispan avustajina toimivia diakoneja voisi verrata ministerien tai piispojen erityisavustajiin, jotka esihenkilönsä valtuuttamina tekevät monenlaisia asioita.

Diakonien käytännön tehtävät olivat vaihtelevia. Viimeistään kolmannelta vuosisadalta lähtien niihin sisältyi merkittävässä määrin liturgisia tehtäviä kuten avustamista ehtoollisella ja kasteissa, Raamatun tekstien lukemista ja piispan tai papin puuttuessa jopa saarnaamista. He myös johtivat esirukouksia sekä huolehtivat järjestyksestä jumalanpalvelusten aikana. Diakonit osallistuivat katekumeenien opetukseen ja toimivat erilaisissa palvelutehtävissä. He välittivät viestejä, osallistuivat piispan seurueeseen erilaisilla matkoilla, vierailivat seurakunnissa piispan edustajina sekä toimivat piispan lähettiläinä kirkolliskokouksissa. Usein he vastasivat rahan käytöstä hiippakunnassa. Diakoneja kutsuttiin myös ”piispan silmiksi”, mikä viittaa siihen, että heidän tehtävänä oli raportoida piispalle havaitsemistaan asioista. Toisaalla he välittivät piispan viestejä seurakunnalle. Näiden moninaisten tehtävien joukossa nykypäivän diakoniale ominaiset karitatiiviset tehtävät mainitaan vain harvoin. Niihin sisältyi esimerkiksi ruoan ja rohkaisun toimittaminen kristityille vangeille. Hyvä esimerkki on diakonaatin kirkoksisäksi kutsuttu Johannes Khrysostomos, joka liittää diakonaatin vain harvoin osaksi korostamaansa kirkon filantrooppista tehtävää.

Ensimmäisten vuosisatojen tekstien tutkimus osoittaa, että diakonit olivat tärkeitä kirkon työntekijöitä, joiden toiminta kehittyi vähitellen piispan arvovaltaisen avustajan tehtäväksi. Diakonit ordinoitiin ja diakoniksi kutsuttiin sekä miehiä että naisia. Diakonissan käsite on kuitenkin yllättävän myöhäinen, sillä se näyttää kehittyvän vasta neljännellä vuosisadalla, jolloin diakonisseille annettiin aiemmin leskille kuuluneita tehtäviä. Virkateologian ja kirkon jumalanpalveluselämän kehittyessä diakoneille tuli vähitellen enemmän ja enemmän liturgisia tehtäviä. He valmistelivat esirukouksia, lukivat evankeliumin, avustivat piispaa ehtoollisen

valmistamisessa sekä tarvittaessa huolehtivat järjestyksestä jumalanpalveluksen aikana. Tutkimusten perusteella näyttää siltä, että kirkon historian alkuvaiheessa voidaan puhua kaksinaisesta virkakäsityksestä, jonka ytimessä olivat piispat ja diakonit vanhempien eli presbyteerien ollessa ennemminkin luottamustehtävissä edustamassa seurakuntaa. Vähitellen presbyteerien tehtävät vahvistuivat itsenäisiksi papin tehtäviksi, jolloin heidän vastuulleen tuli aiemmin vain piispoille kuuluneita tehtäviä (esimerkiksi ehtoollisen asettaminen). Ajan myötä kehitys johti erillisen pappissäädyn muodostumiseen, jossa hierarkian huipulla olivat piispat ja papit. Diakonit luettiin alempaan papistoon ja vuosisatojen kuluessa kehitys johti siihen, että diakonien tehtävät painottuivat avustavien liturgisten tehtävien hoitamiseen. Tämä puolestaan vaikutti siihen, että diakoniksi vihkimisestä tuli askel kohti papin virkaa.⁸⁶

Diakoniaherätys ja suomalainen keskustelu diakoniasta

Diakoniaherätys

Monimuotoinen lähimmäisenrakkauteen perustuva karitatiivinen toiminta on ollut ominaista kristilliselle uskolle aivan sen alusta alkaen, mutta nykyaikaisen diakoniatyön käsitteellinen perusta ei ole kirkon historian ensimmäisten vuosisatojen käytännöissä ja käsitteissä. Sen sijaan diakoniaksi kutsutun modernin toiminnan juuret ovat reformaatioissa ja erityisesti Jean Calvinin ajattelussa. Calvin halusi palauttaa Uudessa testamentissa esiintyvän diakonin viran. Hänen mukaansa diakonien tehtävänä olisi ollut hyvän tekeminen ja huolenpito heikko-

⁸⁶ Deacons and Diakonia in Early Christianity 2018; Deacons and Diakonia in Late Antiquity 2024. Koetin tiivistelmän ohella myös Koet & Sengers 2018. Jälkimmäisen teoksen arvioi Kopperi 2024b. Kehityksestä ks. myös Ahonen 1991b, 29–38, joka tosin liittää ensimmäisten vuosisatojen diakonit karitatiivisiin tehtäviin vahvemmin kuin uusimmassa tutkimuksessa ajatellaan. Diakonian ja diakonaatin kehityshistoriaa on kuvattu myös diakonaattia käsitelleiden komiteoiden ja työryhmien mietinnöissä, mutta kuvauksissa tukeudutaan nykytietämyksen perusteella osin vanhentuneeseen käsitykseen historiallisesta kehityksestä. Ks. esim. Yhdessä kirkon virassa 1997, 21–33 ja Palvelijoiksi vihityt 2002, 43–62; Diakoninvirka 2008, 21–25. Ks. myös Malkavaara 2015, 9–24, 51–54; Kirkkohallituksen esitys 1/2015, 35–36; WCC 2022, 42–45, joissa jo otetaan huomioon tutkimustilanteesta tapahtunut muutos.

Diakonien tärkeästä asemasta piispan läheisinä avustajina on ollut jäänteenä arkkidiakonin virat eri kirkkoissa. Tehtävä on tavallisesti kuulunut tuomiokapitulien vanhemmalle (arvovaltaiselle) työntekijälle, joka on vihitty diakoniksi, mutta hänelle on ollut runsaasti vaikutusvaltaisia tehtäviä piispan rinnalla. Monissa kirkkoissa kehitys on kuitenkin johtanut siihen, että viroista on tullut papin virkoja. Arkkidiakonit tunnetaan myös suomalaisessa historiassa. Nimitystä käytettiin usein johtavassa tai arvovaltaisessa papin virassa (usein tuomiokapitulissa tai tuomiokirkkoseurakunnassa) toimivasta papista vielä 1800-luvulla. Tehtävää tai nimitystä voidaan jossain mielessä pitää nykyisen hiippakuntadekaanin viran edeltäjänä. Suomalaisista arkkidiakoneista ks. lähemmin Ryökäs & Huhta 2024.

osaisista.⁸⁷ Calvinin ajatukset levisivät jossain määrin reformoituun maailmaan, mutta käytännössä moderni näkemys diakoniasta heikompiensaisten auttamisena ja diakonissasta / diakonista tällaisen työn tekijänä syntyi vasta saksalaisessa diakoniaherätyksessä 1800-luvulla.

Diakoniaherätyksen taustalla voidaan nähdä yhtäältä pietismille ominainen tapa korostaa käytännöllistä kristillisyyttä ja jokapäiväistä rakkaudenpalvelusta sekä toisaalta valistuksen myötä syntynyt näkemys yhteiskunnan sosiaalisesta vastuusta. Varhaisin konkreettinen ilmaus uudesta diakonia-ajattelusta oli August Hermann Francken Halleen vuonna 1695 perustamat orpokoti ja koulu, joista kasvoi vähitellen laajat laitokset. Merkittävämpänä voidaan kuitenkin pitää Theodor Fliednerin 1836 perustamaa Kaiserswerthin diakonissalaitosta, johon kuului aluksi evankelinen opetussairaala ja sairaanhoitajakoulu sekä vähitellen myös muita huoltolaitoksia. Laitoksen diakonissat muodostivat sisaryhteisön, josta diakonissat lähetettiin työtehtäviin eri puolille yhteiskuntaa. Eräänlainen ideologinen innoittaja oli ajatus apostolisen diakonissan viran uudistuksesta. Kaiserswerthilainen näkemys diakonissojen toiminnasta levisi nopeasti eri puolille Eurooppaa ja laitoksen 25-vuotisjuhlan aikaan vastaavia laitoksia oli jo 27. Innostus levisi myös Suomeen, jossa Helsingin diakonissalaitos perustettiin vuonna 1867.⁸⁸

Diakoniaherätyksen jälkeen käsitykset diakoniasta, sen sisällöstä ja toimintatavoista ovat vaihdelleet merkittävästi. Käytännössä diakonia on Suomessa muuttunut diakonissalaitosten palveluksessa olleiden sisarten työstä monimuotoiseksi seurakuntatoiminnan tehtäväalueeksi, johon sisältyy terveydenhoidon ja sosiaalityön ulottuvuuksien ohella kasvatuksellisia ja yhteiskunnan rakenteisiin vaikuttamisen elementtejä. Muutokseen on sisältynyt monipuolinen keskustelu, jonka keskeisiä diakonianäkemykseen liittyviä piirteitä kuvataan seuraavassa.⁸⁹

⁸⁷ Calvinin roolista diakonian kehittäjänä ks. lähemmin Latvus 2011a; 2011b. Reformaation vaikutuksesta diakonia-ajatteluun ks. mm. Olson 2005; Ahonen 1991b, 47–53; Schäfer & Herrmann 2005, 47–52; Arffman 2008; Diakoninvirka 2008, 26–27; Malkavaara 2015, 55–66.

⁸⁸ Diakoniaherätyksestä ja sen leviämisestä ks. lähemmin Ahonen 1991b, 53–66; Diakoninvirka 2008, 28–29; Malkavaara 2015, 67–86; Schäfer & Herrmann 2005, 52–62; Latvus 2011, 182–184. Laajemmin Olson 2005, 205–223.

⁸⁹ Suomalaisesta keskustelusta laajemmin Ryökäs 2006; Kopperi 2016; Kopperi & Saarinen 2022, 142–155, 318–327. Ks. myös Diakoninvirka 2008, 29–31. Suomalaisessa keskustelussa tunnistetaan vain osittain kansainvälisessä keskustelussa syntyneet erilaiset diakonian ymmärtämisen mallit, joita on kuvannut mm. Henttonen (1997, 82–145). Suomalaisessa keskustelussa Matti Järveläinen on paneutunut syvällisesti Paul Philippin käsitykseen ja Antti Elenius puolestaan Eric Blennbergeriin.

Aarnisalo ja suomalaisen diakoniakeskustelun varhaisvaiheet

Suomalaisen diakonia-ajattelun käynnistäjänä voidaan pitää Otto Aarnisaloa, joka julkaisi vuosina 1897 ja 1899 kaksi merkittävää puheenvuoroa. Aarnisalolle diakonia on raamatullinen käsite, joka tarkoittaa palvelemista yleisessä merkityksessä ja suppeammassa merkityksessä palvelijainta eli erityisesti laupeudenharjoitusta. Diakonia on varsinaisesti laupeudentyötä, vaivahoitoa, joka poikkeaa olennaisesti saarnavirasta ja on sille alisteinen. ”Diakonia on siis saarnainta ala-arvoisempi osa seurakuntahoidosta ja diakonivirka on seurakunnan varsinaisille johtajille perustettu apuvirka”. Tältä pohjalta Aarnisalo päätyy tunnettuun määritelmäänsä diakoniasta: ”Diakonia on kristillisen seurakunnan viranomaisesti järjestetty, vapaa, saarnatoimen rinnalla käyvä ja sen tukeeksi tapahtuva laupeudentoimi”. Aarnisalo myös määrittelee sekä seurakunta- että laitosdiakonian työalat. Niistä ensimmäiseen kuuluivat vaivahoito, sairashoito, vierasten holhominen (muukalaiset) ja vankein- / langenneittenhoito. Jälkimmäiseen kuuluivat vaivaistalot, sairaalat, turvakodit ja vieraskodit.⁹⁰

Toinen suomalaisen diakonian varhaisvaiheeseen vaikuttanut henkilö oli Helsingin diakonissalaitoksen johtajatar Lina Snellman, joka pitää diakonian tai oikeastaan diakonissakutsumuksen teologisena perustana Jeesuksen esimerkkiä ja käskyä, sen päämääränä on Jumalan kunnia ja sisältönä palveleminen. Kutsumuksen olennaisia ulottuvuuksia ovat työ, ponnistus ja vaiva; huolenpito muista, tosi nöyryys ja vapaaehtoinen uhrautuvuus. Kun Snellman kuvaa diakonissan kutsumusta laajemmin, niin se hahmottuu järjestelmälliseksi ja ohjelmoiduksi elämäntavaksi, jolle ovat ominaisia kuuliaisuus, mielenalttius, uskollisuus, järjestyksenrakenne, usko syntien anteeksiantamiseen, pyrkimys virheiden korjaamiseen, itseuri ja omakohdainen vastuu. Hän myös antaa tarkkoja ohjeita sisarten elämään sekä työssä, sisarkodissa että myös lomalla. Kaiken kaikkiaan Snellman piirtää diakonissoista kuvan Raamatun esimerkkiä seuraavasta, itsetietoisesta, mutta nöyrästä ja uhrautuvasta palvelijasta, joka menee sinne, minne sisarkoti hänet lähettää.⁹¹

⁹⁰ Aarnisalo 1897, erit. 9–10; 1899, erit. 21, 25, 34–42. Aarnisalo tuntee myös ajatuksen laajasta ja suppeasta diakoniasta. Laajemman näkemyksen yhteydessä siihen voitaisiin sisällyttää esimerkiksi vaalijadiakoneja, saarnaajadiakoneja, opettajadiakoneja, lukkaridiakoneja, urkuridiakoneja ja suntiodiakoneja. Ks. lähemmin Malkavaara 2023. Suomalaisen diakonian varhaisemmasta historiasta Malkavaara 2022. Ks. myös Leppäniemi 2026, joka tarkastelee diakonityön muuttumista osaksi terveydenhuoltoa 1929–1952.

⁹¹ Snellman 1929. Snellmanista myös Ryökäs, 2011, 128–130; 2019, 104–119; sisarkotien ideaalimaailmasta Kauppinen-Perttula, 2004; Ryökäs 2004.

Professori ja sittemmin piispa Eino Sormunen julkaisi ensimmäiset varsinaiset diakonian oppikirjat. Niissä hän määrittelee diakonian Aarnisaloon liittyen seuraavasti: ”Diakonia on kirkon sananjulistuksen rinnalla sen elintoimintoihin kuuluvaa, virallisesti järjestettyä, mutta sisäiseltä luonteeltaan vapaata ja persoonallista, kristillisestä rakkaudesta ja kiitollisuudesta johtuvaa laupeudenpalvelusta, jonka kohteina ovat erityisesti köyhät, sairaat, kodittomat ja vangit”.⁹² Myöhemmin hän täydentää näkemystään liittyen Wilhelm Löheen ja korostaa alttarin ja palvelun välistä yhteyttä. Sormusen mukaan Kristus antaa itsensä ehtoollisessa. Alkukirkko, jota Sormunen pitää diakonian kirkkona, oli samalla marttyyrikirkko ja palveleva kirkko. Sormusen jälkeen ajatus alttarin ja palvelun välisestä yhteydestä tulee usein esille suomalaisissa diakonian teologisissa esityksissä.⁹³

Myöhemmän diakonaattikeskustelun kannalta on kiinnostavaa, että Sormunen toteaa seurakunnissa olevan paljon muitakin tehtäviä, jotka sopisivat diakoneille. Tällaisia olisivat esimerkiksi kristillisen tiedon levittäminen ja traktaattien jakaminen. Diakoneille sopisivat muun muassa kanttorin ja suntion toimet, kanslia-apulaisen toimi ja niin edelleen. Sormusen kuvauksessa diakonian tehtäviin sisältyy myös lapsi- ja nuorisotyön tehtäviä. Hän puhuu myös opetusdiakonian ja sosiaalityön puolesta. Sormunen sanoo odottavansa aikaa, jolloin kirkko uudistaisi diakonin viran.⁹⁴

Diakonian teologia 1960 ja 1970-luvuilla

Seuraavaa vaihetta suomalaisessa diakoniakeskustelussa edustaa Laajennetun piispainkokouksen vuonna 1963 asettaman toimikunnan mietintö, jossa tutkittiin diakonian suuntausta ja diakoniatyöntekijöiden koulutusta. Toimikunnan diakoniamietintö valmistui vasta vuonna 1969 ja sen merkittävimmät havainnot koottiin mietinnön liitteenä olevaan artikkelikokoelmaan, joka julkaistiin kirjana *Diakonia ja muuttuva yhteiskunta* (1970). Teokseen sisältyvä teologian tohtori John Vikströmin artikkeli *Diakonia ja diakonian virka teologian näkökulmasta* laajentaa näkemystä diakonian virasta.

⁹² Sormunen, 1938, 37.

⁹³ Sormunen, 1952, 140; ks. myös Malkavaara, 2015, 96; Koskenvesa, 2003, 290–292.

⁹⁴ Sormunen, 1938, 118, 128–131. Sormusen näkemyksestä ja sen liittymisestä Aarnisaloon myös Ahonen 1991b, 115–119.

Vikströmin lähtökohtana on luterilainen korostus, että Jumala on sekä maailman luoja että vaipahtaja. Luojana Jumala toimii maailmassamme sen kautta, että ihmiset hoitavat erilaisia ”toimia” kodissa, työelämässä ja yhteiskunnan hallinnossa. Kirkon toiminta kuuluu pelastuksen ja evankeliumin yhteyteen ja se edustaa Jumalan valtakuntaa. Periaatteessa ei ole kilpailua sekulaarien laitosten ja yhteisöjen kanssa, ne täydentävät toisiaan. Kirkko on Kristuksen ruumis ja kirkko toimii kuten Kristuskin. Se palvelee, sen toiminta on todistusta Jumalan pelastavasta läsnäolosta, palvelun kohteena on koko ihminen ja kaikki inhimillisen hädän muodot. Erityisenä tehtävänä on etsiä niitä, jotka syystä tai toisesta ovat inhimillisen yhteyden ulkopuolella. Hän siis pitää koko kirkon toimintaa diakoniana, mutta tämän avaran diakonian ohella diakonian voi ymmärtää myös suppeammassa merkityksessä, kirkon työalana.

Vikströmin mukaan yhteiskunta ja kirkon diakonia täydentävät toisiaan, mutta niillä on myös eroja. Diakonian virka kuuluu evankeliumin yhteyteen ja sen lopullisena päämääränä on luomakunnan täydellinen pelastus. Diakonialla on myös kriittinen tehtävä suhteessa yhteiskunnan huoltotyöhön. Hänen mielestään ei voi vetää ehdotonta rajaa perinteisen karitatiivisen, eli lähimmäisenrakkautta ja yksilöön kohdistuvaa hyvän tekemistä korostavan diakonian, ja yhteiskunnallisen diakonian välille.⁹⁵

Edeltäjiinsä verrattuna Vikström edustaa huomattavan laaja-alaista ja avaraa diakoniaa, jossa korostuvat myös yhteiskunnalliset ulottuvuudet. Lähtökohdaksi hän valitsee luterilaisen näkemyksen Jumalasta maailman luoja ja hyödyntää ruotsalaisen Gustaf Wingrenin tulkintaa luterilaisesta kutsumusajattelusta.⁹⁶ Hän myös liittää diakonian teologiaan kansainvälisen ja ekumeenisen diakonian näkökulmia, joiden taustalla voidaan nähdä keskustelu Kirkkojen Maailmanneuvoston Uppsalan kokouksessa (1968).

Laaja-alainen näkemys diakoniasta heijastuu myös Vikströmin näkemykseen diakonian viirasta. Vikströmin mukaan diakonian virka on osallinen kirkon virkaan ja sen vuoksi diakonien vihkimykseen tulisi olla pappisvihkimyksen kaltainen. Hänen mielestään diakonien koulutus voi vaihdella yhteiskunnallisten olosuhteiden ja tarpeiden mukaisesti; vihkimys tekee diakonin, ei

⁹⁵ Vikström, 1970, 9–14

⁹⁶ Wingren, 1951; Kopperi, 2015, 100–112.

koulutus. Vikström myös ehdottaa, että kaikista diakonian viranhaltijoista, miehistä ja naisista käytettäisiin nimitystä diakoni.⁹⁷

Piispa Erkki Kansanahon ja kirkon diakoniasihtööri Pentti I. Hissan oppikirja *Palveleva kirkko* (1972) edustaa seuraavaa vaihetta diakoniakeskustelussa. Tosiasiallisesti teos merkitsee paluuta suppeammin ymmärrettyyn diakonianäkemykseen. Kansanahon mukaan kristillisellä diakonialla tarkoitetaan Uuden testamentin rakkauden käskyyn perustuvaa palvelutoimintaa kaikkien hädässä olevien auttamiseksi, mutta erityisesti niiden, jotka ovat vaikeimmassa asemassa. Apu on luonteeltaan hengellistä, ruumiillista ja aineellista.⁹⁸ Kansanahon mukaan sana diakonia merkitsi alkuaan nimenomaan orjien harjoittamaa pöytäpalvelua sekä myös varattomien ihmisten raskasta työtä elämän ylläpitämiseksi. Raamatussa diakonia ei perustu eettistä käyttäytymistä vaativaan käskysanaan, vaan se saa alkunsa Kristuksen sovitusteosta. Kristus on paitsi syntien sovittajana ylimmäinen pappi, myös ylimmäinen diakoni, palvelija.⁹⁹

Kansanaho ymmärtää diakonian korostuneen karitatiivisesti. Kysymys on hädässä olevien ihmisten auttamisesta. Hän toteaa diakonian pyrkineen laajentumaan pelkästä laupeudentyöstä sosiaalseksi diakoniaksi ja yhteiskunnalliseksi toiminnaksi, mutta pohjimmiltaan diakonia on merkinnyt aina ihmisen hätätilan lieventämistä ja poistamista. Hän siis kritisoi Vikströmin laaja-alaista näkemystä, vaikka ei tätä mainitsekaan. Yhtä torjuvasti hän suhtautuu myös liturgiseen ja pedagogiseen diakoniaan, joista jälkimmäinen pitäisi hänen mielestään ymmärtää diakoniasta erilliseksi katekeettiseksi funktioksi.

Ongelmallisina Kansanaho pitää myös diakoniaan liitettyjä missionaarisia piirteitä sekä ekuumeeniseen liikkeen ja kansainvälisen yhteistyön tuomia haasteita. Sen sijaan sielunhoidon ja diakonian yhteyteen hän suhtautuu myönteisesti. Kansanaho painottaa: ”diakonian on huolehdyttävä siitä, että se kaikissa vaiheissa säilyttää kristillisen profiilinsa ja että ihmiset käsittävät sen olevan ilmausta Kristuksen rakkaudesta”.¹⁰⁰

⁹⁷ Vikström, 1970, 14–18. Ensimmäisen kerran Vikström otti kantaa diakonaattiin esitelmässään vuonna 1960. Esitelmää on pidetty suomalaisen diakonaattikeskustelun varsinaisena käynnistytynä. Näin esim. Malkavaara 2015, 132.

⁹⁸ Kansanaho & Hissa, 1972, 9. Teoksen diakonian teologiaa käsittelevät osuudet olivat Kansanahon vastuulla.

⁹⁹ Kansanaho & Hissa, 1972, 17–21.

¹⁰⁰ Kansanaho & Hissa, 1972, 93–94, 131.

Mannermaan koulu ja 2000-luvun diakonian oppikirjat

Seuraavaa askelta diakonian teologisesta sisällöstä käytävässä keskustelussa edustaa Tuomo Mannermaan ja hänen koulukuntansa vaikutus, joka tuli konkreettisesti esille vuonna 1991 julkaistussa diakonian teologian käsikirjassa *Hoivatkaa toinen toistanne*. Teoksen monissa artikkeleissa korostuvat ajatukset uskossa läsnäolevasta Kristuksesta sekä näkemykset uskosta ja rakkaudesta Lutherin teologiassa. Nämä molemmat teemat ovat olleet merkityksellisiä suomalaisille diakonian teologian tulkinnoille näihin päiviin asti.¹⁰¹

Mannermaa korostaa, että vanhan kirkon aikana diakonia ei ollut vain yksittäisten seurakunnan jäsenten solidaarisuustehtävä, vaan itse kirkon ja sen johdon vastuuseen olennaisesti kuuluva ulottuvuus. Kirkko ymmärsi itsensä uskon ja rakkauden yhteisönä ja sen toiminta synnytti vanhassa kirkossa yhteisöllisesti organisoituja muotoja, joilla autettiin erilaisia hädässä olevia (leskiä, orpoja, vanhuksia, sairaita, köyhiä, työkyvyttömiä, muukalaisia, vankeja jne.).¹⁰²

Mannermaahan liittyen Antti Raunio kiteyttää Lutherin keskeisimmän oivalluksen sitaattiin Kristityn vapaus -traktaatista: ”Tiivistäen sanomme, että kristitty ihminen ei elä itsessään, vaan Kristuksessa ja lähimmäisessään. Hän ei ole kristitty, ellei hän ole uskon kautta Kristuksessa ja rakkauden kautta lähimmäisessä...” Raunion mukaan Lutherin mielestä ihmisen ongelma on hänen rakkautensa virheellinen suunta, joka vaikuttaa oman hyvän etsimistä ja syntiä. Tähän tilanteeseen tarvitaan muutos, jonka usko saa aikaan. Yhdistyminen uskossa Kristukseen kääntää ihmisen rakkauden suunnan ja tällöin ihminen kykenee asettumaan toisen ihmisen asemaan. Raunion mukaan Luther soveltaa teologiassaan oikeudenmukaisuutta korostavaa ns. *suum cuique*-, eli jokaiselle se, mikä hänelle kuuluu -periaatetta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että uskossa ihminen antaa Jumalalle sen, mitä hänelle kuuluu eli uskon, ja uskon synnyttämässä rakkaudessa hän antaa lähimmäisille ja kaikille luoduille sen, mikä heille kuuluu. Raunion mukaan luterilaisessa teologiassa toisen sijaan asettuminen on oikea kristillinen teko ja siten myös diakonian perusta.¹⁰³

¹⁰¹ Hoivatkaa toinen toistanne 1991. Mannermaan tärkeimmät diakonian teologiaa käsittelevät kirjoitukset on koottu artikkelikokoelmaan *Paralleleleja*, 1992, 83–133; Luther-tutkimuksen näkemyksiä diakoniasta kuvaa myös Raunion artikkeli kirjassa *Ei etsi omaansa*, 2000, 47–89; Raunio, 2015; samasta myös Kopperi, 2015, 76–89, 218–231.

¹⁰² Mannermaa, 1991, 41–46.

¹⁰³ Raunio, 1991, 48–65.

Myöhemmin Raunio paneutuu syvemmin diakonian teologiaan pohtien sitä muun muassa teorian ja praksiksen välisen suhteen näkökulmasta. Tällöin lähtökohdan muodostaa Lutherin ajatus: ”Kristityn tehtävä on nimittäin etsiä köyhiä, heikkoja, sairaita ja vihollisia sietääkseen, kärsiäkseen ja kantaakseen heitä sekä tehdäkseen heistä hyviä, vanhurskaita ja pyhiä.” Kysymys on armahtamisen todellisuudesta, jossa syntisille ja rikkoneille annetaan anteeksi sekä tehdään hyvää niille, joilla on aineellista hätää tai avun tarvetta. Olennaista tälle käytännölle on kristittyjen kommuunio, joka syntyy erityisesti ehtoollisessa. ”Ehtoollisen nauttijoista muodostuu yhteisö, jossa Kristuksen ja hänen pyhiensä kaikki hengelliset hyvyydet lahjoitetaan jokaiselle sakramentin vastaanottajalle. Samalla hänen syntinsä ja kärsimyksensä tulevat yhteisiksi Kristuksen ja hänen kirkkonsa kanssa.”¹⁰⁴

Raunio korostaa diakonisen yhteisön merkitystä todeten, että diakoniseen yhteisöön kuuluminen merkitsee osallisuutta sellaiseen toimintaan ja liikkeeseen, joka luo yhteyttä ja samalla muovaa ihmistä rakastavaksi. Usko välittää tiedon siitä, mikä kristillinen rakkauden yhteisö on ja mitä siinä tapahtuu, mutta usko ottaa vastaan kaiken hyvän Jumalalta, eli välittää ja tuo läsnä olevaksi rakkauden, joka luo yhteyden ja ykseyden.¹⁰⁵ Näin Raunion näkemyksessä korostuu diakonian yhteisöllinen ulottuvuus. Se on sekä yhteyttä Kristukseen että yhteyttä toisiin kristittyihin ja kaikkiin ihmisiin. Tällaisessa yhteisössä kristityt asettuvat toistensa asemaan ja tarkastelevat tilannetta tuon toisen näkökulmasta.¹⁰⁶

Vastaava korostus näkyy myös dosentti Risto A. Ahosen kirjoituksessa lähetyksen ja diakonian suhteesta. Ahonen toteaa, että diakonia ja lähetys ovat kirkon ilmausta ja perustehtävää. Tämä perustuu yhteyteen, joka nousee osallisuudesta Kristuksen kertakaikkiseen uhriin ja sovitukseen. Kristuksen itsensä uhraava rakkaus vaikuttaa myös meissä ja meidän kauttamme. Se johtaa palveluun ja lähimmäisen rakastamiseen. Rakkaus ja diakonia eivät ainoastaan seuraa uskoa, vaan ovat myös osa sitä, koska Kristus elää uskon kautta ihmisessä. Lähimmäisenrakkautta ohjaa kultainen sääntö. Sen avulla kristitty voi eläytyä toisten tilanteeseen ja miettiä, miten hän saattaisi auttaa ja ilahduttaa muita. Nämä periaatteet koskettavat niin lähetystä kuin diakoniaa. Käytännössä palvelua ja julistusta, diakoniaa ja missiota on mahdotonta

¹⁰⁴ Raunio 2007, 217–220. Ks. myös 188–208 sekä Raunio 2015. Ehtoollisen merkitystä yhteisön muodostumisessa korostaa myös Mannermaa 1992, 98.

¹⁰⁵ Raunio 2007, 222.

¹⁰⁶ Toisen asemaan asettumisen problematiikasta lähemmin Raunio 2015, ks. erit. 248–249.

kokonaan irrottaa toisistaan. Ne ovat yhden ja saman sanan erilaisia ilmauksia, ne kuuluvat yhteen.¹⁰⁷

Vuonna 2002 valmistui *Diakonian käsikirja* osana laajempaa projektia, jossa ilmestyi useita kirkon työn eri alojen käsikirjoja.¹⁰⁸ Sen artikkeleissa professori Esko Koskenvesa esittää, että lähimmäisen huomioon ottaminen, auttaminen ja palvelu olivat niin luovuttamattomasti osa seurakuntana elämistä, että jo varhain varattiin henkilöitä huolehtimaan seurakunnan puolesta vaikeuksissa olevista ja johtamaan tätä toimintaa. Koskenvesa näyttääkin liittyvän trendiin, jossa diakoniaa ei enää perustella Raamatussa kuvatun erityisen diakonian viran kautta, vaan sillä, että lähimmäisen rakastamisen periaate kuuluu kirkon syvimpään olemukseen. Koskenvesa korostaa myös maallikkojen merkitystä diakonian toteuttamisessa.¹⁰⁹

Samaishessa käsikirjassa Piispa Jorma Laulaja näkee diakonian olevan uskon ja rakkauden risteyksessä. Hän korostaa kultaisten säännön merkitystä luterilaisessa diakonian teologiassa ja toteaa, että diakonia on oikeastaan kultaisten säännön etiikan konkretisoimista.¹¹⁰ Risto A. Ahonen kiinnittää huomiota Uudessa testamentissa kuvatun palvelun ja nykyaikaisen diakonian erilaisuuteen, mutta toteaa Uuden testamentin armolahjojen luetteloiden kuvastavan nykyaikaisen diakonian keskeisiä tehtäviä. Hän myös liittää diakonian ja lähetyksen toisiinsa, mutta korostaa mission olevan diakoniaa laajempi käsite, sillä se kuvaa kokonaisvaltaisesti Kristuksen kirkkolleen antamaa lähetystehtävää.¹¹¹

Kirkkohallituksen diakonian ja yhteiskuntatyön johtaja Juhani Veikkolan mukaan Raamatussa kuvattu diakonia kuului seurakunnan elämään niin oleellisena osana, ettei sitä tarvinnut määritellä erikseen. Seurakunta sulki huolenpitoonsa niin jokaisen jäsenensä kuin myös ne kärsivät, jotka muut olivat hylänneet. Veikkola liittyy edeltävään traditioon, mutta hän nostaa esille uusia näkökulmia, joista merkittävin on ajatus nk. taistelevasta diakoniasta. Sillä tarkoitetaan eräänlaista profeetallista tehtävää ja asennetta, jossa diakonia tai diakoniatyöntekijät ottavat

¹⁰⁷ Ahonen 1991a, 112–125.

¹⁰⁸ *Diakonian käsikirja* 2002.

¹⁰⁹ Koskenvesa, 2002, 36, 57.

¹¹⁰ Laulaja, 2002, 61–62.

¹¹¹ Ahonen 2002, 80–81.

aktiivisen roolin maailmassa vallitsevien epäoikeudenmukaisuuksien osoittamisessa ja korjaamisessa.¹¹²

Veikkola määrittelee myös diakonian keskeisiä periaatteita, joita ovat pyyteettömyys, kokonaisvaltaisuus, sielunhoidollisuus, yhteys jumalanpalvelukseen ja uhri. Hän asettaa kirkon diakonialle myös tavoitteita: lähimmäisvastuun ja yhteiskuntavastuun syventäminen, diakonia-seurakunnan rakentaminen, osallisuuden vahvistaminen, turvaverkkojen rakentaminen ja lujiittaminen sekä kestävä kehityksen tukeminen. Näitä tavoitteita tukee kontekstuaalinen, tilanteesta nouseva toimintatapa.¹¹³ Näin Veikkola yhtäältä tukeutuu Luther-tutkijoiden näkemukseen luterilaisen diakonian teologisista lähtökohdista, mutta toisaalta hän haastaa diakoniaa laajentumaan ja puuttumaan myös yhteiskunnan rakenteellisiin ongelmiin.

Kari Latvuksen ja Antti Eleniuksen toimittaman *Auttamisen teologia* -kirjan¹¹⁴ taustalla on havainto, että aikaisemmat suomalaiset tutkimukset ja oppikirjat eivät vastaa tyydyttävästi tarpeeseen hahmottaa diakonian teologian paikkaa suomalaisessa luterilaisuudessa. Heidän mukaansa myös diakonian toimintaympäristö ja käytännöt ovat muuttuneet niin merkittävästi, että tarvitaan uutta jäsenystä. Myös ymmärrys Raamatun käsitteistä diakonia ja diakoni on muuttunut toisenlaiseksi. Toimittajien keskeinen teesi on, että sanat diakonia tai diakonian teologia eivät enää vastaa tarkoitustaan, vaan olisi syytä puhua auttamisen teologiasta.¹¹⁵

Suomalaisen Luther-tutkimuksen traditiota Auttamisen teologiassa jatkaa Kopperi, jonka mukaan diakonian perusta kiteytyy uskon ja rakkauden käsitteisiin sekä kultaisen säännön mukaiseen toiseen asemaan asettumiseen.¹¹⁶ Mannermaahan liittyen hän korostaa Kristuksen läsnäolon vaikutusta kristityssä, mikä näkyy siinä, että kristitty on osallinen Jumalan rakkaudesta ja alkaa tehdä samanlaisia tekoja kuin Kristuskin teki. Tällöin hänestä tulee antava, hän kantaa toisen ihmisen kuormia ja osoittaa edellytyksetöntä rakkautta ihmisiä kohtaan. Kopperi tulkitsee Lutheria niin, että kristillisessä rakkaudessa on kysymys eräänlaisesta prosessista, jossa Kristuksen läsnäolo synnyttää kristityssä oikeaa ja spontaania

¹¹² Veikkola, 2002, 111–113.

¹¹³ Veikkola, 2002, 125–127.

¹¹⁴ Auttamisen teologia 2007.

¹¹⁵ Näin erityisesti Elenius, 2007, 175–176.

¹¹⁶ Kopperi 2007, 143–157.

lähimmäisenrakkautta. Rakkaus puolestaan ilmenee seurakunnassa diakoniana, joka tarvitsee käytännön ratkaisuihin ja toimintaan järkeä.¹¹⁷

Mannermaan tavoin Kopperi korostaa, että Lutherille diakonia on mitä olennaisin osa kristillistä uskoa ja itse asiassa kristillinen usko elää juuri diakoniassa. Kopperi toteaa: ”Lutherin teologiassa diakonia, kristillinen etiikka, ristin teologia ja Jumalan rakkaus kietoutuvat kiinteästi toisiinsa. Diakonian ja kristillisen etiikan näkökulmasta keskittyminen lähimmäisen tarpeisiin on olennaisin ajatus, jota voidaan puolustaa myös yleisinhimillisen ajattelun ja lähimmäisen asemaan asettumisen perusteella. Lutherin teologiassa diakoniassa ei ole kuitenkaan kysymys vain yleisinhimillisen etiikan toteuttamisesta, vaan diakonia ja koko kristillinen lähimmäisen rakastamisen periaate liittyvät syvästi näkemykseen uskossa läsnä olevasta Kristuksesta. Uskossa toteutuva Kristuksen ja kristityn yhteys (*unio*) vaikuttaa todellisesti kristityssä ja synnyttää hänessä todellista rakkautta lähimmäiseen.”¹¹⁸

Luterilaisen diakonian teologian Kopperi kiteyttää neljään teesiin:

1. Diakonian lähtökohtana on Jumalan rakkaus, joka ilmenee uskona ja rakkautena.
2. Kirkko on diakoninen yhteisö, jossa diakonia toteutuu todellisena lähimmäisenrakkautena sekä yhteisön sisällä että myös yhteiskunnassa kirkon ulkopuolella.
3. Diakonian toteuttamiseen tarvitaan järkeä, sillä kristillinen rakkaus edellyttää erilaisia toimenpiteitä erilaisissa konteksteissa. Joskus diakonia näkyy hoitona, välittämisenä, kasvatuksena tai sosiaalityönä. Joskus se ilmenee kirkon ja yksittäisten kristittyjen hengellisessä ja liturgisessa elämässä. Toisinaan diakonia saa profeetallisia piirteitä ja vaikuttaa kristittyjen esittämänä oikeudenmukaisuuden vaatimuksena epäoikeudenmukaisessa yhteiskunnassa.
4. Diakonia kuuluu kaikille kristityille, mutta diakoniassa tarvitaan myös koulutettuja ammattilaisia.¹¹⁹

¹¹⁷ Kopperi 2007, 150–151.

¹¹⁸ Kopperi 2007, 155. Vaikka Kopperi Mannermaan tavoin liittää Lutherin lähimmäisenrakkautta ja hyvän tekemistä koskevan lausumat diakoniasta käytävään teologiseen keskusteluun, on kuitenkin todettava, että Luther ei itse juurikaan käytä sanoja diakonia tai diakoni. Kuvaavaa on, ettei diakonia-sanuetta käsitellä lainkaan uusimmissa Lutheria koskevissa teologisissa sanakirjoissa: *The Oxford Encyclopedia of Martin Luther I-III* (2017); *Das Luther Lexicon* (2014) tai *Lutherlexikon* (1983). Tunnetuin Lutherin viittaus diakoneihin sisältyy teokseen *Kirkon Baabelin vankeudesta* (WA 6, 566–567). Lutherin viittausta ovat lähemmin analysoineet Ryökäs & Hautala 2015.

¹¹⁹ Kopperi 2007, 156–157.

Myöhemmin Kopperi laajentaa näkemystään niin, että diakoniaa koskevat periaatteet eivät kosketa vain diakoniatyötä, vaan ne kuvastavat laajemminkin kristillistä lähimmäisenrak-
kautta. Samankaltainen lähimmäisenrakkauteen perustuva motiivi ilmenee myös kirkon kate-
keettisessa ja hengellistä elämää tukevassa toiminnassa. Kaikissa pyritään vastaamaan lähim-
mäisen konkreettiseen tarpeeseen. Näin diakonian todellisuus linkittyy osaksi kristillisen elä-
män kokonaisuutta.¹²⁰

Auttamisen teologiassa korostetaan, miten lähimmäisen auttaminen on ollut kristinuskossa
keskeistä läpi historian. Sen sijaan modernin diakonia-käsitteen varhainen liittyminen erityi-
sesti karitatiiviseen palvelutehtävään on melko epätodennäköistä. Diakonia-sanan merkitys
on eri vuosisatoina vaihdellut paljon ja nykyinen tulkinta on peräisin yhtäältä reformaation
ajalta ja toisaalta 1800-luvulla tapahtuneesta diakonisesta heräämisestä.¹²¹ Tästä huolimatta
lähimmäisen rakastaminen on niin olennainen osa kristillistä uskoa, että sitä voisi jopa kuvata
kristillisen uskon brändiksi. Tosin tällöinkin on tiedostettava, että auttamistyössä kristillinen
usko liittyy läheisesti myös yleisinhimillisiin auttamismotiiveihin.¹²²

Viimeisin suomalainen diakonian oppikirja on *Kantakaa toistenne kuormia* (2012).¹²³ Teoksessa
pyritään antamaan kokonaisvaltainen hahmotus nykyaikaisesta suomalaisesta diakoniasta,
sen teologiasta ja käytännöistä. Diakonian teologian kannalta olennaisin on Diakonia ja yhteis-
kunta -yksikön johtajana työskentelevän Kalle Kuusimäen artikkeli ”Diakonia kirkon perusteh-
tävänä”.¹²⁴ Kuusimäki kuvaa diakoniaa kirkon perustehtävänä tukeutuen Jeesuksen ohjelman-
julistukseen (Luuk 4:16–21), jonka mukaan Kristuksen ja siten kirkon ja kristittyjen tehtävänä
on auttaa eri tavoin hädänalaisia. Kristuksen esimerkin ja opetusten mukaisesti lähimmäisen
palveleminen on kirkon tuntomerkki ja luovuttamaton tehtävä. Kuusimäki liittyy myös Luteri-
laisen maailmanliiton piirissä käytyyn keskusteluun kirkon kokonaisvaltaisesta missiosta ja
laajentaa pelastuksen käsitteen ulottumaan Jumalan valtakunta -ajattelun mukaisesti myös
tämänpuoleisiin asioihin. Diakonia nähdään tällöin vaikeuksissa olevan ihmisen

¹²⁰ Kopperi 2015, 76–89, 229–231. Samasta myös Kopperi 2018, erit. 78–84. Artikkelissa diakonian teologiaa avataan
laajemmin myös luterilaisen spiritualiteetin näkökulmasta (s. 84–90). Luterilaista näkökulmaa diakonian teologiaan
edustaa myös Jolkkonen 2006.

¹²¹ Elenius & Latvus, 2007, 272.

¹²² Elenius & Latvus, 2007, 276–280. Ks. myös teokseen sisältyvää Heikki Räisäsen raamattuteologista artikkelia sekä
luterilaista kultaisten säännön etiikkaa soveltavaa Kopperin artikkelia.

¹²³ *Kantakaa toistenne kuormia* 2012.

¹²⁴ Kuusimäki, 2012, 11–48.

kokonaisvaltaisena auttamisena, jossa on useita ulottuvuuksia: hengellinen, henkinen, aineellinen, sosiaalinen ja terveydellinen tukeminen, yhteiskunnallinen vaikuttaminen, diakoniakasvatus sekä lähimmäisen toimintakyvyn tukeminen.¹²⁵

Sittemmin Kuusimäki on määritellyt kirkon diakonisen tehtävän ja vastuun siten, että se ilmenee 1) haavoittuvassa elämäntilanteessa olevien ihmisten auttamisena ja tukemisena, 2) oikeudenmukaisuuden, yhdenvertaisuuden ja rauhan edistämisenä, 3) välittävien yhteisöjen rakentamisena sekä 4) luomakunnan varjelemisena. Koska diakoniassa ja diakonisessa toiminnassa ei ole kyse vain yhdestä seurakunnan työmuodosta, diakoniatyöstä, vaan seurakunnan jäsenten ja työntekijöiden toiminnasta, Kuusimäki suosittaa käyttämään diakoniatyö-termiä kuvaamaan kirkollisten sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten tekemää työtä.¹²⁶

Oppikirjojen ohella diakonian teologisesta sisällöstä on käyty keskustelua myös muissa tutkimuksissa ja kirjoituksissa. Keskusteluun on aktiivisesti osallistunut esimerkiksi Esko Ryökäs tutkimuksellaan *Kokonaisdiakonia. Diakoniakäsityksen opilliset liittymät*.¹²⁷ Ryökäs hahmottelee neljä erilaista diakonian mallia: lähimmäisenrakkausperusteinen malli, virkapainotteinen diakonaattimalli, sananteologinen diakonaattimalli ja legalistinen diakoniamalli. Näistä ensimmäinen edustaa perinteistä karitatiivista diakonianäkemystä. Toisessa painottuvat diakonian missonaarisuus sekä kirkon virka. Sananteologisessa mallissa diakonian virasta tulee osa julistuksen virkaa ja diakonia osaltaan julistaa Jumalan valtakunnan murtautumista tähän aikaan. Sen sijaan legalistisen diakoniamallin lähtökohtana on Raamattuun sisältyvä Jumalan käsky, jota ihmisen tulee totella.¹²⁸ Ryökään mukaan edellä kuvatut mallit esiintyvät usein sekoittuneina toisiinsa, joten käytännössä olennaiseksi erilaisia diakoniakäsityksiä erottavaksi piirteeksi muodostuu kysymys siitä, ymmärretäänkö diakonia karitatiivisena tehtävänä vai missionaarisena virkana.¹²⁹

¹²⁵ Kuusimäki, 2012, 12, 15–18, 22.

¹²⁶ Diakonisen toiminnan periaatteet ja Diakonia avaa kirkon ovia 2023, 7.

¹²⁷ Ryökäs 2006.

¹²⁸ Ryökäs 2006, 195–207.

¹²⁹ Ryökäs 2006, 210. Ruotsalaisessa keskustelussa esitettyjä diakonian teologisia malleja on selvittänyt Brodd 1997. Hän löytää kirkon historiasta viisi erilaista ekklesiologista mallia. Niistä ensimmäisessä kirkko ymmärretään kommuunioksi, jossa kirkko tulkitaan diakoniseksi yhteisöksi. Toinen malli on ominainen katoliselle teologialle ja sen keskeinen käsite on caritas, jossa kirkko ymmärretään hyvää jakavaksi organisaatioksi. Kolmannessa mallissa kirkko tarkastellaan alueellisena, parokiaalisena organisaationa. Neljäs malli on saanut vaikutteita pietismistä ja siinä kirkkoa tarkastellaan kirkon sisälle. Viidennessä kirkko ymmärretään sakramentiksi, jolloin kirkko on Jumalan valtakunnan merkki ja instrumentti. Viimeistä mallia edustavat Broddin mukaan monet viime vuosikymmenten ekumeeniset asiakirjat.

Ryökäs itse tavoittelee kokonaisdiakoniaksi kutsumaansa näkemystä diakoniasta ja määrittelee sen edellytyksiä luterilaisessa kontekstissa. Kokonaisdiakonian tulee kattaa koko ihminen, ymmärtää diakonia kaikissa yhteiskunnallisissa yhteyksissään ja oltava opillisesti riittävän kokonaisvaltainen ja johdonmukainen. Ryökkään mukaan luterilaisen diakoniakäsityksen lähtökohdan muodostaa ensimmäinen uskonkappale ja Kristuksen läsnäolo uskovassa uskon kautta. Järkeen perustuva hyvän tekeminen ja uskon synnyttämä lähimmäisenrakkaus eivät ole toistensa vastakohtia, vaan ne täydentävät toisiaan. Näin lähimmäisyys, joka perustuu ihmiseen Jumalan luomana, saa silloin olla kaiken keskuksena.¹³⁰ Ryökäs näyttääkin päätyvän hyvin lähelle Mannermaan ja muiden suomalaisten Luther-tutkijoiden esittämiä painotuksia.

Saraneva ja vapautuksen teologian anti

Suomalaisessa diakonian teologiasta käytävässä keskustelussa on mainittava myös Kirkon Ulkomaanavun edesmennyt johtaja Tapio Saraneva. Useissa kirjoituksissaan hän pohti sekä vapautuksen teologian antia luterilaisuudelle että kristillisen humanitaarisen toiminnan teologisia perusteita. Näkemyksissään hän hyödynsi sekä vapautuksen teologian että kansainvälisen ekumeenisen keskustelun näkemyksiä. Hän myös halusi liittää kansainvälisen diakonian ja lähettyksen tavoitteet lähelle toisiaan.¹³¹

Saranevan mukaan ”vapautuksen teologiassa pelastus ymmärretään ensinnäkin kokonaisvaltaisesti Jumalan kaiken elämän uudistavan valtakunnan lähelletulona ja odotuksena... Toiseksi vapautuksen teologiassa pelastus – Jumalan valtakunta, universaali armo – on maailmassa olemassa myös ilman uskoa, vaikka vasta usko tekee ihmisen siitä tietoiseksi. Syntien anteeksiantamus ja siitä syntyvä persoonallinen uudistuminen ovat keskeisiä Jumalan valtakunnan tunnusmerkkejä.” Saraneva tiivistää vapautuksen teologian keskeiset ajatukset neljään teemaan: köyhien etusija, Jumalan valtakunta, vapauttava praxis ja alhaalta kasvava kirkko.¹³²

Saraneva korostaa, että Jumalan valtakunnan perspektiivi johtaa kysymään kriittisesti yhteiskunnallisten rakenteiden ja järjestysten funktiota ja estää kunnioittamasta niitä Jumalan tahdona pelkästään sillä perusteella, että ne ovat olemassa. Vapautuksen teologia siis haastaa

¹³⁰ Ryökäs 2006, 207–210, 214.

¹³¹ Saraneva 1989, 1991, 1998 ja 1999. Saranevan kansainvälisen teologian jäsenyyksestä ks. Vesa Häkkinen 2007. Kansainvälisen diakonian ja lähetystyön yhteyttä korostaa myös Risto A. Ahonen useissa kirjoituksissaan (ks. esim. Ahonen 1999). Kansainvälisen ekumeenisen teologian asiakirjoja arvioi Saares 2004.

¹³² Saraneva 1991, 97–98, 149.

ottamaan uudella tavalla vastuuta oman yhteiskuntamme ja ennen muuta maailmantalouden rakenteista. Ilman vastuuta yhteiskunnallisista rakenteista paljon puhuttu kristillinen rakkaus ei ole muuta kuin tyhjä sana. Saranevan mukaan jokaiselle, joka vähänkin on perehtynyt maailman köyhyyteen ja nälkään, on selviö, että ilman rakenteellisia muutoksia maailmantaloudessa ja ilman yhteiskunnallisia muutoksia kehitysmaissa mitään oleellista parannusta ei ole odotettavissa. Jumalan valtakunta -ajatuksesta käsin Jumalan valtakunta toteutuu kaikkialla siellä, missä ihmiset vapautuvat köyhyydestä, sairauksista, riistosta ja sorrosta uuteen yhteyteen toinen toistensa kanssa.¹³³

Myöhemmin Saraneva jatkaa vapautuksen teologian ja länsimaisen kristillisyyden välisen suhteen pohtimista. Hän kysyy: miksi köyhien kärsimys ei kiinnosta? Saraneva pitää keskeisenä syynä teologisen ajattelun toivotonta abstraktisuutta ja haluttomuutta tehdä abstrakteista määritelmistä konkreettisia johtopäätöksiä. Hänen mielestään Jeesuksen esikuvallisuus on jätetty taka-alalle kristillisen elämän ohjenuorana. Uudessa testamentissa pääpainona ei ole kymmenen käskyä, vaan Jeesuksen seuraaminen ja uusi elämä Kristuksessa. ”Jeesuksen ylösnousemuksen sanoma ei ole se, että nyt kaikki kärsimys voidaan ikään kuin näennäisenä unohtaa. Ylösnousemus julistaa ennen muuta, että ristiinnaulittu, heikko, köyhien kanssa solidarisoitunut Jeesus Nasaretilainen, joka tämän maailman silmissä oli häväistynyt nolla ja joka ei käyttänyt voimakeinoja asiansa ajamiseen, että tämä Jeesus oli oikeassa ja hänen vastustajansa olivat väärässä.”¹³⁴

Saranevan kritiikille näyttää olevan ominaista, että hän syyttää luterilaisuutta jäämisestä valtiokirkkoajattelun ja väärin ymmärretyn regimenttiajattelun loukkuun. Tämä on johtanut kyvyttömyyteen tehdä jotain konkreettista maailman hätääkärsivien hyväksi. Tästä näkökulmasta vapautuksen teologia ja Jumalan valtakunta -ajattelu tarjoavat kirkolle mahdollisuuden uudistua ja löytää perusteita myös diakonialle. Saranevan kritiikki osuu luterilaisen tradition valtavirtaan, mutta jos luterilaisuutta tarkastellaan suomalaisen Luther-tutkimuksen valossa, asetelma muuttuu. Kun diakonian teologiaan liitetään esimerkiksi Mannermaan, Raunion ja Kopperin edustamat näkemykset, että diakonia ei seuraa Jumalan sanaa ja uskoa vaan se

¹³³ Saraneva 1991, 136–144.

¹³⁴ Saraneva 2003.

sisältyy niihin, ajatus kristitystä lähimmäisen Kristuksena sekä ristin teologia, silloin tullaan huomattavan lähelle Saranevan toivomaa diakonianteologista ajattelua.¹³⁵

Teologisia näkemyksiään Saraneva sovelsi työstäessään Kirkon Ulkomaan avun toiminnan ja kansainvälisen diakonian perusteita. Hän korostaa niissä, että diakoniaan kuuluvat sekä karitatiivinen että sosiaalinen ulottuvuus. Tällä hän tarkoittaa henkilökohtaista huolenpitoa ja profeettallista vääryyksien paljastamista. Saranevakin liittää käsitteet usko ja rakkaus toisiinsa. Rakkauden teoille ei tarvita erityisiä perusteita. Pelkkä hädän näkeminen riittää. Kansainvälisessä diakoniassa hän pitää tärkeänä inhimillisen hädän erilaisten muotojen ja syiden monitkaisuusien näkemistä. Ne haastavat kirkkoja auttamistoimintaan ja rakenteisiin puuttumiseen.

Saraneva toteaa, että diakonian kautta kristityt ovat mukana rakentamassa rauhaa ja sovintoa ja tällä tavoin todistamassa, että sanoma Kristuksesta on rauhan sanoma kaikille maailman kansoille. Diakonia on kirkon työtä. Sen perustana ei ole yleisinhimillinen lähimmäisenrakkaus, vaan se rakkaus, anteeksiantamus ja lupaus elämän uudistamisesta, jotka näkyvät Jeesuksen Kristuksen elämässä, kuolemassa ja ylösnousemuksessa.¹³⁶

Saranevan edustama diakonian teologinen näkemys tulee konkreettisesti ilmi Kirkon Ulkomaanavun toimittamassa opetusaineistossa. Sen mukaan kansainvälisen diakonian teologiset perusteet voidaan tiivistää kuuteen kohtaan.

1. Lähtökohtana on Jumalan armahtava rakkaus ja Jeesuksen esimerkki.
2. Ihmisen hätä on auttamisen ainoa peruste. Autettavia ei erotella uskonnon, rodun, sukupuolen tai poliittisen näkemyksen perusteella.
3. Kansainvälinen diakonia tähtää ihmisten kärsimyksen lievittämiseen ja heidän elämänmahdollisuuksiensa parantamiseen.
4. Karitatiivinen toiminta (yksilön auttaminen) ja sosiaalieettinen toiminta (yhteiskunnan rakenteisiin vaikuttaminen) kuuluvat yhteen.

¹³⁵ Luterilaisuuden kritiikistä Saraneva 1991, erit. 90–103; samasta aiemmin Saraneva 1989. Mielenkiintoista on, että myöhemmin Saraneva korjaa näkemystään luterilaisesta teologiasta, jota hän on pitänyt esteenä maailman köyhyyteen reagoimisessa. Saraneva 2003. Tähän Saraneva viittaa jo paljon aiemmin Saraneva 1991, 188, v. 305.

¹³⁶ Saraneva 1999.

5. Kansainvälinen diakonia on valmiutta yhteistyöhön kaikkien niiden tahojen kanssa, joiden päämääränä on kärsimyksen lievittäminen ja köyhien elämänmahdollisuuksien parantaminen.
6. Kansainvälinen diakonia on tekojen todistusta, sitoutumista ja riskin ottamista.¹³⁷

Diakonia ja kokonaisvaltainen missio

Edellä on muutamaan otteeseen viitattu Risto A. Ahosen näkemykseen kirkon kokonaisvaltaisesta missiosta. Useissa kirjoituksissaan hän korostaa lähetystyön kokonaisvaltaisuutta, joka perustuu erityisesti Luukkaan evankeliumiin (Luuk. 4: 16–29). Tällöin hän näkee diakonian ja evankelioimisen lähetysten funktioina. Näkemys perustuu ekumeenisissa keskusteluissa jo 1970-luvulla saavutettuun teologiseen konsensukseen lähetysten luonteesta kokonaisvaltaisena lähetystenä, jossa sana ja teko kuuluvat erottamattomasti yhteen. Hän esimerkiksi toteaa, että kysymys diakonian todistusluonteesta on turha. ”Rakkaus kertoo aina Jumalan rakkaudesta, mutta ihminen ei päättä, milloin toinen ihminen sen sellaiseksi kokee. Koska Jumala todistaa rakkaudestaan silloin, kun sen hyväksi näkee, ihmisen ei pitäisi mennä kiireellä turhentamaan Jumalan vaikutusta. Kristitty on kutsuttu palvelemaan muita, mutta hänen asiansa ei ole kysellä sen vaikutusta. Jumalan vaikutus ja todistus Kristuksesta jää pohjimmiltaan Jumalan asiaksi.”¹³⁸

Diakoniasta käydyssä keskustelussa voidaan nähdä kehitystä. Varhaisimmat kirjoittajat korostivat diakonian perustaa tietyissä Raamatun jakeissa. Suomeenkin levinneessä 1800-luvun diakoniaherätyksessä oli kysymys ilmiöstä, jossa korostui halu palata Raamatun alkuperäisiin ihanteisiin ja palauttaa alkuperäinen karitatiivinen seurakuntapalvelijan virka. Tämä näkyy erityisesti siinä, että monissa varhaisissa kirjoituksissa oman ajan ihanteet, näkemykset ja käytännöt projisoidaan Raamatun teksteihin. Erityisen ilmeistä tämä on Lina Snellmanille, mutta sama ilmiö näkyy myös myöhemminkin.

¹³⁷ Kirkon Ulkomaanapu 1997.

¹³⁸ Ks. esim. Ahonen 2000, 254–293; 2007, erit. 9–16, 180–182, 204–216; 2022, 9–10. Ahosen kokonaisvaltaista eli holistista näkemystä kirkon missiosta analysoi myös Peura (2023). Peuran mukaan Ahonen liittyy näkemyksessään ekumeenisessa liikkeessä 1970-luvulta lähtien keskeiseksi teemaksi nousseeseen ajatukseen, jossa kirkon missio ymmärretään kokonaisvaltaisena. Peura tulkitsee Ahosen liittyvän näkemyksissään läheisesti Tuomo Mannermaan edustamaan Luther-tulkintaan. Kokonaisvaltaisesta missiosta ks. myös Kaikkialta kaikkialle 2018; Kuitunen 2023 ja Pihkala 2023. Kirkon kokonaisvaltaisesta missiosta myös Lähetys kontekstissa 2005, 25–46; Kärkkäinen 2022.

Toinen mielenkiintoinen huomio on vaihteleva kuva diakonian tehtäväalueista. Monet pitävät keskiössä sairaita, köyhiä, muukalaisia ja vankeja, mutta säännöllisesti diakonian ala nähdään myös laajemmin. Varhaisessa vaiheessa sielunhoito ja diakonia liitettiin toisiinsa. Joidenkin mielestä diakonia oli osa laajempaa sielunhoitoa, mutta toisten mielestä sielunhoito oli yksi diakonian työmuodoista. Vuosien kuluessa sairaanhoitokeskeinen näkemys on diakonissalaitosten nihkeydestä huolimatta laajentunut ensin sosiaalityöhön käynnistäen diakonikoulutuksen. Diakoniaan on sittemmin liitetty myös katekeettisia ja liturgisiakin tehtäviä, vaikka vielä Kansanaho pyrki ne torjumaan. Vähitellen mukaan on tullut myös yhteiskunnallisia piirteitä, jotka kiteytyvät ns. taistelevaan tai profeettalliseen diakoniaan. Viimeisimmässä vaiheessa diakoniaan on liitetty myös ekologia ja luonnon varjelemiseen liittyvät kysymykset. Suomalainen diakonia on siis perusteellisesti muuttunut eikä voida väittää, että olisi vain yksi perusteltu näkemys diakoniasta tai diakoniatyön sisällöstä.¹³⁹

Vuosien kuluessa myös diakonian perustelu on muuttunut merkittävästi. Varhaisemman vaiheen kirjoittajat korostivat Raamatun, erityisesti Uuden testamentin, esimerkiksi, Jeesuksen antamaa uutta käskyä rakastaa lähimmäistä, kristillistä rakkautta sekä erityistä palvelun virkaa. Myöhemmin painotus on siirtynyt luomisen teologiaan, Jumalan valtakuntaan ja kirkon tehtävään, kultaisen säännön mukaiseen lähimmäisenrakkauden vaatimukseen sekä kontekstista nouseviin tehtäviin. Tässä näkemyksessä kirkon diakonia ja yleisinhimillinen auttamistyö kohtaavat toisensa.

Mainittu muutos voidaan havaita myös siinä, että esimerkiksi Sormunen painotti Jeesuksen esimerkkiä, joka innostaa kristityn palvelemaan lähimmäistään. Sen sijaan Mannermaa ja hänen seuraajansa ovat painottaneet, että kristillisen uskon erityislaatu on uskossa läsnä olevassa Kristuksessa, joka vaikuttaa kristittyjen motivaatioon toimia lähimmäisen parhaaksi. Näin diakonian perusteluissa on vähitellen siirrytty Jeesuksen käskystä ja yksittäisiin Raamatun jakeisiin ja kertomuksiin¹⁴⁰ perustuvan ideaalin restauraatiosta pohtimaan kirkon ja sen uskon olemusta sekä uskon ja rakkauden toteutumista ihmisellisessä elämässä. Tämän päivän diakonian teologiassa korostetaan Jumalalle ominaista tapaa rakastaa syntistä ja puutteellista, jotta Jumala voisi tehdä hänestä vanhurskaan ja hyvän. Sama periaate näyttäytyy kirkon

¹³⁹ Tämän osoittaa selkeästi myös Ryökäs 2006, 195–210.

¹⁴⁰ Esim. Matt. 25:31–46; Luuk. 22:24–27; Joh. 13:34–35; Apt. 6:1–6; 2 Kor. 9:7.

diakoniassa, jossa työn painopisteeksi asetetaan syntisen, köyhän ja puutteellisen auttaminen. Mannermaan näkemyksen rinnalla vaikuttaa varsinkin Tapio Saranevan edustama näkemys taistelevasta ja oikeuksia painottavasta diakoniasta.

Muuttunut näkemys diakoniasta voidaan nähdä myös siirtymänä yksilökeskeisestä Jeesuksen käskyn seuraamisesta kohti Jumalan uutta luovaa toimintaa ja uskossa läsnä olevan Kristuksen vaikutusta korostavaa näkemystä, jossa lähimmäisenrakkauden periaate avautuu yhteisöllisiin ja jopa ekologisiin ulottuvuuksiin.

Diakoniasta näytetään puhuvan kahdessa merkityksessä. Yhtäältä diakonia ymmärretään laaja-alaisesti tarkoittaen kirkon yleistä palvelutehtävää. Tämä voidaan tulkita jopa niin, että kirkon olemus käsitetään diakoniseksi tai sen tulisi olla sitä erityisesti sosiaalis-karitatiivisessa merkityksessä.¹⁴¹ Toisaalta diakonia voidaan ymmärtää myös suppeammin, jolloin se viittaa yhteen kirkon tehtäväalueeseen tai toimintamuotoon, eli diakoniatyöhön.

Käsitys kirkon diakoniasta on edelleen prosessissa. Diakonialla ymmärretään yhtäältä sitä kirkon käytäntöä, joka syntyi 1800-luvun diakoniaherätyksessä ja on vähitellen levinnyt ja laajentunut yhdeksi nykyaikaisen kirkon toimintamuodoksi. Toinen vaihtoehto ymmärtää diakonia on hahmottaa se osaksi kirkon olemusta ja kristillisestä lähimmäisenrakkaudesta kumpuavaa kokonaisuutta. Tämä vaikuttaa perinteisen diakoniatyön ohella sielunhoidossa, kirkon yhteiskunnallisessa työssä, kasvatustoiminnassa, jumalanpalveluselämässä ja muussa hengellistä – vai pitäisikö sanoa inhimillistä – elämää tukevassa toiminnassa.

Edellä esitetyn perusteella mahdollisessa diakonaattiuudistuksessa kytkeytyvät toisiinsa muun muassa käsitykset kirkosta, kirkon tehtävästä, lähimmäisen rakkauteen perustuvasta toiminnasta, diakoniasta sekä virkaan vihkimisestä ja sen merkityksestä. Ratkaisuja tehtäessä on tärkeää, että näistä vallitsee riittävän yhteinen näkemys tai ainakin se, että ymmärrämme näihin teemoihin liittyviä kysymyksenasetteluja samansuuntaisesti.

¹⁴¹ Ks. esim. LML:n São Leopoldon raportti, jossa kirkkoja kehoitetaan arvioimaan, miten kirkon virat toteuttavat kirkon diakonista vastuuta. The Diaconal Ministry in the Mission of the Church 2006, 81-89.

Suomalainen keskustelu kirkon virasta ja diakonaatista

Kirkon virka ja vihkimys¹⁴²

Keskustelu virasta ja pappeudesta on kirkon historiassa ollut pitkä ja monipolvinen prosessi, jossa kirkkojen näkemykset poikkeavat toisistaan. Matti Revon mukaan ”kaikki kristityt ovat kasteensa perusteella saaneet Pyhän Hengen lahjoja ja tulleet osallisiksi uskovien kuninkaallisesta pappeudesta (1. Piet. 2:9). Vihitty virka on kuitenkin erillinen Jumalan asetus eikä sitä johdeta yhteisestä pappeudesta. Siihen kutsutaan ja sen tehtäviin erotetaan yhteisen pappeuden piiristä. Luterilaisen käsityksen mukaan virka palvelee evankeliumin julistamista ja sakramenttien jakamista.”¹⁴³

Luterilaisessa perinteessä tehdään ero kaikkien kristittyjen yhteisen pappeuden ja niin sanotun erityisen pappeuden välillä. Näistä edellinen liittyy kasteeseen ja siinä on kyse kaikille kristityille annetusta lahjasta ja tehtävästä. Erityisen pappeuden tehtävänä on huolehtiminen sanasta ja sakramenteista.¹⁴⁴ Suomen evankelis-luterilaisen kirkon nykyisessä Kirkkokäsikirjassa on kaavat papiksi vihkimiseen, diakonian virkaan vihkimiseen ja piispan virkaan vihkimiseen. Vuoden 1984 käsikirjassa oli myös lehtorin virkaan vihkiminen, mutta se poistui vuonna 2003. Aikoinaan käsikirjaan sisältyi myös lähetyssaarnaajaksi vihkiminen, jonka on vuodesta 1984 lähtien korvannut lähetystyöhön siunaaminen. Virkaan asettamisen kaavat koskevat kirkkoherraa ja kappalaista. Muita virkoja varten nykyisessä käsikirjassa on seurakunnan tehtävään sekä kirkon erityistehtävään siunaamisen kaavat. Vihkimysten ja tehtäviin siunaamisten muo-
neudesta huolimatta keskustelu kirkon virasta koskee tavallisesti pappisvirkaa tai on ainakin kytkeytynyt siihen.

Virkateologiassa on erotettava toisistaan myös käsitteet pappisvirka ja papin virka. Edellinen viittaa erityiseen pappeuteen, joka tarkoittaa evankeliumin julistamiseksi ja sakramenttien jakamiseksi asetettua kirkon virkaa, johon kutsutaan ja johon vihitään pappisvihkimyksessä. Jälkimmäinen tarkoittaa hallinnollisella päätöksellä perustettua seurakunnan,

¹⁴² Kirkon virkaa koskevan kokonaisuuden taustalla on Kopperin (2024a) artikkeli Pappisvirasta Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Vihkimystä koskeva osuus perustuu sen sijaan Revon (2024) artikkeliin Virkaan vihkimiset ja asettamiset.

¹⁴³ Repo 2024, 517.

¹⁴⁴ Karttunen 2009, 67–69.

seurakuntayhtymän, tuomiokapitulin tai kirkkohallituksen virkaa, johon voidaan valita vain pappi.¹⁴⁵ Papiksi vihitty voi hoitaa pappisvirkaan liittyviä tehtäviä riippumatta asianomaisen virka- tai työsuhteesta.

Luterilainen käsitys pappisvirasta perustuu tunnustuskirjoihin.¹⁴⁶ Keskeisiä ovat Augsburgin tunnustuksen kaksi artiklaa, joissa esitetään, että virka on asetettu vanhurskauttavan uskon saamiseksi. Viran tehtävänä on evankeliumin opettaminen ja sakramenttien jakaminen. Viran vaikutus perustuu Pyhän Hengen toimintaan. Pyhä Henki vaikuttaa ja ylläpitää uskoa, ja Pyhä Henki voi toimia jumalattomienkin viranhoitajien välityksellä.¹⁴⁷

Vielä 1900-luvun kuluessa esitettiin näkemyksiä, että papin virka olisi luterilaisissa kirkoissa funktionaalinen eli se pohjautuisi inhimillisiin järjestelyihin, mutta nykyään sekä teologisessa tutkimuksessa että useissa luterilaisissa kirkoissa vallitsee käsitys, että kirkossa on erityinen Jumalan asetukseen perustuva papinvirka.¹⁴⁸ Luterilaisuudessa virkaan vihkimistä ei ole pidetty sakramenttina, eikä virkaan ole liitetty lupausta erityisestä Jumalan armosta, kuten katolisessa teologiassa on perinteisesti ajateltu. Erityisen viran pappeus on pappeutensa puolesta samaa kuin kasteessa saatu yhteinen pappeus. Erityinen tehtävä tulee tehtävästä julistaa evankeliumia ja jakaa sakramentteja. Luterilainen pappi on sanan palvelijan virassa, ja Jumalan läsnäolon lupaus koskee julistettua sanaa ja virkaa vain sikäli kuin julistettu sana on Sanan palveluksessa.

Tunnustuskirjojen kokonaisuudessa pappisvirasta esitetään myös tarkentavia huomioita. Esimerkiksi Günther Gassmannin ja Scott Hendrixin mukaan pappisviran päätehtävänä on toimia armonvälineiden eli sanan ja sakramenttien palveluksessa ja siten rakentaa kirkkoa. Virkaan liittyy myös julistuksellisia, kasvatuksellisia, liturgisia ja sielunhoidollisia elementtejä.

¹⁴⁵ KL 7: 1 §.

¹⁴⁶ Tunnustuskirjat 1990. Tunnustuskirjojen synnystä, sisällöstä ja tulkinnasta lähemmin Gassmann & Hendrix 2005. Luterilaisen virkateologian kehityksestä tiivistetysti esim. Palvelijoiksi vihityt 2002, 63–102; Ahonen 1991b, 146–152; Karttunen 2009 ja 2015. Virkateologian historiasta laajemmin Pohjola 2014; Zitting 2020.

¹⁴⁷ CA V; VIII, 1–2. Samasta myös Apol. VII & VIII 28, 47. CA:n virkateologiassa huomionarvoinen on myös CA XXVIII, joka tosin käsittelee pääasiassa kirkollista valtaa ja piispan virkaa.

¹⁴⁸ Esim. Peterson 2017. Kysymys kirkon viran luonteesta oli keskeinen kysymys suomalaisessa naispappeuskeskustelussa 1970- ja 1980-luvuilla. Ns. Ilkon kokouksissa 1980-luvun alussa päästiin yhteisymmärrykseen, että pappisvirka on Jumalan asettama. Tämän jälkeen kysymykseksi muodostui se, mitä tähän asetukseen sisältyy. Kuuluuko siihen myös papin sukupuoli? Saavutetun yhteisymmärryksen vastustajiin kuului esimerkiksi arkipiispa Mikko Juva (1994, 355–356), jonka mielestä asetetun viran hyväksyminen kadottaa perustavan matalakirkollisen jumaluusopin. Keskustelusta lähemmin esim. Kopperi & Saarinen 2022, 77–84. Myös Karttunen (2015, 60–61) tunnistaa Suomen ev.-lut. kirkossa vaikuttavan tendenssin, jossa on siirrytty funktionaalisesta virkakäsityksestä kohti institutionaalista virkakäsitystä.

Tunnustuskirjojen mukaan virka edellyttää aina asianmukaista kutsua¹⁴⁹ sekä vihkimystä, johon sisältyy kutsu, siunaus ja lähettäminen (*vocatio, benedictio* ja *missio*).¹⁵⁰ Tunnustuskirjojen mukaan virka on yksi, mutta jaottelu viran eri asteisiin, kuten pappeihin ja piispoihin voidaan säilyttää. Tunnustuskirjoissa ilmaistaan myös halu pitää kiinni viran perinteisistä rakenteista. Viran painopiste kuitenkin on sanassa ja sakramenteissa. Niiden hoitaminen palvelee kaikkien kristittyjen yhteistä pappeutta ja vaikuttaa kristityissä synnyttäen ja ylläpitäen uskoa.¹⁵¹

Kirkkojärjestyksen mukaan papin erityisenä tehtävänä on jumalanpalveluksen toimittaminen ja pyhien sakramenttien jakaminen, muiden kirkollisten toimitusten hoitaminen sekä yksityisen sielunhoito ja rippi.¹⁵² Kirkkojärjestys myös määrittelee edellytykset papiksi vihittäväille. Hänen ”tulee olla jumalaapelkäävä ja kristillisestä elämästään tunnettu konfirmoitu kirkon jäsen, joka on suorittanut yliopistossa sellaisen teologisen tutkinnon, jonka piispainkokous on hyväksynyt pappisviran kelpoisuusvaatimukseksi, ja joka on muutoinkin pappisvirkaan soveltuva.” Papiksi vihittävältä edellytetään myös ulkoista kutsua, joka on yleensä papin virka seurakunnassa tai muualla kirkon palveluksessa. Papiksi voidaan vihkiä myös tiettyihin opetus-tehtäviin tai kirkollisiin järjestöihin.¹⁵³ Pappisvihkimyksen yhteydessä papilta edellytetään pappis lupaus.¹⁵⁴

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon näkemys pappisvirasta kiteytyy näkemykseen Jumalan asettamasta ja kirkolle konstitutiivisesta virasta, jonka tehtävänä on toimia armonvälineiden eli sanan ja sakramenttien palvelijana. Tehtävä on tarkoitettu seurakunnan rakennukseksi. Virkaan tarvitaan ulkoinen kutsu (*vocatio externa*) ja joidenkin lähteiden mukaan myös

¹⁴⁹ CA XIV; Apol. XIV, 1, 5.

¹⁵⁰ Luterilaisessa teologiassa pappisvihkimystä ei yleensä ole pidetty sakramenttina, vaikka Melancthonin mielestä ordinaatiota voitaisiin kutsua myös sakramentiksi. Ks. Apol. XIII, 7–13. Kysymykset ordinaation sakramentaalisuudesta sekä vihkimyksessä saatavasta Pyhän Hengen lahjasta virkaa ja tehtävää varten ovat nousseet mielenkiintoisella tavalla esille 2000-luvun ekumeenisissa keskusteluissa erityisesti katolisen kirkon kanssa. Asiaa on pohtinut lähemmin mm. Repo 2024, erit. 532–536.

¹⁵¹ Gassmann & Hendrix 2005, erit. 158–160. Tunnustuskirjoista ks. erit. CA XXVIII, 5–13; Vähä katekismus (=VK) esipuhe 26–27, Yksimielisyyden ohje 10, 10; 11, 29.

¹⁵² KJ 7: 1 §. Papin virkaan sisältyy myös erityinen vaitiolovelvollisuus yksityisessä ripissä ja sielunhoidossa (KL 7: 9 §).

¹⁵³ KJ 7: 4 §. Näiden ohella papilta edellytetään myös sopivaa terveydentilaa. Laki evankelis-luterilaisen kirkon viranhaltijasta (1: 13 §).

¹⁵⁴ KJ 7: § 5: ”Minä N.N. lupaan kaikkivaltiaan ja kaikkietävän Jumalan edessä, että toimittaessani pappisvirkaa, jonka olen valmis ottamaan vastaan, tahdon pysyä Jumalan pyhässä sanassa ja siihen perustuvassa evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuksessa. En julkisesti julista tai levitä enkä salaisesti edistä tai suosi sitä vastaan sotivia oppeja. Tahdon myös oikein julistaa Jumalan sanaa ja jakaa pyhiä sakramentteja Kristuksen asetuksen mukaan. Tahdon noudattaa kirkon lakia ja järjestystä sekä palvella alttiisti seurakuntaa ja sanankuulijoita. Kaikkea tätä tahdon noudattaa niin, että voin vastata siitä Jumalan ja ihmisten edessä. Tähän Jumala minua auttakoon.”

sisäinen kutsu (*vocatio interna*)¹⁵⁵. Viran hoitaminen edellyttää vihkimystä, jossa virkaan kutsutut siunataan käten päälle panemisella ja rukouksella, ja heidät lähetetään palvelemaan kyseisessä virassa tai tehtävässä. Vihkimyksessä tapahtuvan käten päällepanemisen tarkoitus on välittää Hengen lahja. Kopperin analyysin perusteella 2000-luvulla kirkon näkemys pappisvirasta on jonkin verran rikastunut. Ilmiön taustalla voidaan nähdä sekä ekumeeninen työskentely että Luther-tutkimuksen tulokset sakramentaalisesta sanasta.¹⁵⁶

Opillisen ulottuvuuden ohella on vahvistettu viran ammatillisia ulottuvuuksia. Pappisvirka ei ole vain kutsumus, vaan se on myös ammatti (*professio*).¹⁵⁷ Pappeuteen ammattina sisältyy sekä välttämättömiä yleisiä ammatillisia valmiuksia ja työelämätaitoja (vuorovaikutusosaaminen, toimintaympäristö- ja yhteisöosaaminen, työelämä- ja kehittämisosaaminen), mutta myös papin ammattiin liittyvää erityistä osaamista. Tähän erityisosaamiseen kuuluu teologinen asiantuntijuus, kyky tulkita kristillistä uskoa ja sen sisältöä erilaisissa tilanteissa, kirkon arvojen ja etiikan ymmärtäminen¹⁵⁸ sekä toiminta niiden mukaisesti. Keskeisiä ovat myös kyky hoitaa kirkon toimintaan ja erityisesti papin työhön liittyviä tehtäviä jumalanpalveluksissa ja kirkon pyhissä toimituksissa, kasvatustyössä ja lähimmäisenrakkauden toteuttamisessa sekä sielunhoidossa.¹⁵⁹

Pappisvirkaan liittyy opillisuuden, osaamisen ja moraalisen elämän ohella myös hengellinen ulottuvuus sekä sitoutuminen kirkon työhön. Hengellistä elämää ei voi elää toisen puolesta.

¹⁵⁵ Sinä olet minun kanssani 2006, 117–123, erit. 118. On mielenkiintoista, että käsikirjakomitean perusteluissa ja vielä vahvemmin kirkollisten toimitusten oppaassa painotetaan pappisvirkaan hakeutuvan sisäistä kutsua (*vocatio interna*). Luther-tutkijoiden mukaan (esim. Carl Axel Aurelius, ks. Kopperi 2015, 204–206) kyseinen ulottuvuus on Lutherille ja myös tunnustuskirjoille tuntematon. Reformaation teologiassa painotus oli selkeästi ulkoisessa seurakunnan, kirkon ja viime kädessä Jumalan kutsussa (*vocatio externa*). Ilmeisesti on niin, että ajatus sisäisen kutsun vaatimuksesta on pietismin vaikutusta luterilaisten kirkkojen perinteeseen. Myös katolisessa teologiassa tunnetaan ajatus sisäisestä kutsusta. Asian erikoisuutta vahvistaa myös se, että sisäiseen kutsuun ei yleensä viitata ekumeenisissa asiakirjoissa. Poikkeuksia tästä ovat Porvoon yhteinen julkilausuma 1992, 58a (iv) sekä metodistineuvottelussa syntynyt raportti Kristuksesta osalliset 2007.

¹⁵⁶ Kopperi 2024. Ks. myös Repo 2024. Kuvattua kehitystä ei voi selittää vain ekumeenisten keskustelujen vaikutuksena suomalaiseen kirkolliseen teologiaan. Ekumeenisten työskentelyjen ohella on nimittäin tunnustettava myös suomalaisen Luther-tutkimuksen tulokset. Niissä on esimerkiksi nostettu aikaisempaa vahvemmin esille näkemys Jumalan sanasta sakramentaalisena sanana, joka vaikuttaa ja tuo mukanaan sen, mistä se puhuu. Suomalaisen Luther-tutkimuksen näkemyksiä sanan sakramentaalisuudesta esim. Mannermaa 1991; 1996; Peura 1992; 2001; Jolkkonen 2000. Ks. myös Kopperi & Saarinen 2022, 187–190, 192–193, 197–198.

¹⁵⁷ Karle 2001.

¹⁵⁸ Papin ammattietiikka -ohjeistus 2009, jossa papin ammattietiikka jaetaan kolmeen osa-alueeseen: kirkko ja pappi, yhteisö ja pappi, luomakunta ja pappi.

¹⁵⁹ Papin työn ammatillisista ulottuvuuksista ks. myös Papin ydinosaamiskuvaus 2020; Papin koulutuspolku 2013; Kopperi 2015, 184–186; 2016; 2024, 37–42; Kopperi & Salo-Kopperi 2020.

Papin virassa ollaan jotain enemmän kuin vain kirkon töissä. Virassa ei olla toteuttamassa itseä ja henkilökohtaisia tavoitteita, vaan palvelemassa seurakuntaa ja sen hengellistä rakentumista. Pappisviralle on myös ominaista luottamus Jumalan siunaukseen.¹⁶⁰

Kirkon virkaan ja myös diakonaattiin liittyy olennaisesti kysymys ordinaatiosta eli kirkon virkaan vihkimisestä. Sitä on käsitelty useissa diakonaattia pohtivissa työryhmissä, mutta tuoreimman selvityksen luterilaisesta virkaan vihkimisen teologiasta on tehnyt piispa Matti Repo.¹⁶¹ Hänen mukaansa ”vihitty virka on apostolisista ajoista lähtien kuulunut kirkon pysyvään rakenteeseen. Se on osa kirkon konstituutiota eli perustaa.” ”Kaikki kristityt ovat kasteensa perusteella saaneet Pyhän Hengen lahjoja ja tulleet osallisiksi uskovien kuninkaallisesta pappeudesta (1. Piet. 2:9). Vihitty virka on kuitenkin erillinen Jumalan asetus eikä sitä johdeta yhteisestä pappeudesta. Siihen kutsutaan ja sen tehtäviin erotetaan yhteisen pappeuden piiristä. Luterilaisen käsityksen mukaan virka palvelee evankeliumin julistamista ja sakramenttien jakamista.” ”Tunnustuksen mukaan julkiseen saarnavirkaan voi tulla vain ’asianmukaisesti kutsuttuna’ eli kirkon yhteisesti tunnustaman vihkimisen kautta.”

Revon mukaan virkaan vihkimiset ja virkaan asettamiset sekä tehtävään siunaamiset ovat kirkon hengellisiä toimituksia, joilla on myös muodollisen valtuuttamisen merkitys. Niissä kirkko tai seurakunta ottaa vastaan henkilön, jonka se on ensin valinnut. Kirkkojärjestyksen mukaan piispan on toimitettava virkaan vihkimiset. ”Virkaan tuleminen on kokonaisuus, joka sisältää niin opinnot kuin hengellisen valmistautumisen sekä niitä seuraavan virkaan valituksi tulemisen, virkaan vihkimisen ja sen tehtäviin oikeuttamisen (*electio – ordinatio – jurisdictio*). Nämä kolme ulottuvuutta ovat läsnä myös vihkimisen tai virkaan asettamisen toimituksissa.” Näistä tärkein on keskimmäinen, eli käten päällepaneminen ja siihen liittyvä Pyhän Hengen rukous. Juuri sillä kohtaa on nähtävissä virkaan vihkimisen tai asettamisen ydin. Tämä ilmenee niin Uuden testamentin kirjoituksista (Apt. 6:1–6; 13:1–3; 1. Tim. 4:14; 5:22; 2. Tim. 1:6) kuin

¹⁶⁰ Papin työstä hengellisenä tehtävänä esim. Lathrop 2006; Kopperi 2015, 204–208.

¹⁶¹ Repo 2024. Diakonaattia selvittäneiden työryhmien mietinnöissä tarkastellaan myös vihkimiseen liittyviä kysymyksiä. Ks. esim. Kirkon virkarakenteen kehittäminen 1993, 43–44; Yhdessä kirkon virassa 1997, 105–106, 120–123; Palvelijoiksi vihityt 2002, 51–56, 90–96, 139–141, 150–159, 172–174; Perustevaliokunta 3/2003, 9–14; Diakoninvirka 2008, 43–44, 53–57; Piispainkokouksen lausunto kirkolliskokoukselle 2/2011, 38–41; KKH 1/2015, 39–43. Vihkimyksiin sisältyvistä teologisista ulottuvuuksista ks. myös Puglisi 1996; 1998; 2001; Pohjola 2014; Pädam 2011; Zitting 2020.

vanhan kirkon vihkiliturgioista, joista varhaisin tunnettu on Hippolytos Roomalaisen nimeen liitetty *Traditio Apostolica* (200-luv.).¹⁶²

Vihkitoimituksessa vihittävä vihitään osallistumaan Jumalan työhön palvelemaan yhteistä evankeliumin todistusta. Vihkijä on Kristuksen kirkon valtuuttama, sillä kirkollisen tradition mukaan piispalla on ”kyky” toimittaa vihkiminen. Vihittävä puetaan viran tunnuksiin.¹⁶³ Toimituksen ydin on kätten päällepanemisessa ja siihen liittyvässä rukouksessa Pyhälle Hengelle, jossa vihittävälle välitetään Hengen lahja.

Tämä näkyy vihkikaavan epikleesirukouksen kolminaisuusopillisessa rakenteessa. Siinä ”ensin kiitetään Isää Jumalaa siitä, että hän on lähettänyt Pojan Vapahtajaksi, sielujen paimeneksi ja ylipapiksi. Poika oli pelastuksemme tähden kuuliainen ristinkuolemaan asti, minkä vuoksi Isä on korottanut hänet yli kaiken. Poika kokoaa maailmasta oman kansan Jumalan palvelijaksi, ja Isä kutsuu sille työntekijöitä, jotta ihmiset tulisivat osallisiksi Pojan tuomasta pelastuksesta. Näistä pelastusteoista ylistämisen jälkeen pyydetään: ’Anna Pyhän Hengen lahja palvelijallesi, joka on vihitty [...] virkaan.’ Sen jälkeen lausutaan, millaista Hengen lahjaa pyydetään.” Revon mukaan ”vaikka kätten päällepanemisen tarkoitus on välittää Hengen lahja, sitä ei anna vihkijä vaan Jumala, jolta seurakunta sitä pyytää. Virka ei tule seurakunnalta yhteisestä pappeudesta delegoituna järjestelykysymyksenä, mutta ei myöskään kirkolliselta hierarkialta ikään kuin juridisena päätöksenä. Virka annetaan ylhäältä Jumalalta. Seurakunta voi valita, mutta se ei voi vihkiä. Se tarvitsee siihen erityisen kaitsennan viran eli piispan, joka tulee seurakunnan oman autonomisen päätöksenteon ulkopuolelta edustamaan Jumalan tahdon mukaista valtuutusta.”

Revon mukaan ”Virkaan vihkiminen on Pyhän Hengen rukouksen tähden vaikuttava merkki (*signum efficax*). Se välittää sen, mitä rukoillaan... Ekumeenisessa työskentelyssä ovat kuitenkin luterilaisetkin tulleet näkemään, että vihkimisessä annetaan virka, joka säilyy vihityssä riippumatta siitä, onko hän toimittamassa viran tehtäviä. Esimerkiksi pappi on pappi myös

¹⁶² Diakonin vihkimisessä on katolisessa ja anglikaanisessa kirkossa käytäntö, jonka mukaan vain piispa laittaa kätensä vihittävän pään päälle. Sekin perustuu varhaiskirkon traditioon, jonka mukaan diakonia ei vihitä pappeuteen vaan piispan palvelukseen. Luterilaisissa kirkoissa diakonian virka ymmärretään toisella tavoin, ja vihkimiseen ottavat osaa piispan kanssa niin papit kuin toiset diakonian viran haltijat. On kuitenkin edelleen ekumeenisesti haasteellista sovittaa yhteen Pohjoismaiden luterilaisille tyypillinen karitatiiviseen palveluun keskittyvä pysyvä diakonian virka ja esimerkiksi anglikaaninen pappeuteen tähtäävä diakonin virka.

¹⁶³ Suomessa viran merkkeinä piispa pukee diakonian virkaan vihittäville vasemman olan kautta oikealle kyljelle kulkevan stolan. Kirkoilla on hieman toisistaan poikkeavia käytäntöjä käytettävistä tunnuksista.

varsinaisen virantoimituksen ulkopuolella. Tätä voidaan kutsua karismaattis-olemukselliseksi virkakäsitykseksi: se perustuu Jumalan antamaan Pyhän Hengen lahjaan, joka asettuu ihmiseen, ei vain hänen toimittamiinsa funktioihin.¹⁶⁴ Vihkiminen ei kuitenkaan merkitse vihityn korottamista muita ylemmäs tai hänen poistamistaan kastettujen joukosta, vaikka hänet sieltä Jumala armollaan erottaa palvelukseen (vrt. Apt. 13:2).¹⁶⁵

Vihkitoimituksen lopuksi vihitty lähetetään. Hän kääntyy seurakuntaan päin, ja piispa lausuu kehotuksen ottaa hänet rakkaasti vastaan, tukea häntä hänen työssään ja rukoilla hänen puolestaan. Diakoniksi ja papiksi vihittyjen lähettämiseen liittyy myös heille lausuttu Herran lupaus apostoleilleen: ”Minä olen teidän kanssanne kaikki päivät maailman loppuun asti.” (Matt. 28:20).

Revon analyysi tarkastelee luterilaista virkaan vihkimystä teologisesta näkökulmasta. Hänen mukaansa luterilainen näkemys virkaan vihkimisestä ja sen sisällöstä on teologisesti rikastunut.¹⁶⁶ Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että aikaisempaan vahvemmin nostetaan esille toimitukseen liittyviä sakramentaalisia ulottuvuuksia. Diakonaatti-keskustelussa on kuitenkin huomattava, että vihkimyksellä ja siihen osallistumisella on myös muita kuin opillisena pidettäviä ulottuvuuksia. Se on vahva eksistentiaalinen kokemus, joka joidenkin tutkimusten mukaan pitää sisällään monia vaikuttavia tekijöitä, jotka heijastuvat vihityn henkilön työhön myös pitkälle tulevaisuuteen. Vihkimys ja siihen valmistautuminen auttavat hämmästyttävällä tavalla opiskelijaa löytämään kirkon työntekijän identiteetin. Rituaalin merkitys tuossa transformaatioprosessissa on yllättävän vahva. Kyseessä ei ole vain tiedollinen prosessi, vaan monimutkainen kokonaisuus, jossa koetaan erilaisia merkityksiä, tunteita ja läsnäoloa. Vihkimyksen saaminen antaa vihitylle myös kokemuksen kutsutuksi tulemisesta ja sekä seurakunnan rukouksesta. Se myös vahvistaa henkilökohtaista sitoutumista kirkon työhön. Nämä eksistentiaaliset ulottu-
vuudet tulee ottaa huomioon, kun tehdään diakonaattia koskevia ratkaisuja.

¹⁶⁴ Luterilaiset tunnustuskirjat pitävät mahdollisena kutsua ordinaatiota sakramentiksi, koska sen tarkoituksena on palvella evankeliumin julistusta. Ks. Augsburgin tunnustuksen puolustus (AC) XIII, 11 (Tunnustuskirjat 1990, 186–187). Revon ohella ks. myös Karttunen 2015, 57–58, 61–63; Kopperi 2024a, 31–33.

¹⁶⁵ Ordinaation ja installaation eli vihkimisen ja virkaan asettamisen ero on siinä, että edellisessä ihminen sitoutetaan ja valtuutetaan elinikäisesti koko kirkon palvelemiseen. Virkaan asettaminen tai tehtävään siunaaminen koskee jotain tiettyä rajattua palvelussuhdetta, ja sellainen voidaan toistaa tilanteen mukaan. Siunaamissanoissa pyydetään, että Jumala pyhittää palvelemaan ”Kristuksen kirkkoa tässä seurakunnassa” tai ”tässä hiippakunnassa”. Siunauksen teologiasta ks. myös Raunio & Kopperi 2024.

¹⁶⁶ Saman johtopäätöksen tekee myös Kopperi 2024, 42–43.

Diakonaatti-keskustelussa on ajoittain nostettu esille kysymys, että synnyttääkö vihkimysvirkojen laajentaminen hierarkiaa ja eriarvoisuutta suhteessa seurakuntalaisiin, maallikoihin. Asiaa selvittäneissä mietinnöissä todetaan, että virkaan vihkimisessä kaikille kastetuille yhteisesti kuuluva oikeus julistaa sanaa ja jakaa sakramentteja uskotaan yhdelle henkilölle, ja hänet varustetaan kätten päällepanemisen ja rukouksen myötä hengellisellä lahjalla hoitamaan virkaansa. Vihkiminen ei ”erota” vihittävää muista kristityistä, vaan sitoo hänet tiiviimmin heihin. Teologisesta näkökulmasta tarkasteltuna viranhaltija ei eroa maallikoista muuten kuin kutsunsa, vihkimyksensä ja tehtävänsä osalta. Evankeliumia julistavan valtuutus ja velvoitus sekä viran hoitamiseksi annettu hengellinen lahja eivät tule ihmisyhteisöltä vaan Jumalalta. Jumala itse kutsuu, siunaa ja lähettää seurakunnan keskuudesta. Siksi virka ei viime kädessä ole seurakunnan antama.

Vihitty kutsutaan julistamaan evankeliumia, jossa Kristus itse puhuu. Siten evankeliumi, jonka palvelijaksi vihittävä kutsutaan, tekee hänestä Kristuksen edustajan. Sitä ei saa aikaa vihkimys vaan Jumalan sana. Evankeliumia julistava ei puhu omia sanojaan, vaan hänen äänensä on Kristuksen ääni. On kuitenkin todettava, että kaikilla seurakuntalaisilla on yhteisen pappeutensa nojalla samanlainen oikeus evankeliumin julistamiseen. Yksi on valtuutettu hoitamaan palvelusvirkaa kaikkien puolesta, mutta koko yhteisö on vastuussa siitä, että evankeliumi julistetaan oikein. Käytännössä tämä on tavallisesti ymmärretty niin, että papille kuuluu tehtävä saarnata jumalanpalveluksessa, mutta seurakunnan on syytä ottaa kantaa, jos pappi alkaa puhua omiaan.¹⁶⁷

Diakonaattikeskustelu Suomessa

Suomalaisen diakonaattikeskustelun ensimmäisenä puheenvuorona pidetään John Vikströmin esitelmää vuodelta 1959. Vikströmin mukaan kirkon virka on yksi, mutta se voidaan jakaa erityistoimiksi. Tällainen viran säie on diakoninen virka. Diakoniatyöntekijä on saanut hoidettavakseen viran sanan täydessä merkityksessä. Hänelle on uskottu tehtävä toimia Kristuksen kirkon puolesta.¹⁶⁸ Tuossa vaiheessa ehdotus ei herättänyt laajempaa keskustelua, mutta

¹⁶⁷ Palvelijoiksi vihityt 2002, 95–96; Diakoninvirka 2008, 48–49.

¹⁶⁸ Vikström 1960. Ks. Malkavaara 2015, 132.

1970-luvun keskustelussa diakonaatin kehittämistä pidettiin yhtenä mahdollisuutena ratkaista kysymys naisten pappeudesta, jolloin lehtorin virka olisi sisällytetty diakonaattiin eikä naisia olisi vihitty papeiksi. Tähän liittyvät aloitteet kuitenkin torjuttiin.¹⁶⁹ Kysymys diakonaatista kuitenkin eli ja siitä kirjoitettiin useita puheenvuoroja 1970-luvulla.¹⁷⁰

Diakonaattikeskustelun merkittävänä innoittajina voidaan pitää muutamia jo edellä mainittuja ekumeenisia asiakirjoja. Näistä erityisesti BEM-asiakirjasta (*Kaste, ehtoollinen ja virka*, 1982) kirkolliskokouksessa käyty keskustelu nosti diakonaatin uudelleen esille. Diakonaattikeskustelua on innoittanut myös ekumeeninen työskentely Britannian ja Irlannin anglikaanisten kirkkojen sekä Pohjoismaiden ja Baltian luterilaisten kirkkojen välillä. Työskentely huipentui vuonna 1992 Porvoon yhteiseen julkilausumaan, jossa tunnustetaan, *”että toinen toistemme ordinoidut virat ovat Jumalan lahjoja ja hänen armonsa työvälineitä ja että niillä on ei vain Hengen sisäinen kutsumus vaan myös Kristuksen valtuutus tehtävänsä hänen ruumiinsa eli kirkon kautta”*. Asiakirjassa myös sitoudutaan *”toivottamaan henkilö, joka on vihitty piispallisesti piispan, papin tai diakonin virkaan jossakin meidän kirkoistamme, tervetulleeksi, kutsusta ja kaikkien niiden säädösten mukaan, jotka kunakin aikana ovat voimassa, palvelemaan vastaanottavan kirkon samassa virassa ilman uudelleenvihkimistä”*. Porvoon julistuksessa myös sitoudutaan pyrkimään yhteiseen näkemykseen diakonin virasta.¹⁷¹

Diakonaattikeskusteluun kytkeytyy kiinteästi kysymys niin sanotusta kolmisäikeisestä virasta. Esimerkiksi piispa Kalevi Toiviainen toteaa jo vuonna 1984 julkaistussa artikkelissaan, että *”kirkon kolmisäikeinen virka on sellainen vanhakirkollinen järjestys, jota vastaan tunnustuskirjojen ei voida osoittaa asettuneen”*.¹⁷² Keskustelut johtivat siihen, että piispainkokous asetti vuonna 1988 työryhmän käynnistämään kirkon kolmisäikeisen viran ja diakonaatin

¹⁶⁹ Ahonen 1991b, 120–124.

¹⁷⁰ Ks. Kirkon virkarakenteen kehittäminen 1993, 1–2. Myöhemmän keskustelun valossa on mielenkiintoista, että kirkolliskokouksen perustevaliokunta toteaa vuonna 1976 kantanaan, ettei sen mielestä ajatusta kolmisäikeisestä virasta voi lukea UT:sta tai tunnustuskirjoista.

¹⁷¹ BEM, Virka § 22; Porvoon yhteinen julkilausuma 1992, 58a (iv); 58b (v); 58b (vii). Ks. myös 32j; 42. On kuitenkin huomattava, että BEM ei määrittele, minkälaista näkemystä diakonian virasta tavoitellaan. Virkaan liittyvästä ekumeenisesta keskustelusta ks. lähemmin Palvelijoiksi vihityt 2002, 103–115; Kvist 2002, 276–279; Toiviainen 2002.

¹⁷² Toiviainen 1984, 266. Toiviaista asettui kritisoimaan Kansanaho. Ks. Ahonen 1991b, 125–126. Kolmisäikeiseen virkakäsitykseen viittasi aikaisemmin kirkon diakoniatoimikunnan asettaman työryhmän mietintö *Diakonian virka ja siihen vihkiminen* (26.3.1975). Sen mukaan *”kirkossamme oikeastaan jo on kolmijakoinen virka. Pappisviran ja piispan viran rinnalla on diakonin virka, jonka piiriin tulisi lukea diakonien ja diakonissojenlisäksi nuorisotyön ohjaajat, kanttorit ja lehtorit”*. Kirkon virkarakenteen kehittäminen 1993, 1. Kolmisäikeisestä virasta ekumeenisessa keskustelussa ks. Webster 2002.

uudistamisen selvittelytyötä sekä tekemään piispainkokoukselle esityksen jatkotoimenpiteistä. Työryhmä ehdotti, että ennen johtopäätösten tekemistä vaaditaan kokoava katsaus kirkon kolmisäikeistä virkaa koskevasta teologisesta keskustelusta sekä eri kirkkojen virkateologisista ratkaisuista. Tämän perusteella piispainkokous pyysi Kirkon tutkimuskeskusta laatimaan toivotun selvityksen. Tehtävä annettiin Risto Ahoselle.¹⁷³

Ahosen selvityksessä tarkastellaan monipuolisesti diakonian viran kehitystä sekä siitä käytyä kansallista ja kansainvälistä keskustelua. Luterilaisia kirkkoja koskevan selvityksen perusteella hän toteaa kolmisäikeisen mallin saaneen jatkuvasti eri tahoilla lisää kannatusta, mutta ainoastaan Ruotsissa se on hyväksytty virkajärjestelyjen pohjaksi. Kirkoille näyttää olevan yhteistä myös se, että diakonian virkaa halutaan kehittää karitatiivisen palvelun lisäksi myös katekeetiseen ja liturgiseen suuntaan.¹⁷⁴ Suomalaisesta keskustelusta Ahonen päättelee, että suhtautuminen viran kolmisäikeiseen malliin muuttui 1980-luvulla myönteisemmäksi. Selkeänä linjana hän pitää diakonian kehittymistä seurakuntakeskeiseksi. Toinen vahva painotus on ollut diakonian viran yhteys jumalanpalvelukseen, jolloin on korostettu diakonian lähtevän liikkeelle jumalanpalveluksesta ja ehtoolliselta, mutta samaan aikaan voidaan havaita, että diakonian virka ja sen toiminta on kaukana alttarilta. Selvimmin tämä ongelma näkyy Ahosen mukaan virkaan vihkimyskäytännössä.¹⁷⁵

Perusteellisen analyysin johtopäätöksenä Ahonen toteaa, että kirkossa vallitsee epäselvyys diakonian viran ymmärtämisestä. Tuossa vaiheessa kirkkolaki ja kirkkokäsikirja jäsensivät sen selvästi osaksi kirkon virkaa, mutta paikallisseurakuntien käytännöissä ja monissa keskustelupuheenvuoroissa diakonian virka nähdään yleisesti maallikkovirkana. Kansainväliseen ja suomalaiseen keskusteluun tukeutuen Ahonen on sitä mieltä, että ”diakonian virka tulisi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa nähdä kirkon viran yhtenä säikeenä.” Tuohon säikeeseen voisi Ahosen mukaan liittää diakonien ja diakonissojen ohella myös nuorisonohjaajia,

¹⁷³ Kirkon virkarakenteen kehittäminen 1993, 4–7. Ahonen 1991b. Kansainvälisestä ja suomalaisesta diakonaattikeskustelusta ennen vuotta 1990 lähemmin Ahonen 1991b, 7–21, 67–145. Keskustelusta myös myöhemmissä diakonaattia käsitelleissä mietinnöissä esim. Yhdessä kirkon virassa 1997, 33–55; Palvelijoiksi vihityt 2002, 12–33 sekä Malkavaara 2015, 132–220.

¹⁷⁴ Ahonen 1991b, 112–113.

¹⁷⁵ Suomalaisesta keskustelusta Ahonen 1991b, 114–135. Diakonian virkaan vihkimyksestä ks. myös Ahonen 1991b, 136–145.

lapsityönjohtajia ja kanttoreita. Mahdollisena hän pitää myös lehtorien ja lähetyssihteerien liittämistä diakonaattiin, jos näiden tehtävien sisältöä kehitetään.¹⁷⁶

Ahosen selvityksen valmistuttua piispainkokous keskusteli asiasta perusteellisesti. Keskustelussa torjuttiin esitys virkareformia valmistelevan komitean asettamisesta ja päädyttiin asettamaan työryhmä ”laatimaan piispainkokoukselle ehdotus selvityksiin perustuvaksi, teologisesti kestäväksi ja seurakuntaelämän uudistamisen kannalta käytännössä mahdolliseksi virkakennemalliksi”.¹⁷⁷

Kirkon virkarakenteen kehittäminen 1994

Piispainkokouksen päätös työryhmän asettamisesta vuonna 1992 käynnisti uuden vaiheen suomalaisessa diakonaattikeskustelussa. Tuolle keskustelulle on ollut ominaista, että asiaa pohtineet komiteat ja työryhmät ovat pitäneet kolmisäikeistä virkakäsitystä mahdollisena, mutta työskentelyn aikana tai viimeistään kirkolliskokouksen käsittelyssä tämä näkemys on torjuttu tai ratkaisua on haluttu etsiä muulla tavoin kuin liittymällä kolmisäikeiseen virkakäsitykseen. Selkeimmin tämä tulee esille mietinnössä Yhdessä kirkon virassa.¹⁷⁸ Jatkossa tarkastellaan lähemmin tärkeimpien komiteoiden ja työryhmien tuloksia sekä piispainkokouksen ja kirkolliskokouksen valiokuntien mietintöjä ja lausuntoja diakonaatista ja sen teologisista perusteluista.¹⁷⁹

Piispainkokouksen asettama työryhmä tuotti mietinnön *Kirkon virkarakenteen kehittäminen*. Sen teologisissa perusteluissa lähdetään liikkeelle kirkon olemuksesta ja tehtävästä. Mietinnön mukaan ”kirkon olemukseen kuuluvat kerygma eli julistus, koinonia eli ykseys ja diakonia eli palvelu. Kirkon tehtävä on evankeliumin julistaminen ja sakramenttien toimittaminen. Kirkko on samalla sekä missionaarinen että diakoninen. Molemmat näkökulmat nousevat kirkon olemuksesta.” Mietintö nostaa esille myös kristittyjen yhteisen pappeuden, sillä siitä ”johduu, että koko kristillisellä seurakunnalla on vastuu kirkon perustoiminnasta, sanan ja sakramenttien jakamisesta sekä kirkon missionaarisesta ja diakonisesta tehtävästä. Siksi kirkon

¹⁷⁶ Ahonen 1991b, 153–161. Ahosen tutkimuksesta ks. myös Kopperi 1994, 264–266; Malkavaara 2015, 159–160.

¹⁷⁷ Kirkon virkarakenteen kehittäminen 1993, 7–9.

¹⁷⁸ Yhdessä kirkon virassa 1997, erit. 16–20, 39–45, 67–74, 85–92, 95–104. Ks. myös Palvelijoiksi vihityt 2002, 96–102, 119–128, 134–137.

¹⁷⁹ Laajasta ja monipolvisesta keskustelusta lähemmin Malkavaara 2015, erit. 152–162, 182–220 sekä myös Hietamäki 2019. Ks. myös Antila 2014, 235–236 sekä Kopperi & Saarinen 2022, 324–327.

viran ja virkarakenteen selvittely ei ole mielekäästä irrallaan kaikkien kristittyjen yhteisestä pappeudesta ja seurakunnan jäsenyydestä.”¹⁸⁰

Mietintö liittyy edellä mainittuun kirkkolakiin sisällytettyyn uuteen määritelmään kirkon tehtävästä, jossa nostetaan esille toiminta kristillisen sanoman levittämiseksi ja lähimmäisen rakkauden toteuttamiseksi. Mietinnön mukaan kirkkolain uusissa ilmaisuissa ”kuvastuu käsitys kirkosta uskon ja rakkauden yhteisönä, joka on kutsuttu julistamaan evankeliumia sekä elämään se todeksi tässä ja nyt. Tämä tapahtuu uskon todistuksena ja rakkauden palveluna.” Kirkon olemukseen kuuluvat julistus, armovälineiden hoitaminen ja missio. Kirkko on olemukseltaan koinonia eli kristittyjen yhteyttä Jumalaan ja keskinäistä yhteyttä. Kirkolla on myös diakoninen vastuu. Mietinnön mukaan kirkon virkarakenteen tulee ilmentää näitä ulottuvuuksia, mikä työryhmän mukaan vastaa Kirkko 2000 -prosessin keskeisiä intentioita.¹⁸¹

Mietinnössä asetetaan kirkon virkarakenteen kehittämisen tavoitteeksi kirkon viran diakonisuuden kehittäminen. Se ohella tulisi painottaa kirkon nykyisten diakonisten virkojen integraatiota kirkon olemukseen ja tehtävään sekä toisiinsa. Näistä lähtökohdista on mietinnön mukaan perusteltua laajentaa diakonaattia sisältämään paitsi karitatiiviset myös liturgiset ja katekeettiset funktiot sekä painotettava kaikkien seurakunnan jäsenten diakonista vastuuta.¹⁸²

Mietinnössä päästiin yksimielisyyteen diakonaatin laaja-alaisuudesta, mutta erimielisyyttä aiheutti viran teologinen perustelu. Enemmistön mukaan kirkon virka tulisi ymmärtää kolmi- tai useampisäikeiseksi ja diakonaattia tulisi kehittää kirkon viran puitteissa viran yhtenä säikeenä. Puheenjohtajan (Erik Vikström) eriävän mielipiteen mukaan diakonaattia tulisi kehittää omana laaja-alaisena virkana, jota pidettäisiin maallikkovirkana.¹⁸³ Käsitellessään työryhmän mietintöä piispainkokous pidättäytyi kannanotosta virkarakenteen uudistamisen vaihtoehtoihin, mutta se esitti kirkolliskokoukselle, että tämä asettaisi komitean kirkon virkarakenteen uudistamiseksi siten, että kirkon virka (ministerium) jäsennetään kolmisäikeisenä (piispa – pappi – diakoni) ja että diakonaattia kehitetään näissä puitteissa laaja-alaisena palveluvirkana.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Kirkon virkarakenteen kehittäminen 1993, 13–14.

¹⁸¹ Kirkon virkarakenteen kehittäminen 1993, 17–18. Kirkko 2000-prosessista ks. esim. Kopperi & Saarinen 2022, 138–141.

¹⁸² Kirkon virkarakenteen kehittäminen 1993, 32–33.

¹⁸³ Kirkon virkarakenteen kehittäminen 1993, 33–38. Mietinnöstä tarkemmin Kopperi 1994, 266–268; Malkavaara 160–163.

¹⁸⁴ Piispainkokous 1994. Ks. myös Kopperi 1994, 268–269; Malkavaara 2015, 162–163.

Yhdessä kirkon virassa 1997

Kirkolliskokous asetti esitetyn komitean 10.11.1994, joka perusteellisen työskentelyn jälkeen jätti mietintönsä *Yhdessä kirkon virassa* kirkolliskokoukselle 10.8.1997.¹⁸⁵ Teologisessa taustatyöskentelyssään diakonaattikomitea pohtii muun muassa diakonin virkaa tunnustuksen ja luterilaisen perinteen valossa. Selvityksessä todetaan, että esimerkiksi Augsburgin tunnustuksen virkaa käsittelevä artikla¹⁸⁶ korostaa hengellisen viran ykseyttä, mutta hyväksyy piispan ja papin viran eron inhimillisenä järjestyksenä. Mietinnössä todetaan, etteivät tunnustuskirjat juurikaan käsittele diakonian virkaa, mutta mietinnön mukaan ”varhaiskirkossa kaikkia virkoja leimasi palvelun ajatus toisin kuin yhteiskunnan julkisissa viroissa, johon liittyi aina myös valta ja kunnia”.¹⁸⁷

Olennaiseksi kysymykseksi mietinnössä nousee ajatus sanan palvelusta. Komitea viittaa Lutherin sanakäsityksen laaja-alaisuuteen ja toteaa, että ”sanan saarna ei ole vain informaatiota ja tiedottamista... Sanan julistaminen on teko ja tapahtuma, joka tuo varsinaisen Sanan eli itse Kristuksen todellisesti läsnä olevaksi”.¹⁸⁸ ”Evangeliumin julistaminen on näin sanallista julistamista laajempi käsite. Se on sekä uskon että rakkauden todellistumista. Koska Kristus itse on Sana ja Rakkaus, ei sanan julistaminen milloinkaan voi olla irrallaan rakkaudesta. Sen vuoksi sanan ja sakramenttien virka on samalla uskon ja rakkauden virka... palvelun virka ei ole irrallinen liitännäinen Jumalan sanaan nähden, vaan kuuluu sisältönsä puolesta samaan yhteyteen saarnaviran ja sakramenttien toimittamisen viran kanssa.” Komitean mukaan luterilaisen sanakäsityksen sekä uskon ja rakkauden näkökulmasta on mahdollista ajatella, että diakonaatti on liitettävissä nykyistä lähemmin sanan ja sakramenttien virkaan. Se voidaan ajatella osaksi kirkon erityistä virkaa paitsi jumalanpalvelus- ja kasvatustehtäviensä puolesta myös käytännöllisessä rakkaudenpalveluksessa. Diakonaattikomitea ei kuitenkaan liitä diakonaattia osaksi kolmisäikeistä virkaa, vaan sen mielestä ”diakonaatti voi kehittyä pappisvirasta erillisenä virkana, mutta samalla kuitenkin kirkon viran yhteydessä”.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Yhdessä kirkon virassa 1997. Komitean työskentelystä ja johtopäätöksistä ks. Palvelijoiksi vihityt 2002, 15–19; Malkavaara 2015, 182–188.

¹⁸⁶ CA V. Asiaan liittyy myös CA XXVIII,8.

¹⁸⁷ Yhdessä kirkon virassa 1997, 67–70.

¹⁸⁸ Luther-tutkimuksessa esille nousseesta sakramentaalisesta sanakäsityksestä mm. Mannermaa 1991; 1996; Peura 1992; 2001; Jolkkonen 2000 sekä Kopperi & Saarinen 2022, 187–190, 192–193, 197–198.

¹⁸⁹ Yhdessä kirkon virassa 1997, 70–74.

Hahmotellessaan uudistusta diakonaattikomitea ehdottaa diakonaatin muodostamista pappisvirasta erilliseksi osaksi kirkon erityistä virkaa. Näin diakonaattiin kuuluvat virat ovat osa kirkon olennaisrakenteeseen kuuluvaa virkaa eikä diakonaattia tarkastella teologisesti pelkäämään tarkoituksenmukaisuuskysymyksenä. Uudistuksen teologisissa perusteluissa komitea hahmottaa diakonaatin osaksi kokonaisuutta, jonka lähtökohtana on Kristuksen pappeus. Kristus ei tullut palveltavaksi, vaan palvelemaan. Hän oli ensimmäinen palvelija, diakonos. Olennainen näkökulma on myös kasteeseen perustuva yhteinen pappeus. Yhteinen pappeus merkitsee, että kristityt muodostavat yhteisön, jossa heidän tehtävänä on lähimmäisen palvelu. Sen sijaan sanan ja sakramenttien hoitamista varten kirkossa on olemassa erityinen palveluvirka, jolle yhteinen pappeus on luovuttanut kirkon viran julkisen hoidon, mikä tarkoittaa erityisesti kristittyjen varustamista kutsumuksensa toteuttamiseen.

Diakonaattikomitean mukaan vastuu karitatiivisesta diakoniasta uskottiin reformaation aikana pappisviralle, mutta myöhemmin kehitys johti siihen, että diakonaatti irtautui sanan ja sakramenttien yhteydestä. Komitean mukaan diakonaatin liittäminen takaisin sanan ja sakramenttien viran yhteyteen edellyttää, että erityisen palveluviran tehtäväksi ymmärretään sanan palvelus laajassa merkityksessä (Luuk. 4: 17–19). Tämä tarkoittaa, että sanan ja sakramenttien virka on uskon ja rakkauden virka. Komitea kuvaa, että erityinen palveluvirka suorittaa sanan palvelua kaitsennan välityksellä (piispat), sanan ja sakramenttien hoidon välityksellä (piispat ja papit) sekä rakkauden palvelun (diakonia), musiikin ja kasvatuksen (diakonaatti) välityksellä. Erityistä palveluvirkaa yhdistävä tekijä on pysyvät tehtävät jumalanpalveluksessa.¹⁹⁰

Diakonaattikomitea päätyykin näkemykseen, jossa erityinen virka jaetaan kahteen osaan: pappisvirkaan, johon kuuluvat piispat ja papit ja sen rinnalla olevaan diakonaattiin. Muodostettavalle diakonaatille olisi ominaista rakkauden palvelu, musiikki ja kasvatusta sekä tehtävät jumalanpalveluksessa. Olennainen periaatteellinen ratkaisu on myös komitean ehdotus, että diakonaatin virkoihin vihitään edellyttäen, että vihkimystä hakevalla on asianmukainen koulutus, soveltuvuus kirkon virkaan sekä seurakunnan kutsu (vokaatio).¹⁹¹

¹⁹⁰ Yhdessä kirkon virassa 1997, 95–99.

¹⁹¹ Yhdessä kirkon virassa 1997, 99–104, 131–134.

Komitean esitys käynnisti monivaiheisen keskustelun, jossa mietintöä sekä kiiteltiin että kritisoitiin.¹⁹² Esimerkiksi piispainkokous huomautti siitä, ettei komitea ollut kyennyt käyttämään johdonmukaisesti pääkäsitteitään diakonaatti ja diakonian virka. Piispainkokouksen mielestä virkoja yhdistäväksi tekijäksi eivät riittäneet yhteiset tehtävät jumalanpalveluksessa. Yhtäältä palveluvirkojen omintakeisuus tuli turvata, mutta samalla tunnistaa, että yhdistäviä tekijöitä on myös jumalanpalveluksen ulkopuolella. Kirkolliskokouksen perustevaliokunta kiinnitti huomiota siihen, että mietinnössä virkarakenne jää epäselväksi. Sen mukaan komitean ajatus oli kulkenut kolmisäikeisen viran mukaisesti, mutta lopulta se oli jätetty avoimeksi. Valiokunta erotti piispuuden ja pappeuden virat eri säikeiksi, joten se määrittä viran kolmisäikeiseksi. Se myös suhtautui käsitteeseen diakonaatti kriittisesti ja edellytti, että jatkossa säikeitten tehtävät oli pidettävä selkeästi erillisinä niin, että niiden omat keskeiset tehtävät ja eritysalat säilyvät. Valiokunta esitti myös, että diakonaatin sijasta pitäisi käyttää käsitettä ”erityisen palvelun virat”, joita sen mukaan liitti toisiinsa katekeettinen funktio. Näin perusteluvaliokunta päätyi esittämään uuden komitean asettamista. Sen tehtävänä olisi koota nykyiset diakonian, musiikin ja kasvatuksen virat yhteen sekä selvittää 11 erikseen lueteltua avointa kysymystä. Tämä toteutui kun kirkolliskokous asetti uuden komitean tammikuussa 2000.¹⁹³

Palvelijoiksi vihityt 2002

Kirkolliskokouksen asettaman virkarakennekomitean mietintö *Palvelijoiksi vihityt* valmistui elokuussa 2002. Mietintö sisältää laajan teologisen perusteluosan, jossa tarkastellaan virkateologian raamatullisia ja vanhakirkollisia lähtökohtia, luterilaisen virkakäsityksen piirteitä sekä virkauudistusta osana kansainvälistä kehitystä.¹⁹⁴ Perusteluosan lopussa esitellään diakonaattiuudistuksen neljä perustelua. Kristologisen perustelun mukaan ”diakonia ei ole vain jotain yleisinhimillistä palvelua, vaan se on lähtöisin Pyhästä Hengestä. Diakonia on Kristuksen omaa

¹⁹² Aiheesta järjestettiin esimerkiksi Pieksämäellä maaliskuussa 1998 laaja seminaari, jossa pohdittiin mietinnön herättämiä kysymyksiä. Siellä esimerkiksi Kopperi (1998, sama hieman kehitettynä Kopperi 2015, 218–231, ks. erit. kaavio s. 230) ehdotti, että diakonaattiin koottavien ”virkojen perustana on kaikille yhteinen näkemys kristillisestä lähimmäisenrakkaudesta, joka syntyy Jumalan rakkauden vaikutuksesta. Tämä rakkaus saa erilaisissa konteksteissa erilaisia ilmaisuja, ja sen vuoksi muuttuvissa tilanteissa tarvitaan erilaista tukea ja eri tavoin koulutettuja ihmisiä. Sosiaalis-karitatiivisiin tarpeisiin tarvitaan sosiaali- ja terveysaloille koulutettuja henkilöitä, kasvatuksellisiin tehtäviin kasvatusalalle koulutettuja ammattilaisia ja hengellisiin tarpeisiin omia ammattilaisiaan. Lähetystyössä työntekijä tarvitsee näitä kaikkia valmiuksia. Olennaista näille tehtäväalueille on yhteinen perusmotivaatio ja käytännön työssä mahdollisimman läheinen yhteistyö.”

¹⁹³ Piispainkokous 1999; Perustevaliokunta 1999. Ks. lähemmin Malkavaara 2015, 186–188; *Palvelijoiksi vihityt* 2002, 17–19.

¹⁹⁴ *Palvelijoiksi vihityt* 2002, 43–115.

palvelua.” Ekklesiologinen perustelu tiivistyy näkemykseen, että ”diakonia ei ole vain uskon seuraus ja jonkinlainen sivutuote, vaan yksi uskon rakenneosista. Diakonia kuuluu kirkon perustehtäviin ja on erottamattomassa yhteydessä sen tuntomerkkeihin eli sanaan ja sakramentteihin. Se nousee suoraan kirkon olemuksesta ja on sen elämän ilmaus. Tällöin diakoniaa ei tule ymmärtää vain rakkauden palveluna, laajempaan liittymisenä kirkon hengelliseen elämään.”

Sananteologisessa perustelussa liitytään ajatukseen sakramentaalisesta sanasta. Perustelun mukaan ”koska Jumalan sanaan sisältyy myös teko, sana ilmenee ja vaikuttaa myös Kristuksen rakkauden ohjaamassa palvelussa. Siksi diakonisen palvelun voidaan perustellusti katsoa olevan sanan palvelua ja diakonian viran olevan sanan virka.” Pneumatologisen perustelun lähtökohta on kolminaisuusopillinen ja siinä tukeudutaan ajatukseen, että lähettäessään apostolit Hän antoi heille Pyhän Henkensä (Joh. 20:21–23). Kirkon virka ei siten ole poissa olevan Kristuksen edustamista hänen delegoimallaan valtuutuksella tai luovuttamallaan auktoriteetilla, vaan Kristus on itse läsnä virassa.”¹⁹⁵

Selvityksensä perusteella virkarakennekomitea päätyy näkemykseen, ”että pappisviran yhteyteen voidaan muodostaa siitä erillinen virka, kun katsotaan, että juuri virkaan vihkiminen liittää sen teologisesti samaan Kristuksen asettamaan virkaan pappien kanssa. Komitean mukaan kirkkomme virka voidaan muodostaa kolmisäikeiseksi siten, että se koostuu papin ja piispan virkojen ohella diakonaattiin kuuluvista viroista, joita ovat diakoni/diakonissa, kanttori, lehtori ja katekeetta.” Komitean mukaan ”virkaratkaisu tulee hahmottaa kirkon olemuksesta katsoen. Tällöin myös yhteinen pappeus saa sille kuuluvan arvonsa. Erityinen virka palvelee kastettujen yhteisöä, jotta se kokonaisuudessaan rakentuisi palvelemaan Kristuksen antamassa tehtävässä.”¹⁹⁶

Perustellessaan näkemystään komitea toteaa, että tämä merkitsee virkakäsityksen laajentamista, kun sitä tarkastellaan laajemmassa suhteessa kirkon olemukseen. Ratkaisua voidaan perustella myös ajatuksella, että kirkon saama tehtävänanto on osallistumista Jumalan omaan

¹⁹⁵ Palvelijoiksi vihityt 2002, 115–118. Perusteluista myös mietinnön liiteosassa olevassa artikkelissa Ahonen 2002, 262–265.

¹⁹⁶ Palvelijoiksi vihityt 2002, 137. Mietinnön liiteosaan sisällytetyssä professori Hans-Olof Kvistin artikkelissa (2002) suhtaudutaan kolmisäikeiseen virkakäsitykseen kriittisesti, mutta hän pitää sitä mahdollisena, jos se mielletään inhimilliseksi järjestelyksi kirkon parhaaksi.

missioon. Uudistus vahvistaa ja tukee kirkkoa kommuuniona sekä palvelee kirkkoa koinonia, mysteerinä ja profeetallisena merkinä. Virkateologisissa perusteluissaan komitea toteaa, että Jumalan asettama virka on sisällöltään niin rikas, että sen sisäpuolelle kätkeytyy muitakin kuin saarnaamiseen ja sakramenttien jakamiseen keskittyneitä palvelutehtäviä. Tämän vuoksi sanan ja sakramenttien virkana kuvattua virkaa voidaan avartaa siten, että sen piiriin kuuluvia tehtäviä annetaan erityisille viranhaltijoille. Kaikissa diakonaattiin kaavailluissa tehtävissä on kysymys Jumalan sanan palvelemisesta. Komitea tekeekin johtopäätöksen, että ”kirkon virka on kolmisäikeinen kokonaisuus, jossa kullakin säikeellä on osuus sanan ja sakramenttien julkisessa palvelussa seurakunnassa. Eri säikeillä on kuitenkin omat erityistehtävänsä. Lisäksi kolmannen säikeen viroilla, jotka uudistuksessa kootaan yhteen, on omat perinteiset identiteettinsä, erikoistuneet koulutuksensa ja tehtävänsä. Ne kuitenkin kuuluvat kirkon yhden hengellisen viran kokonaisuuteen.”¹⁹⁷

Komitean esityksessä keskustelua herätti vahva näkemys viran ykseydestä, mikä näkyi mm. ehdotuksessa, että hengelliseen virkaan on yksi vihkimys, jota ei tarvitsisi toistaa. Käytännössä kuitenkin hyväksyttiin kolme kaavaa, mutta siirryttäessä virasta toiseen, se tulisi tulkita virkaan asettamiseksi. Komitean mietinnöstä pyydettiin runsaasti lausuntoja ja siitä käytiin laajaa keskustelua. Esimerkiksi professori Heikki Kotila kritisoi komitean perusratkaisua, joka hänen mielestään yhdisti väärällä tavalla erilaiset tehtävät ja teki diakonaatista tukahdutettua pappeutta. Piispainkokouksen antamassa lausunnossa viran kolmisäikeisyyttä pidetään inhimillisen harkinnan asiana, joka perustuu kirkon tarpeeseen. Piispainkokous suhtautui kriittisesti myös ehdotettuun yhden vihkimyksen malliin.

Kirkolliskokouksen perustevaliokunta liittyi piispainkokouksen esittämään kritiikkiin ja päätyi esittämään sellaista ratkaisua, jota piispainkokous oli esittänyt kirkolliskokoukselle vuosina 1994 ja 1999, mutta jota kirkolliskokous oli laajentanut virkarakennekomitean asettamisen yhteydessä. Valiokunnan esityksen perusteella kirkkohallitukselle annettiin tehtävä selvittää, miten diakonian ja nuorisotyönohjaajan virkoja voitiin uudistaa siten, että virkoihin kutsutaan ja vihitaan ja vihityillä olisi oikeus käyttää hyväksytyjä viran tunnuksia; vihkimyksen perusteena olisi virkojen nykyinen identiteetti kirkon kokonaismission toteuttajana ja virkojen tehtävät säilyisivät pääosin nykyisellään sekä viranhaltijoiden mahdollisuudet vaikuttaa

¹⁹⁷ Palvelijoiksi vihityt 2002, 119–136.

päätöksentekoon ja hallinnolliset oikeudet lisääntyisivät. Kirkolliskokouskäsittelyssä tehtävää laajennettiin niin, että sen tuli koskea myös kanttorin virkoja.¹⁹⁸

Virkarakennetyöryhmä 2004

Kirkkohallituksessa ryhdyttiin toimeksiannon mukaisiin valmistelutehtäviin, joiden tuloksena syntyi raportti *Virkarakennetyöryhmä 2004:n esitys jatkotoimenpiteiksi*.¹⁹⁹ Ennen virkarakenneyöryhmän mietinnön valmistumista siitä pyydettiin piispainkokouksen lausunto, jossa työryhmän esitykseen suhtauduttiin kriittisesti.²⁰⁰ Piispainkokouksen mukaan virkateologiaa ei pitäisi ryhtyä ratkaisemaan kolminaisuusopin avulla, sillä toimivampi ratkaisu löytyisi kristologiasta. Kirkon viran lähtökohtana oli se, miten Jeesus ymmärsi oman tehtävänsä Isän lähettämänä ja miten hän itse lähetti opetuslapsensa. Piispainkokouksen mielestä tunnustuskirjoista ei pitäisi lukea enempää kuin mikä on historiallisesti uskottavaa. Piispainkokous torjui myös virkarakennetyöryhmän ehdottaman yhden ordinaation mallin. Piispainkokouksen mukaan pappisvirka tulee ymmärtää CA:n V artiklassa mainituksi viraksi, mutta sen rinnalla voidaan ajatella olevan ”diakonaatti”, johon kirkko oman harkintansa ja ratkaisunsa perusteella vihkii tarkoituksenmukaisia työntekijöitä.

Piispainkokouksen lausunnon jälkeen työryhmä terävöitti näkemystään ja toteaa, että ”Kristus on asettanut (iure divino) kirkkoonsa sanan ja sakramenttien palveluviran, jota tarkoitetaan Augsburgin tunnustuksen V kohdassa. Tämä yksi virka voi ilmetä kirkon harkintaan perustuen (iure humano/ecclesiastico) kuhunkin historialliseen tilanteeseen parhaiten sopivassa muodossa. Jo varhain ”kirkon virka” sai kolmisäikeisen muodon. Työryhmän käsityksen mukaan diakonaatti on ”kirkon viran” yksi säie papin viran ja piispan viran rinnalla.” Työskentelynsä lopuksi Virkarakennetyöryhmä 2004:n totesi, että sen mielestä piispainkokouksen lausunto poikkeaa työryhmän osamietinnössä esitetystä teologiasta virkarakenteen kehittämisen kannalta ratkaisevissa kohdissa. Lausunto edustaa siinä määrin toisenlaista virkateologiaa, ettei työryhmä katso voivansa jatkaa käytännöllisten kysymysten selvittämistä ennen lisäselvityksen saamista. Näin Virkarakennetyöryhmä 2004 totesi joutuneensa työssään umpikujaan, sillä

¹⁹⁸ Piispainkokous 2003; Perustevaliokunta 3/2003. Virkarakennekomitean mietinnön vastaanotosta ja siitä käydystä keskustelusta lähemmin Diakoninvirka 2008, 10–12; Malkavaara 2015, 189–196.

¹⁹⁹ Virkarakennetyöryhmä 2004.

²⁰⁰ Piispainkokous 2006.

piispainkokouksen lausunnon jälkeen peruskysymys diakonaatin teologisesta luonteesta on epäselvä.²⁰¹

Ratkaisua haettiin kutsumalla professori Heikki Kotila selvittämään tilannetta. Hänen analyysinsä perustella Virkarakennekomitean mietinnössä pyrittiin laajaan kokonaisratkaisuun, jossa painotettiin kirkon hengellisen viran ykseyttä siinä määrin voimakkaasti, että eri virkojen välinen ero kävi ohueksi. Ratkaisu edusti kolmisäikeistä virkamallia, mutta virkojen ominaispiirteet ja erot olivat vaarassa hävitä. Toisenlaista linjaa edustivat mm. perustevaliokunnan mietintö (3/2003) sekä piispainkokous, joiden mukaan mahdollisen uudistuksen tulisi säilyttää virkojen erilaisuus ja erilliset vihkimykset. Piispainkokous piti mahdollisena, että pappisviran rinnalla ”voidaan ajatella olevan ´ diakonaatti ´, johon kirkko oman harkintansa ja ratkaisunsa [iure humano] perusteella vihkii diakoneja, nuorisotyöntekijöitä sekä mahdollisesti myös lähe-tyssihteereitä ja kanttoreita”.²⁰² Näin toinen linja tukeutuu vuonna 1997 mietintönsä jättäneen diakonaattikomitean ehdotukseen pappisviran rinnalla olevasta diakonaatista.

Selvityksessään Kotila ehdottaa, että virkateologiassa perusteluissa diakonaatti tulisi ymmärtää karitatiivis-katekeettisena virkana, joka hoitaa kirkon tehtävän kannalta olennaisia ja pysyviä tehtäviä ja johon tullaan vihkimyksen kautta. Hän pitää tärkeänä, että Suomen evankelis-luterilainen kirkko pidättäytyy antamasta senkaltaisia virkateologisia lausumia, jotka määrittävät diakonaatin ahtaasti. Virkateologisten perustelujen tulee jättää tilaa asian ekumeeniselle käsittelylle, johon Suomen evankelis-luterilainen kirkko on sitoutunut. Samalla ratkaisun tulee kuitenkin antaa riittävä perustelu diakonaatin ymmärtämiseksi ja kirkossa vallitsevalle vihkimyskäytännölle, joka ilmaistaan Kirkollisten toimitusten kirjassa. Kotilan mukaan virkateologiset perustelut tulisi kirjoittaa perustevaliokunnan ja piispainkokouksen linjausten mukaisesti. Näin seurataan linjaa, joka on johdonmukainen kirkolliskokouksen kirkkohallitukselle antaman tehtävän kanssa ja jota seuraamalla on löydettävissä suurin mahdollinen yksimielisyys. Hän pitää myös tärkeänä, että diakonaatin tehtävät suhteessa piispan ja papin tehtäviin ilmaistaan niin, että näiden virkojen keskeiset erityisalalat säilyvät. Diakonaatilla on oma

²⁰¹ Virkarakenneyöryhmä 2004, 4–12. Ks. myös Diakoninvirka 2008, 13–15; Malkavaara 2015, 198–202.

²⁰² Kotila 2007; Piispainkokous 2006; Virkarakenneyöryhmä 2004, 5; Malkavaara 2015, 203–204.

paikkansa jumalanpalveluselämässä, mutta virkauudistuksen ei tule hämärtää pappisviran erityisluonnetta sananjulistuksen ja sakramenttien hoitamisen virkana.²⁰³

Diakoninvirka 2008

Kotilan selvityksen perusteella kirkkohallitus asetti uuden työryhmän, jonka puheenjohtajaksi tuli Heikki Kotila. Työryhmän mietintö *Diakoninvirka* valmistui 1.9.2008.²⁰⁴ Siinä esitetään pappisviran rinnalle tulevaa, mutta siitä erillistä diakoninvirkaa. Virkaan vihittäisiin (ordinaatio) henkilöitä, jotka on kutsuttu (vokaatio) hoitamaan diakonian tai kristillisen kasvatuksen tehtävää seurakunnan virassa tai kristillisen säätiön, järjestön tai laitoksen palveluksessa. Vokaatio olisi virkaan vihkimisen edellytys. Diakoninvirkaan vihittyä kutsuttaisiin diakoniksi. Diakoninviran tehtävänä olisi seurakunnan rakkaudenpalvelu (karitatiivinen työ) sekä kristillinen kasvatust ja opetus (katekeettinen työ). Diakoninviran yhteyteen liitettäisiin nykyiset diakonian, nuorisotyönohjaajan sekä lapsityönohjaajan ja -johtajan virat.

Mietinnön perusteluissa todetaan, että diakonaatin virka on kristillisen palvelun ja kasvatuksen virka, joka hoitaa kirkon olennaisia ja luovuttamattomia tehtäviä. Kirkossa on erityinen virka, jolle yhteinen pappeus on luovuttanut kirkon tehtävän julkisen hoidon. Tämä virka on yksi siinä merkityksessä, että Kristus itse on ylimmäinen pappi, palvelija ja opettaja sekä viran antaja. Virka palvelee Kristuksen antamaa tehtävää. Yhteisen tehtävän hoitamista varten on erityisiä virkoja. Virka kaikissa muodoissaan on osallinen Kristuksen antamasta tehtävästä. Niille on yhteistä osallistuminen Kristuksen pappeuteen palvelemalla seurakuntaa ja hoitamalla kirkon kannalta luovuttamattomia tehtäviä. Maallikkoudesta virat erottavat erityisesti kirkon kutsu virkaan, vihkimys ja yhteisen pappeuden tehtävien julkinen hoito.

Mietinnössä diakonaattia ei kytketä Augsburgin tunnustuksen viidennen artiklan yhteyteen eikä sille siirretä tässä artiklassa mainittuja pappisviran tehtäviä. Mietinnön mukaan Augsburgin tunnustuksen V artiklaa ei ole pidettävä tyhjentävänä kuvauksena luterilaisesta virkateologiasta. Siinä mainitun sanan ja sakramenttien viran rinnalla luterilaisessa kirkossa voi olla myös karitatiivis-katekeettisiin tehtäviin keskittyvä diakoninvirka. Virat ovat omailemaita. Pappien tehtävänä on sanan julistus ja sakramenttien hoitaminen. Piispan tehtäviin kuuluu sanan

²⁰³ Kotila 2007. Ks. myös *Diakoninvirka* 2008, 15–17.

²⁰⁴ *Diakoninvirka* 2008.

ja sakramenttien hoitamisen ohella kirkon ykseyden edistäminen, seurakuntien ja pappien kaitsenta, uusien työntekijöiden vihkiminen ja kokonaiskirkolliset tehtävät. Diakoni hoitaa kristilliseen kasvatukseen ja palveluun liittyviä kirkon tehtäviä ja todistaa siten Kristuksen rakkaudesta kaikkia luotujaan kohtaan.²⁰⁵

Valmistuneesta mietinnöstä pyydettiin useita lausuntoja, joissa luonnokseen suhtauduttiin pääosin myönteisesti. Esimerkiksi piispainkokous piti merkittävänä sitä, että diakonian virkaa koskeva pitkä ja perusteellinen prosessi ja siihen liittynyt teologinen keskustelu on tämän mietinnön avulla astunut huomattavan askeleen eteenpäin. Piispainkokouksen mielestä uudistus voidaan toteuttaa mietinnössä esitettyjen teologisten linjausten pohjalta. Käytännön toteutus edellyttää vielä joitakin täsmennyksiä. Piispainkokous katsoi, että virkarakenneuudistukselle on nyt olemassa riittävät edellytykset. Tarkemmissa perusteluissaan piispainkokous piti hyvänä, että mietinnössä ei kehitetty liian ahdasta ja loppuun kehitettyä virkateologista mallia. Hyvää oli myös se, että vihkimysvirkaa kutsuttaisiin kirkkolainsäädännössä diakoninviraksi ja palvelussuhdetta diakonian viraksi. Käsikirjan otsikko olisi diakoniksi vihkiminen ja kaikkia vihittyjä kutsuttaisiin diakoneiksi. Piispainkokous piti perusteltuna virkojen erillisyyttä, sillä kirkon olemukselle on perustavanlaatuista, että sillä on sanan ja sakramenttien hoitamisen virka, jonka rinnalla on eri aikoina ollut erilaisia virkoja, joiden järjestäminen perustuu inhimilliseen harkintaan.²⁰⁶

Diakonaattityöryhmä 2010

Saatujen lausuntojen perusteella kirkkohallitus asetti uuden työryhmän valmistelemaan jatko-toimenpiteitä. Kirkkoneuvos Pekka Huokunan johdolla työskennelleen Diakonaattityöryhmä 2010:n esitys käsiteltiin kirkkohallituksen täysistunnossa 22.3.2011 ja hyväksyttiin kirkkohallituksen esitykseksi kirkolliskokoukselle. Esitys pohjautui teologialtaan Diakoninvirka-mietintöön ja piispainkokouksen lausuntoihin 2/2006 ja 1/2009. Siinä esitettiin diakonaattia, joka olisi kirkossa kristilliseen sanomaan perustuvia julistus-, kasvatusta- ja palvelutehtäviä varten ja johon kutsutaan ja vihitään. Diakonaattiin voitaisiin vihkiä henkilö, jolla on koulutus

²⁰⁵ Diakoninvirka 2008, 4–5, 17–21, 34–57. Ks. myös Malkavaara 2015, 204–206.

²⁰⁶ Piispainkokous 2009. Ks. myös Malkavaara 2015, 206–209.

seurakunnan lehtorin, kanttorin, diakoniatyöntekijän, nuorisotyönohjaajan, lähetyssihteerin, lapsityönohjaajan tai lapsityönjohtajan virkaan.

Perusteluissa kiinnitettiin huomiota kolmeen aiemman keskustelun näkökulmaan. Ensinnäkin on etsitty ratkaisua, joka olisi ekumeenisesti hyväksyttävissä eikä asettaisi esteitä kirkkojen yhteyspyrkimyksille. Toiseksi on nähty tarve vahvistaa kirkon hengellisessä työssä toimivien työntekijöiden identiteettiä. Diakonaatti on käsitetty perinteistä karitatiivista diakoniatyötä laajemmin myös kirkon kasvatus-, opetus- ja julistustyötä koskevaksi. Kolmanneksi keskustelussa on tuotu esille huoli eri ammattiryhmien erityisosaamisen ja oman ammatti-identiteetin säilymisestä, jos diakonaatti laajennetaan uusiin ammattiryhmiin.

Keskeisenä tavoitteena pidettiin pyrkimystä lähentää Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa toimitettavaa vihkimystä muiden kirkkojen diakonian vihkimykseen lisäämällä siihen ne keskeiset teologiset elementit, jotka siitä puuttuvat. Näitä ovat seurakunnan kutsu virkaan, vihkimyksessä annettavat hengelliset oikeudet ja velvollisuudet sekä vihittyjen tuleminen piispallisen kaitsennan alaisuuteen.²⁰⁷

Esitystä koskevassa piispainkokouksen lausunnossa viitataan prosessin aikaisemmissa vaiheissa syntyneisiin asiakirjoihin, joista erityisessä asemassa on perustevaliokunnan mietintö 3/2003. Lausunnon mukaan siinä torjutaan sekä teologisten syiden että kriittisen palautteen johdosta vaihtoehtoinen malli ja toisaalta määritellään uudistukselle yhteinen pohja. Tuohon mietintöön perustuu myös yhä voimassa oleva kirkolliskokouksen tehtäväksi anto. Lausunnossa kiteytetään keskeiset kohdat, joista piispainkokouksen mielestä näyttää vallitsevan laaja yksimielisyys.

- Yhteys Kristuksen virkaan ja Uuden testamentin diakonin virkaan; Diakonian virka toteuttaa Kristuksen kirkolle antamia pysyviä tehtäviä ja se perustuu jo alkuseurakunnassa tunnettuun "diakonoksen" virkaan (esim. Fil. 1:1; 1. Tim. 3:8).
- Itsenäinen ordo ja oma vihkimys: Diakonian virka on pappisviran rinnalla, mutta siihen nähden itsenäinen hengellinen virka (lat. ordo) ja sitä varten tulee jatkossakin olla oma vihkimys (lat. ordinatio). "Diakonaattiin" sisältyviä virkoja ei pidä eikä tarvitse väkivaltaisesti kytkeä osaksi pappisvirkaa. Ehdotus yhdestä kirkon virasta, johon tultaisiin yhden

²⁰⁷ Kirkkohallituksen esitys 2/2011 kirkolliskokoukselle. Malkavaara 2015, 209–210.

vihkimyksen kautta, ei ole saanut yhteistä hyväksyntää. Kirkolla on jatkossakin kolme erillistä ordoa, joihin on omat vihkimyksensä: piispan²⁰⁸, papin ja diakonian virka.

- Pitäydytään kirkkolainsäädännössä ja käsikirjassa mahdollisimman pitkälle klassisiin, yksinkertaisiin ja vakiintuneisiin käsitteisiin. Teologisista syistä torjutuksi ovat tulleet muun muassa "vihkimyksen" ja "ordinaation" erottaminen, diakonian virkojen määrittelemineen "erityisen palvelun viroiksi" tai piispan, pappisviran ja diakonian niputtaminen yhdeksi "kirkon hengelliseksi viraksi". Käytännön syistä myöskään erottelu "diakoninvirka" (ordo, vrt. pappisvirka) ja "diakonian virka" (palvelussuhde, vrt. papin virka) ei ole saanut suosiota. Uusista käsitteistä pidetään mahdollisena lähinnä termiä "nuoriso-diakoni". Toisaalta myönnetään, että "diakonaattiin" sisältyville viroille ei ole helppo löytää yhteistä nimikettä, joka samalla ilmaisi yhteyden hengellisen viran ja palvelussuhteen välillä (vrt. pappisvirka - papin virka).
- Kirkon kutsu tarvitaan: Vihkiminen edellyttää kirkon kutsua (vokaatio) tehtäviin, jossa hoidetaan Kristuksen kirkolleen antamia pysyviä tehtäviä. Kutsun voi antaa seurakunta, seurakuntayhtymä, kirkkohallitus, tuomiokapituli, kirkon lähetysjärjestö tai muu kristillinen yhteisö. Klassisen virkateologian mukaan kirkon kutsu on vihkimysviran (ordo) yksi olennainen osa. Kutsun ja vihkimiskäytännön ei kuitenkaan tarvitse olla identtinen pappisviran kanssa, koska diakonian virka on pappisvirkaan nähden erillinen hengellinen virka.
- Virkojen identiteetti säilytetään pääosin nykyisellään; Uudistuksen jälkeenkin diakoni ja diakonissa keskittyvät karitatiivisiin, nuoriso- ja lapsityönohjaaja katekeettisiin ja kanttori liturgisiin tehtäviin. Toisaalta hyväksytään, että keskittyminen omaan työalanaan ei saa kapeuttaa virankuvaa, vaan kaikissa "diakonaattiin" kuuluvissa viroissa karitatiiviset, katekeettiset ja liturgiset tehtävät läpäisevät toisensa.
- Vihkimys tuo hengellisiä oikeuksia, jotka määritellään maltillisesti: oikeus saarnata jumalanpalveluksessa kirkkoherran kutsusta, hoitaa sanajumalanpalveluksia ja muuta jumalanpalveluselämää omalla työalallaan sekä oikeus avustaa ehtoollisen jakamisessa. Torjutuksi on tullut "laajojen oikeuksien malli", jossa diakoniksi vihityille lisättäisiin esimerkiksi kirkollisiin toimituksiin kuuluvia tehtäviä, tämän katsotaan heikentävän

²⁰⁸ Lausuntoon sisältyvässä ajatuksessa, että piispan, papin ja diakonian virat ovat erillisiä ordoja tulee esille suomalainen kehitys, jossa piispan virka on vähitellen etääntynyt papin virasta. Aiheesta lähemmin Pohjola 2014 ja Zitting 2020.

diakonaattiin vihittyjen mahdollisuuksia keskittyä omaan tehtävänalaansa. Toisaalta epätyytyttävänä pidetään myös nykytilaa, jossa vihkimisen tuomia hengellisiä oikeuksia ei ole selkeästi määritelty pysyvästi ja koko kirkossa.

- Sitoutuminen kirkon uskoon ja piispalliseen kaitsentaan kuuluvat virkaan: Vihkimyksessä henkilö sitoutuu hengellisessä virassaan toimimaan kirkon tunnustuksen ja järjestyksen mukaisesti ja elämään esikuvana seurakunnalle. Samalla hän tulee piispallisen kaitsennan alaiseksi. Nykytila, jossa kaitsentaa ja hiippakuntaan kuulumista ei ole määritelty, on epätyytyttävä.
- Eron myöntämisen mahdollisuus: Tuomiokapitulilla on mahdollisuus myöntää ero hengellisestä vihkimysvirasta (ordo) henkilön omasta pyynnöstä tai esimerkiksi tunnustuksesta luopumisen tai vakavien väärinkäytösten johdosta. Tuomiokapitulilla on myös toisaalta mahdollisuus liittää "diakonaatista" erotettu tai eronnut siihen takaisin.
- Hallinnollista osallistumista vahvistetaan kiintiöitä muuttamatta: "Diakonaattiin" vihityillä olisi jatkossakin mahdollisuus tulla valituksi kirkon hallinnon elimiin seurakuntalaisten kiintiöstä, uusia erillisiä kiintiöitä ei perusteta hiippakuntavaltuustojen tai kirkolliskokouksen kokoonpanoon (perustevaliokunnan mietinnössä ja Diakoninvirka-mietinnössä esitettiin kahden hengen kiintiötä kirkkohallitukseen). Hallinnollista osallistumista vahvistetaan kutsumalla valmisteluun ja työryhmiin diakonian virkaan vihittyjä.
- Henkilöstöhallinto paikallistasolle: Uudistus ei olennaisesti siirrä eikä lisää hallintoa; henkilöstöhallinto säilytetään paikallistasolla, tuomiokapitulille säädetään ne tehtävät, jotka välittömästi ja välttämättä seuraavat vihkimisestä ja kaitsennasta.
- Virkapuku: Vihityille annetaan oikeus käyttää virkapukua piispainkokouksen määrittelemällä tavalla. Nykytila, jossa virkapaidan käyttö perustuu ammattijärjestön päätökseen, on epätyytyttävä.
- Avoimuus; Uudistuksessa edetään asteittain ja pieni askelin. Pyrkimykset kerralla toteutettavaan laajamittaiseen uudistukseen ovat tulleet torjutuksi.

Piispainkokouksen mielestä esitykseen sisältyi kuitenkin joitakin kohtia, joissa teologisesti arvioituna poiketaan tehtäväksi annosta sekä aiemmista lausunnoista ja mietinnöistä. Nämä koskevat 1) vihkimyksen vapaaehtoisuutta, 2) piispallisen kaitsennan välineitä, erityisesti vihkimysviran (ordo) ja palvelussuhteen järjestämistä, 3) diakonian virkaan vihittäviä työntekijäryhmiä sekä 4) "diakonaatista" käytettävää termiä kirkkolainsäädännössä. Piispainkokouksen

mielestä näiden kysymysten ratkaisemisessa on olennaista, että vihkimysvirkoihin (ordo) sisältyvissä palvelussuhteissa vihkimys on säädetty kelpoisuusehdoksi ja että vihkijälle (piispa) ja siitä päättävälle (tuomiokapituli) on säädetty tosiasiallista toimivaltaa ratkaista soveltuvuus vihkimysvirkaan.

Piispainkokous suhtautui torjuvasti esityksen sisältämään laaja-alaiseen malliin "diakonaattiin" sisällytettävistä työntekijäryhmistä. Piispainkokouksen mielestä alkuvaiheessa diakonian virkaan tulisi vihkiä niitä työntekijäryhmiä, joiden asema viran yhteydessä on alusta lähtien ollut kiistaton ja joille perustevaliokunnan mietinnön 2/2003 perustelut rakentuvat. Nämä ryhmät ovat diakoniaviranhaltijat ja nuorisotyönohjaajat. Piispainkokous suhtautui kriittisesti myös käsitteeseen diakonaatti ja ehdottaa, että hengellistä virkaa (ordo) tarkoittava sana johdetaan diakonia-sanasta, olisi parasta pitäytyä klassisessa ja vakiintuneessa termissä "diakonian virka". Termiä on käytetty vanhastaan sekä kirkkolainsäädännössä että kirkkokäsikirjassa.²⁰⁹ Kriittisten huomioiden jälkeen piispainkokous päätyi toteamaan, että diakonaattiuudistus voidaan toteuttaa, kun esityksen sisältämiä ehdotuksia kirkkolain ja -järjestyksen pykäliksi tarkistetaan vastaamaan lausunnon jälkiosassa esitettyjä näkökohtia.²¹⁰

Diakonivirka 2015

Käsitellessään kirkkohallituksen esitystä kirkolliskokous totesi, että esitykseen liittyy niin paljon vihkimykseen, vokaatioon ja kaitsentaan liittyviä ongelmia, että asia päätettiin lähettää jälleen kirkkohallituksen valmisteltavaksi.²¹¹ Seuraavaa vaihetta valmistelemaan kutsuttiin dosentti Mikko Malkavaara ja valmistelun tueksi nimettiin kirkkoneuvos Pekka Huokunan johtama ohjausryhmä. Valmistelun pohjalta kirkkohallituksen päätettäväksi tuotiin esitys, *Uutta diakonivirkaa koskevien säännösten lisääminen kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen*, joka oli viimeistelty viranhaltijatyönä hyödyntäen edellisiä mietintöjä, esityksiä sekä niistä annettuja lausuntoja.²¹²

²⁰⁹ Lausunto antaa mielenkiintoisen tulkin ilmaisuille "klassinen ja vakiintunut termi". Kuten lausunnossa todetaan, termi "diakonian virka" on tullut kirkolliseen lainsäädäntöön vasta 1960-luvulla (1963/1967). Mahdollisesti se on ollut tuolloin diakonian suuntausta ja diakoniatyöntekijöiden koulutusta tutkineen komitean vaikutusta.

²¹⁰ Piispainkokouksen lausunto 2/2011. Ks. myös Malkavaara 2015, 211–216.

²¹¹ Perustevaliokunta 2011; Malkavaara 2015, 216–220.

²¹² Kirkkohallituksen esitys 1/2015.

Esityksessä ehdotettiin ”muutettavaksi kirkkolakia ja kirkkojärjestystä siten, että niihin lisätään säännökset perustettavasta uudesta diakonivirasta, joka olisi kirkossa kristilliseen sanomaan perustuvia kristillisen lähimmäisenrakkauden, kasvatuksen ja lähetymisen tehtäviä varten oleva vihkimysvirka ja johon kutsutaan ja vihitään. Diakonivirkaan voitaisiin vihkiä henkilö, jolla on koulutuksen mukainen kelpoisuus seurakunnan diakoniatyöntekijän, nuorisotyönohjaajan, lähetys sihteerin, varhaiskasvatuksen ohjaajan tai lapsityönohjaajan virkaan ja joka on virka- tai työsuhteessa seurakuntaan, seurakuntayhtymään, kirkkohallitukseen, tuomiokapituliin, kirkon lähetysjärjestöön tai kirkkojärjestyksessä tarkoitettuun muuhun kristilliseen yhteisöön.”

Esityksen tavoitteena oli valmistautua tulevaisuuden haasteisiin niin, ”että seurakunnilla on käytettävissään monipuolinen ja joustava vihkimysvirka. Tämä toteutetaan luomalla ehyt, teologisesti perusteltu ja ekumeenisesti kestävä vihkimysvirka, joka toteuttaa ne periaatteet ja velvollisuudet, joihin kirkko on sitoutunut allekirjoittaessaan Porvoon sopimuksen... Ekumeenisiin haasteisiin vastataan luterilaisen virkanäkemyksen pohjalta sekä teologisten että käytännöllisten ratkaisujen osalta.” Samalla tavoitteena oli ”edelleen selkiyttää kirkon hengellisen työn virkojen keskinäistä suhdetta sekä niiden suhdetta kirkon vihkimysvirkaan sekä vahvistaa ja selkiyttää eri työntekijäryhmien hengellistä identiteettiä pappisviran rinnalla. Samalla uuden diakoniviran luomisen yhteydessä huolehditaan kuitenkin myös eri työntekijäryhmien ammatillisen osaamisen ja identiteetin säilymisestä.”

Esityksessä pohdittiin diakonaattikeskustelun esille nostamia erilaisia vaihtoehtoja: 1. diakonian vihkimyksestä luopuminen, mikä merkitsisi nykyisen diakonian viran muuttumista maallikkoviraksi, 2. nykyisen diakonian viran kehittäminen vahvistamalla sen sisältöä vihkimysvirkana ja laajentamalla siihen sisältyviä työntekijäryhmiä, 3. pappisvirkaa mukaileva vihkimysvirka, jossa sovellettaisiin pitkälti pappisvirkaa koskevia säädöksiä ja käytäntöjä, sekä 4. uusi vihkimysvirka, jolloin diakonivihkimykseen lisättäisiin ne keskeiset teologiset elementit, jotka siitä nyt puuttuvat. Esityksessä päädyttiin viimeiseen vaihtoehtoon. Samalla haluttiin tarjota seurakunnille mahdollisuus määritellä nykyistä vapaammin diakoniviran piiriin kuuluvien virkojen tehtäväkuvat.

Kirkkohallituksen esityksestä pyydettiin piispainkokouksen lausunto ja sitä käsiteltiin kirkolliskokouksen perustealiokunnassa ja lakivaliokunnassa. Piispainkokouksen mukaan esityksessä on otettu huomioon monia piispainkokouksen, kuten myös kirkolliskokouksen

perustevaliokunnan esittämiä näkökulmia, mutta esitys sisältää myös yksityiskohtia, jotka poikkeavat viimeisimmistä linjauksista. Tällaisena piispainkokous piti esimerkiksi käsitettä ”diakonivirka”. Piispainkokouksen mielestä uudistus tulisi rakentaa olemassa olevan diakonian viran varaan ja käyttää myös sen mukaisia käsitteitä.

Piispainkokous katsoi, että diakonian viran tarkastelu kirkon kokonaisvaltaisen mission viitekehyksessä on ajanmukainen tulkinta. Piispainkokous totesi myös, että tulkinta diakoniasta pelkkänä ”auttamisena” on Uuden testamentin valossa yksipuolinen: diakonian virka voidaan ”ymmärtää kokonaisvaltaisemmin tehtävänä, jossa karitatiiviset, katekeettiset ja liturgiset tehtävät eivät sulje pois, vaan tukevat toisiaan”. Lausunnossaan piispainkokous suhtautui epäilevästi mahdollisiin jännitteisiin nykyisten diakoniaa koskevien säädösten ja uudemmasta raamatuntutkimuksesta sekä ekumeenisesta kirkko-opista kumpuavien näköalojen välille. Piispainkokous painottikin uudistamisen perustamista kirkon sosiaalieettiselle missiolle ja totesi: ”Kirkkomme vahvuus on karitatiivisesti ymmärretty diakonia, joten tämän kivijalan varaan tulee rakentaa paitsi diakonian viran myös diakonianäkemyksen kehittäminen.”

Piispainkokous suhtautui myönteisesti suunnitellun diakonian vihkimysviran ammatillisiin kehittämistarpeisiin ja tämän vuoksi piti tarkoituksenmukaisena asteittaista etenemistä. Johtopäätöksensä piispainkokous totesi, että

- Uudistus tulee toteuttaa niin, että diakonian vihkimysvirka pysyy periaatteellisessa jatkumossa nykyiseen diakonian virkaan ja rakentuu tämän varaan. Yksi käytännön seuraus tästä on, että kirkkokäsikirjaa ei uudisteta, vaan vihkimisissä tulee voida soveltaa voimassa olevaa ”Diakonian virkaan vihkimisen kaavaa”.
- Diakonian vihkimysviran uudistaminen tulee toteuttaa asteittain siten, että ensimmäisessä vaiheessa virkaan vihitään diakonian viranhaltijat, nuorisotyönohjaajat, varhaiskasvatuksen ohjaajat, lapsityönohjaajat ja lähetyssihteerit.
- Piispalle ja tuomiokapitulille tulee antaa mahdollisuus esittää kirkon kutsu diakonisiin tehtäviin myös yhteiskunnan ja kansalaisjärjestöjen palveluksessa, jos vihittävä sitoutuu tuomiokapitulin harkitsemalla tavalla hoitamaan myös diakonivirkaan kuuluvia tehtäviä seurakunnassa sen mukaan kuin hänen päätoimensa sallii.

- Kysymys edustuksellisuudesta pitää ratkaista ilman, että perustetaan hiippakunnan hallintoa merkittävästi lisäävä diakoniasessorin virka. Edustamista koskevien ratkaisujen on oltava tarkoituksenmukaisia toimielimen tehtäviin nähden.²¹³

Perustevaliokunnan mukaan uudistuksessa on saavutettu riittävä yksimielisyys diakonian viran virkateologiasta. Sen sijaan kysymyksessä, mikä kaikki toiminta sisältyy kirkon harjoittamaan diakoniaan, on jännitteitä. Tämä näkyy erilaisissa käsityksissä viran piiriin otettavista henkilöstöryhmistä sekä puheenvuoroissa, joissa pelättiin uudistuksen heikentävän karitatiivisen diakonian asemaa kirkossa.²¹⁴

Valiokunta totesi, että ”virka ymmärretään yhteisestä pappeudesta nousevaksi Augsburgin tunnustuksen 5. artiklassa kuvatusta sanan ja sakramenttien virasta (pappisvirasta) erilliseksi, kirkkoon inhimillisen järjestyksen nojalla (*iure humano*) perustettavaksi vihkimysviraksi. Se hoitaisi kirkon olemuksen kannalta perustavia kasvatuksen ja rakkauden palvelun tehtäviä. Erityisessä virassa on kyse kirkon elämänmuodolle ominaisten olennaisten ja pysyvien tehtävien julkisesta hoitamisesta, mihin kutsutaan ja erotetaan vihkimyksessä eliniäksi.” Arvioidessaan suunniteltuun diakonivirkaan sisältyviä työntekijäryhmiä, valiokunta totesi, että tässä asiassa on ollut jatkuvaa horjuntaa, mutta valiokunnan mukaan ”luterilaisen käsityksen mukaan kirkon perustehtävästä nousevat kasvatuksen ja karitatiivisen palvelun muodot voivat eri aikoina vaihdella, jolloin viran hengellisestä olemuksesta ei voi johtaa yhtä ainoaa selvärajaista mallia siitä, millaisia henkilöryhmiä virassa voi palvella.”

Varsinaiset näkemyserot kohdistuivat käsitykseen diakoniasta. Perustevaliokunta katsoi, ”että uusi vihkimysvirka olisi toteutettava niin, että perustettavaan vihkimysvirkaan otetaan tässä vaiheessa mukaan vain nykyisen diakonian viran piiriin kuuluvat työntekijät (diakonit ja diakonissat).” Valiokunnan mielestä ”vihkimysviran toteuttaminen nykyisen diakonian viran osalta vahvistaisi kirkkomme sitoutumista karitatiiviseen diakoniaan ja ratkaisisi nämä virkateologiset ja -oikeudelliset kysymykset. Samalla se jättäisi mahdollisuuden diakonian viran laajemmalle tulkinnalle tulevaisuudessa.”²¹⁵

²¹³ Piispainkokouksen lausunto 2/2015.

²¹⁴ Ks. esim. piispa Kaarlo Kallialan puheenvuoro kirkolliskokouksessa 5.5.2015.

²¹⁵ Perustevaliokunnan lausunto 2/2015.

Lakivaliokunta otti huomioon sekä piispainkokouksen että perustevaliokunnan lausunnot, mutta totesi, että niihin sisältyy merkittäviä poikkeamia kirkkohallituksen esityksestä. Lakivaliokunnan mielestä esityksen teologisten perusteiden arvioiminen kuuluu perustevaliokunnalle ja piispainkokoukselle. Se kuitenkin piti oikeudellisesti mahdollisena hankkeen toteuttamista joko kirkkohallituksen, piispainkokouksen tai perustevaliokunnan esittämien periaatteiden mukaisesti.

Lakivaliokunta päätyikin esittämään, että asia on valmisteltava uudelleen. Tällöin olisi otettava huomioon seuraavat seikat:

- Asian jatkovalmistelussa on selvitettävä, voidaanko lakivaliokunnan kuvaamalla tavalla diakonaattikäsitettä hyödyntämällä saavuttaa uudistuksen sisällöstä sellainen yksimielisyys, että edellä esitetyt ongelmat voidaan välttää.
- Asia on valmisteltava joka tapauksessa niin, että perustevaliokunnan lausunnosta ilmevät nykytilanteeseen liittyvät ongelmat ratkaistaan. Jatkovalmistelussa on selvitettävä, voidaanko nykytilan ongelmia ratkaista piispainkokouksen päätöksellä ilman, että tarvitaan lainsäädäntömuutoksia.²¹⁶

Lakivaliokunnan esityksen mukaisesti kirkolliskokous palautti asian kirkkohallitukseen uudelleen valmisteltavaksi.²¹⁷ Kirkkohallituksessa asian valmistelu eteni seuraavan kerran, kun kirkkoneuvos Aulikki Mäkinen kutsui keväällä 2019 TT Minna Hietamäen valmistelevaan asiaa. Elokuussa 2019 valmistuneen selvityksen keskeisenä kysymyksenä oli: onko jatkovalmisteluita mahdollisuus viedä eteenpäin lakivaliokunnan mietinnössä esitettyjen ponsien mukaisesti, ottaen huomioon perustevaliokunnan ja piispainkokouksen lausunnot.

Hietamäen selvityksessä todetaan, että erityisesti perustevaliokunnan mietinnössä on tunnistettu riittävä yksimielisyys virkateologiasta tai vihkimysviran luonteesta, mutta diakonian teologiasta ja diakonian luonteesta vallitsee ristiriitaisia käsityksiä. Toinen ongelma koskee virasta käytettyjä erilaisia nimityksiä, joista ei ole päästy yksimielisyyteen. Piispainkokouksen näkökulmasta kysymys siitä, mitä virka sisältää ja mitkä ammattiryhmät siihen kuuluvat, voidaan ratkaista teologisesti perustellulla käsityksellä diakoniasta. Lakivaliokunnan mietinnössä otetaan

²¹⁶ Lakivaliokunnan mietintö 5/2015.

²¹⁷ Kirkolliskokouksen päätöksen jälkeen piispainkokous antoi 24.5.2016 suosituksen diakonian virkaan vihkimisestä, päivitetty viimeksi 24.10.2023.

kantaa nimityskysymykseen ja toteaa, että ”diakonaatti-käsitteen käyttäminen erilaisten palvelutehtävien yläkäsitteenä mahdollistaisi erilaisten virkanimikkeiden kokoamisen käsitteen alle ilman, että työntekijöiden työnkuvat tai ammatilliset identiteetit hämärtyisivät liiaksi.” Hietamäki selvittää diakonaatti-käsitteestä käytyä monipolvista keskustelua ja päätyy johtopäätökseen, että sen käyttö ei näytä ratkaisevan kokonaisuuteen liittyviä haasteita.

Selvitykseen sisältyy myös lyhyt katsaus ekumeenisiin asiakirjoihin. Se osoittaa, että virkateologisilla kysymyksillä on ollut hyvin erilainen asema erilaisissa dialogisissa prosesseissa ja toisaalta, ettei Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kanta piirry kaikissa sen käymissä dialogeissa yhteneväisenä. Analyysissä pohditaan näiden asiakirjojen sitovuutta ja todetaan, että asia on vähintään epäselvä. Esimerkiksi Porvoon yhteisen julkilausuman puitteissa syntyneitä velvoitteita ovat muun muassa sitoumus ”pyrkimään yhteiseen näkemykseen diakonin virasta”. Sitoumus ei kuitenkaan itsessään määrittele minkälainen näkemys diakonin virasta tulisi olla, eikä yhteistä käsitystä pidetä kirkollisen ykseyden ehtona. Näin ollen esimerkiksi Porvoon sopimuksen ei voi katsoa velvoittavan minkään tietynlaisen diakonian vihkimysviran muodostamiseen.

Selvityksensä lopuksi Hietamäki toteaa, ”esitetyn perusteella näyttää siltä, että lakivaliokunnan edellyttämiä muutoksia ei pysty viemään läpi ilman kirkolliskokouksen päätöksiä. Kuten lakivaliokunta toteaa, eri toimielimien lausunnot poikkeavat toisistaan siinä määrin, ettei uudistusta ole mahdollista toteuttaa olemassa olevista lähtökohdista käsin.”²¹⁸

Hietamäen selvityksen perusteella kirkkohallitus antoi syksyllä 2019 ilmoituksen kirkolliskokoukselle, jossa todettiin kirkkohallituksen päättäneen kokouksessaan 15.10.2019 olla antamatta kirkolliskokoukselle jatkovalmisteltua esitystä diakonivirkaa koskevien säännösten liisäämisestä kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen. Tällä perusteella kirkkohallitus katsoi, että kirkolliskokouksen 5.11.2015 tekemä päätös palauttaa diakonivirkaa koskeva asia kirkkohallituksen uudelleen valmisteltavaksi on ilmoituksen myötä tullut loppuun käsitellyksi.²¹⁹

²¹⁸ Hietamäki 2019.

²¹⁹ Kirkkohallituksen ilmoitus kirkolliskokoukselle 3/2019.

Kasvatuksen virka/virat osana mahdollista diakonaattia

Edellä analysoiduissa diakonaattia valmistelleissa mietinnöissä on usein viitattu kasvatuksen (erityisesti nuorisotyönohjaajan) virkoihin ja pidetty mahdollisena, että se ja mahdollisesti myös joitakin muita nykyisiä virkoja liitettäisiin osaksi suunniteltua diakonaattia. Varhaiskirkon diakoneja koskevassa tutkimuksessa on myös todettu, että heidän tehtäviinsä on alusta alkaen kuulunut liturgisia, karitatiivisia ja katekeettisia tehtäviä. Usein he ovat valmistaneet kasteoppilaita eli katekumeeneja kasteelle. Tämän vuoksi on tarkoituksenmukaista tarkastella hieman lähemmin diakonaattiin mahdollisesti liitettäviä virkoja, niiden syntyä ja tehtäviä.

Kirkon opetus- ja kasvatustoiminnan juuret ovat Jeesuksen antamassa lähetyskäskyssä, jossa kehoitetaan opettamaan kastettuja noudattamaan kaikkea, mitä Jeesus oli käskenyt seuraajiansa noudattaa (Mt. 28:18–20). Tämän pohjalta ensimmäisten vuosisatojen kirkossa syntyi vahva kasteopetuksen eli katekeesin²²⁰ perinne, jossa kastetta haluaville opetettiin kristillisen uskon ydinasioita. Katolisessa perinteessä opetustehtävän ajateltiin kuuluvan erityisesti piispalle, joka käyttää kolmenlaista valtaa: vihkimisvaltaa, opetusvaltaa ja hallintovaltaa. Myös luterilaisessa reformaatioissa vastuun kirkon opista, opetuksesta ja sen valvonnasta on ajateltu kuuluvan piispalle.

Luterilaisuus vahvisti kasteopetuksen perinnettä, sillä yhteisen pappeuden perusteella opettaminen, todistaminen ja julistaminen kuuluvat kaikille kirkon jäsenille. Tämä painotus konkretisoitui Lutherin kirjoittamissa katekismuksissa. Niissä seurakuntalaisille opetetaan keskeisten uskonkappaleiden – erityisesti käskyjen, uskontunnustuksen, isä meidän -rukouksen ja sakramenttien – sisältöä. Katekismusopetuksen ohella reformaatioissa arvostettiin myös Raamatun lukemista, mikä antoi aiheen myös laajempaan kansanopetukseen ja varsinkin lukutaidon opettamiseen. Vastuu tehtävästä oli erityisesti perheenisillä ja papeilla, mutta katekeesin arvostus synnytti luterilaisissa kirkoissa katekeettojen, uskonnon ja lukutaidon alkeisopettajien ammattiryhmän, jotka toimivat kirkon ylläpitämän kiertokoulun opettajina.

Kirkon nykyisen kasvatustoiminnan juuret ovat kuitenkin 1800-luvulla. Vaikka kirkko ja koulu erosivat toisistaan, kirkossa jatkettiin pyhäkoulun perinnettä, jonka toimintamallit siirtyivät vähitellen kehittyvään kirkon lapsi- ja nuorisotyöhön. Aluksi toimintamuotoina olivat pyhäkoulu,

²²⁰ Ks. esim. Apt. 18:25; Gal. 6:6; Apt. 21:21; 1 Kor. 12:28; Ef. 4:11; Room. 12:6–7.

tyttö- ja poikatyö sekä nuorisotyö. Vuosisadan vaihteessa toimintaa kehittivät useat järjestöt.²²¹ Ne saivat runsaasti vaikutteita ulkomailta ja niiden toiminnassa oli vahva opetuksellinen ja julistuksellinen painotus. Työn kehittämiseksi oli kaksi kilpailevaa näkökulmaa. Yhtäältä painotettiin kasteopetusta ja toisaalta toimintaa haluttiin edistää sisälähetyksen evankelioivasta näkökulmasta. Toisen maailmansodan jälkeen lapsi- ja nuorisotyön organisointi siirtyi vähitellen yhdistyksiltä seurakuntien omaksi toiminnaksi ja säilytti maallikkotoiminnan luonteensa. Kehityksen taustalla voidaan nähdä sodanjälkeinen huoli nuorison uskonnollisesta ja moraalisesta tilasta sekä erityisesti pääkaupunkiseudulla vaikuttaneet nuorisoherätykset. Vaikka kirkossa arvostettiin järjestöjen tekemää lapsi- ja nuorisotyötä, pidettiin tarkoituksenmukaisena, että seurakunnat ottavat lapsi- ja nuorisotyön vastuulleen, jolloin sen piiriin tulevat kaikki suomalaiset. Näin siirryttiin toimintamalliin, jossa järjestöt tukevat seurakunnissa tehtävää työtä.²²²

Vastuu toiminnan kehittämisestä oli aluksi seurakuntien papeilla ja naisteologeilla, mutta sodan jälkeen perustetut oppilaitokset²²³ ryhtyivät kouluttamaan alalle nuorisonohjaajia. Tämä mahdollisti kasvatustoiminnan moninaisen kehityksen, joka konkretisoitui kirkon nuorisotyönä, rippikoulun uudistamisena sekä seurakuntien lapsityön / varhaiskasvatuksen kehittämisenä. Kirkon kasvatustoiminnassa vallinnut opetuksellinen ja julistuksellinen ulottuvuus sai merkittäviä vaikutteita kirkon sisällä vaikuttaneista herätysliikkeistä. Tämä näkyi erityisesti rippikouluissa sekä seurakuntien kokoavassa nuorisotyössä. Eri vaiheissa on kuitenkin kiinnitetty huomiota myös sosiaalisten ulottuvuuksien tärkeyteen kirkon kasvatustoiminnassa. Tämä on selkeimmin näkynyt koulutuksen kehittämisessä, jolloin on useaan otteeseen painotettu nuorisotyön ja diakoniatyön läheistä yhteyttä. Painotus on selkeästi vahvistunut 1990-luvulta lähtien. Nyt kiinnitetään aikaisempaa enemmän huomiota lasten ja nuorten sosiaalisiin ongelmiin sekä syrjäytymisen haasteisiin.²²⁴ Tämä on yksi selitys siihen, että Diakonia-

²²¹ Esim. Pyhäkouluyhdistys, NMKY, Suomen Evankelis-luterilainen Nuorukaisyhdistys (myöhemmin Evankelinen nuorisoliitto).

²²² Samanlainen kehitys oli aiemmin tapahtunut diakoniatyössä, jossa oli vähitellen siirrytty laitosdiakoniasta seurakunnalliseen diakoniaan.

²²³ Suomen Kirkon Seurakuntaopiston säätiö ja Lärkkulla-stiftelsen 1949. Nuorisotyöntekijöitä kouluttavien oppilaitoksen määrä kasvoi vähitellen ja vuosikymmenten kuluessa koulutus on kokenut monia muutoksia. Tällä hetkellä nuorisotyöntekijöitä koulutetaan ammattikorkeakouluissa (Diakonia-ammattikorkeakoulu, Centria ammattikorkeakoulu ja Yrkeshögskolan Novia).

²²⁴ Sosiaalisten ulottuvuuksien tärkeyteen kirkon kasvatustoiminnassa on kiinnitetty huomiota jo aikaisemmin, sillä koulutuksen kehittämisessä on useaan otteeseen painotettu nuorisotyön ja diakoniatyön läheistä yhteyttä. Kehitystä

ammattikorkeakoulun kouluttamilla nuorisotyönohjaajilla on sosiaalialan koulutus ja sosionomin (AMK) pätevyys.²²⁵

Diakonaatista käydyssä keskustelussa siihen on viimeisintä perustevaliokunnan lausuntoa (2/2015) lukuun ottamatta liitetty diakoniatyöntekijöiden ohella ainakin kirkon nuorisotyönohjaajat. Tälle voidaan esittää muun muassa seuraavia perusteluja: nuorisotyönohjaajien koulutus poikkeaa vain vähän diakonien koulutuksesta²²⁶, heidän tehtävänsä liittyy olennaisesti kirkon perustehtävään, nuorisotyönohjaajien työhön liittyy olennaisesti myös perinteiseen diakoniatyöhön liittyviä ulottuvuuksia. Samaan kokonaisuuteen liittyy myös kirkon varhaiskasvatuksen ohjaajat, jotka tekevät sosionomin (AMK) tutkinnon, joka muistuttaa pitkälti nuorisotyönohjaajan kelpoisuuden omaavien sosionomien koulutusta, mutta se on painottunut varhaiskasvatukseen ja sosiaalipedagogiikkaan. Myös heillä on sosiaali- ja terveysalan AMK-tutkinto, joka sisältää kirkkohallituksen hyväksymän määrän teologisia, kirkon ja seurakunnan työhön sekä kirkon kasvatuksen alaan liittyviä opintoja.²²⁷ Nuorisotyönohjaajien liittämistä diakonaattiin puoltaa myös edellä kuvatut kansainväliset esimerkit.

Keskustelussa on eri vaiheissa otettu esille myös kirkon kansainvälisen työn tehtäviin kutsutut lähetys- ja kansainvälisen työn ohjaajan viran haltijat (ent. lähetys sihteeri). Nykyisten säädösten mukaan päätoimisiin tehtäviin valittavilta edellytetään tutkinto, joka tuottaa kelpoisuuden joko diakonian, nuorisotyönohjaajan tai varhaiskasvatuksen ohjaajan virkaan. Sen lisäksi edellytetään tutkintoon sisältyviä tai sen lisäksi suoritettuja lähetysten ja kansainvälisen diakonian opintoja vähintään 8 opintopistettä.²²⁸

voidaan jossain mielessä pitää paluuna juurille, sillä esimerkiksi Englannissa syntyneelle pyhäkoululle oli alkuvaiheessa ominaista vahva sosiaalinen ulottuvuus, sillä pyhäkouluilla pyrittiin parantamaan kaupunkien köyhien perheiden lasten tilannetta. Kasvatuksen nykyisistä linjauksista ks. *Että kukaan ei jää yksin* 2021.

²²⁵ Kelpoisuudesta KS 164. Kasvatuksen virkojen kehityksestä ks. Palvelijoiksi vihityt 2002, 29–33, 59–60, Diakoninvirka 2008, 25–26, 31–34; KKH 1/2015, 12–14. Kirkon nuorisotyön historiasta ja sen teoriasta ks. myös Palosuo 1967. Koulutuksesta Launonen 2004. Palosuosta kirkon kasvatuksen, koulutuksen ja nuorisotyön kehittäjänä Launonen 2025.

²²⁶ Tämä koskee erityisesti sosiaali- ja terveysalalle koulutettuja sosionomeja. Hieman toisenlainen on kirkon nuorisotyönohjaajan kelpoisuuden antava Centria-ammattikorkeakoulussa suoritettu yhteisöpedagogin tutkinto. Se on hyvinvointialojen koulutuksiin kuuluva kasvatustutkinto, johon sisältyy runsaasti lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointiin liittyviä opintoja.

²²⁷ KS 165. Varhaiskasvatuksen ohjaajista ks. myös KKH 1/2015, 14–16.

²²⁸ KS 178. Kelpoisuuden tuottaa säädöksen 2 §:n 2 kohdan mukaan myös soveltuva korkeakoulututkinto ja sen lisäksi vähintään 25 opintopisteen laajuinen Suomen evankelis-luterilaisen kirkon järjestämä kansainvälisen työn erityiskoulutus. Lähetyssihteereistä ks. myös KKH 1/2015, 17–18.

Kanttorit diakonaattiin?

Diakonaatista käydyssä keskustelussa on useaan otteeseen nostettu esille myös kysymys kanttoreista. Edellä esitetty selvitys diakonaattia koskevista mietinnöistä osoittaa, että näkemykset kanttorien liittymisestä diakonaattiin ovat vaihdelleet huomattavasti. Tätä selittää osittain kanttorikunnan esittämät erilaiset näkemykset asiasta. Jotkut toivovat kanttorien liittämistä diakonaattiin, sillä vihkimys voisi osaltaan vahvista kirkon hengellisen työntekijän identiteettiä. Vihkimysvirka voisi myös ilmentää nykyistä vahvemmin näkemystä, että myös musiikki edustaa soivana sanana Sanan palvelua. Toiset ovat suhtautuneet asiaan kriittisemmin peläten sitä, että diakonaattiin liittyminen muuttaisi olennaisesti kanttorien tehtäväkuvaa musiikin ammattilaisena. Viimeisimpien asiasta saatujen selvitysten perusteella näyttäisi siltä, että myönteinen suhtautuminen diakonaattiin olisi kanttorikunnan keskuudessa vahvistunut.²²⁹

Myönteisintä kantaa kanttorien liittämiseen osaksi diakonaattia on edustanut mietintö Palvelijoiksi vihityt (2002). Mietintöön liittyvässä artikkelissa Lasse Erkkilä kuvaa kanttorin viran juuria, viran sisältöä sekä olemusta mahdollisessa diakonaatissa. Erkkilän mukaan keskiajalla oli tavallista, että papilla oli pääsääntöisesti yksi avustaja, jota kutsuttiin diakoniksi. Suomessa ja Ruotsissa tätä avustajaa kutsuttiin lukkariksi (klockare), joka myös vihittiin virkaan. Reformaatin myötä maallikkoviraksi muuttunut lukkarin virka säilyi, mutta viran kuvaan alkoi selkeämmin kuulua virsilaulun johtaminen moninaisten muiden tehtävien ohella. Muista tehtävistä tärkeämpiä olivat opetustehtävät. Jo 1800-luvulta lähtien käynnistyi kuitenkin kehitys, jossa kanttorin virasta on karsittu monia ulkomusiikillisia tehtäviä.

Erkkilä toteaa, että luterilaisen uskonkäsityksen ja musiikin teologisen ajattelun mukaisesti musiikki kuuluu ensimmäisen uskonkappaleen ytimeen. Musiikin harjoittaminen ja musiikki taiteena perustuvat Jumalan luomistekoon. Vedoten Käsikirjakomitean välimietintöön, piispa Yrjö Sariolaan ja professori Tuomo Mannermaahan Erkkilä päätelee, että musiikki kuuluu kirkon syvimpään olemukseen. Erkkilän mukaan kanttorin virassa tulee esille keskeisiä diakonaattiin liitettyjä ulottuvuuksia. Musiikki hoitaa ja palvelee ihmistä monin tavoin. Kanttori toimii virassaan erilaisten seurakunnan ryhmien opettajana ja kasvattajana. Hän myös toimii

²²⁹ Esimerkiksi vuonna 2015 Suomen Kanttori-urkuriliitto ja Kirkon akateemiset AKI jättivät kirkolliskoukselle adressin, jossa toivottiin kanttorien liittämistä tuolloin käsittelyssä olevaan esitykseen vihkimysvirasta, jota kutsuttaisiin diakoniviraksi. Ks. myös osaamiskartoitusta *Muusikkona kirkon palveluksessa* (2018), jonka mukaan 88 % kanttoreista kokee työnsä olevan ihmisten kutsumista ja opastamista Pyhän ääreen.

jumalanpalveluksen kannalta keskeisessä tehtävässä. Näin kanttorin virassa osallistutaan kirkon liturgisiin, karitatiivisiin ja katekeettisiin tehtäviin.²³⁰

²³⁰ Erkkilä 2002. Ks. myös Palvelijoiksi vihityt 2002, 27–29, 61–62; KKH 1/2015, 18–19. Perusteellisemmin kanttorien viran historiasta ks. Ravolainen 2014. Kanttorin kelpoisuusvaatimuksista KS 163. Kuten edellä on todettu, monien kirkkojen ratkaisuissa myös kirkkomuusikot / urkurit / kanttorit on liitetty diakonaattiin. Musiikin teologisesta ja käytännöllisestä merkityksestä kirkon toiminnassa ks. myös Pirttimaa & Pulli-Huomo 2024; Mummert 2007.

Johtopäätöksiä taustaselvityksestä

Edellä esitetty osoittaa mahdollisen diakonaattiratkaisun monimutkaisuuden. Kokonaisuuteen ei ole löydettävissä yksiselitteistä ja johdonmukaista ratkaisua Raamatusta tai kirkon traditiosta eikä myös ekumeeniseen liikkeen tai luterilaisten kirkkojen ratkaisuista. Monet asiat on todettu jo Risto A. Ahosen tekemässä selvityksessä, mutta eri komiteat ja työryhmät ovat uudestaan ja uudestaan päätyneet samoihin asioihin ja samojen kysymysten pohdintaan. Joitakin asioita ja kehityskulkuja voidaan kuitenkin pitää ilmeisinä ja kiistämättöminä.

On aivan selvää, että (sosiaalis-)karitatiivinen toiminta on aina ollut ominaista kristilliselle perinteelle. Jeesuksen julistuksessa painotetaan rakkauden kaksoiskäskyä (Luuk. 10:27), toisen asemaan asettumista (Matt. 7:12) sekä konkreettista toimintaa lähimmäisten hyväksi (Luuk. 4:16–22). Tämä periaate näkyy myös muualla Uuden testamentin kirjoituksissa sekä ensimmäisten vuosisatojen kristittyjen toiminnassa. Lähetyskäskyn (Matt. 28:18–20) perusteella myös opettaminen eli katekeesi kuuluu olennaisesti kirkon olemukseen. Myös liturginen elämä on alusta alkaen kuulunut kirkon elämään, sillä kristittyjen yhteisö kokoontui jumalanpalvelukseen ja ehtoollisen viettoon (Apt. 2:42–47).

Vaikka kirkon virkojen kehittymisen juuret voidaan löytää Uudesta testamentista, niin se ei sisällä yksiselitteistä virkateologiaa, jonka perusteella kristillisissä kirkoissa olisi täysi yksimielisyys vihkimysvirasta ja sen merkityksestä kirkolle. Uudessa testamentissa näkyy erilaisten virkojen tai tehtävien moneus, mutta ensimmäisten kristillisten vuosisatojen kehitys johti vähitellen piispan viran korostukseen. Piispan rinnalla tunnetaan diakonit, joiden tehtäviä voisi alkuvaiheessa luonnehtia seurakunnan työntekijän tehtäväksi. Vähitellen diakoneista kehittyi erityisesti piispan työtoveruudessa toimivia henkilöitä, jotka tekivät piispan valtuuttamina monenlaisia tehtäviä, jotka joskus saattoivat liittyä kirkon karitatiivisiin tehtäviin. Presbyteerin viran kehittyessä diakonien tehtävät vähitellen niukkenivat ja heistä tuli erityisesti jumalanpalvelustehtävissä toimivaa avustavaa ja alempaa papistoa. Käytännössä diakonian virkaan vihkimisestä tuli monissa kirkoissa askel kohti pappeutta. Tämä kehityskulku johti vähitellen diakonien lähes täydelliseen katoamiseen.

Vaikka Calvin pyrki diakonin viran restauraatioon, ei reformaatio johtanut diakonian tai diakonien virkojen elpymiseen. Lutherin ja luterilaisten tunnustuskirjojen teksteissä käsitteitä

diakonia tai diakoni ei juurikaan käytetä.²³¹ Voidaan kuitenkin sanoa, että ajatukset lähimmäisenrakkaudesta, kultaista säännöstä sekä kristittyjen yhteisestä vastuusta lähimmäisistään ovat myös luterilaisen teologian keskiössä. Erityisesti Lutherin teologialle on ominaista korostaa sanan sakramentaalisuutta ja sitä, miten usko ja rakkaus liittyvät toisiinsa. Julistus ja palvelu eivät ole irrallaan toisistaan, vaan ne muodostavat yhdessä evankeliumin keskeisen sisällön. Sen tulisi vaikuttaa kirkon itseymmärrykseen ja kirkon tehtävien määrittelyyn.²³² Tärkeää luterilaiselle perinteelle on ollut myös kasteopetus, mikä ilmenee selkeimmin Lutherin katekismuksissa sekä luterilaisuuden korostamassa kansanopetuksen ja lukutaidon kehittämisen traditiossa. Luterilaisuudessa keskeistä on ollut myös kokoontuminen yhteiseen jumalanpalvelukseen, jossa kuunnellaan Jumalan sanaa, vietetään ehtoollista sekä ilmaistaan ylitystä Jumalalle musiikin keinoin. Luterilaisuudessa onkin sanottu, että musiikki on soivaa sanaa.

Nykyaikaisen protestanttisen diakonian synty liittyy 1800-luvun diakoniaherätykseen. Tuolloin diakonialaitokset syntyivät vastaamaan ajan yhteiskunnallisiin haasteisiin. Innoittajina toimivat niin pietismi kuin myös yhteiskuntavastuuta korostava valistus. Vaikka diakoniaherätyksen varhaisvaiheessa painotettiin laaja-alaisen sosiaalis-karitatiivisen vastuun ohella myös katekeesia, niin diakoniaherätys kiteytyi kuitenkin evankelisiin diakonissalaitoksiin, joiden identiteetti muistutti katolisia sisarkuntia. Varsinkin kaiserswerthilaisissa diakonissalaitoksissa naisia koulutettiin hoidollisiin tehtäviin. He sitoutuivat elinikäisesti laitoksen palvelukseen, ja ihanteena oli nöyrä palveleva asenne sekä sitoutuminen kuuliaisuuden ohella myös naimattomuuteen. Kehitys on kuitenkin johtanut monessa maassa siihen, että laitosdiakoniasta on siirrytty seurakuntadiakoniaan. Yksilöihin kohdistuva karitatiivinen hoitotyö on laajentunut monipuoliseksi sosiaalis-karitatiiviseksi toiminnaksi, jossa otetaan kantaa myös yhteiskunnan epäkohtiin. Diakonian koulutus on laajentunut myös sosiaalialalle ja tehtäviin koulutetaan myös miehiä.

²³¹ Diakonia-käsitteen vähäinen käyttö selittyy mm. sillä, että tuossa vaiheessa ilmaisu ”diakonia” tarkoitti yleensä rakennusta. Ks. Lähemmin Ryökäs & Tahvanainen 2011.

²³² Vaikka Luther liittää evankeliumin julistamisen ja lähimmäisenrakkaudenperiaatteen kiinteästi toisiinsa, luterilaisessa perinteessä ei ole ollut harvinaista erottaa julistus ja palvelu toisistaan. Tällöin on saatettu korostaa, että kirkon varsinaista ja ominta toimintaa on evankeliuminen julistaminen ja pyrkimys uskon syntymiseen. Palvelua ja yhteiskunnallinen vaikuttamista toimintaa on tällöin pidetty sinänsä merkittävänä, mutta kirkon varsinaisen tehtävän kannalta toisarvoisena. Tällaista dikotomista ajattelutapaa kritisoi mm. Saraneva (1991; 2003). Hyvä esimerkki holistisesta näemyksestä on Oulun hiippakunnan strategia vuoteen 2026 (2021). Ks. myös Kaikkialta kaikkialle 2018; Komulainen 2021.

Kansainvälisessä ekumeenisessa työskentelyssä käsite diakonia on vähitellen levinnyt ja nykyään sitä käytetään laajalti viittaamaan kirkkojen sosiaalis-karitatiiviseen vastuuseen ja sen mukaiseen toimintaan. Käytännöt ja niiden teologiset perustelut kirkkoissa kuitenkin vaihtelevat. Joissakin kirkkoissa diakoniana pidetään lähinnä yksilöihin kohdistuvaa karitatiivista työtä. Toisissa kirkkoissa diakoniaa tarkastellaan laaja-alaisemmin ja siihen liitetään sosiaalis-karitatiivisen toiminnan ohella myös kirkon kasvatuksellista / katekeettista työtä sekä tehtäviä jumalanpalveluksessa. Ekumeeninen liike on nostanut vahvasti esille diakonian profeettallisen, yhteiskunnallisen tai jopa nk. taistelevan (profeettallisen) diakonian ulottuvuuden. Yksi kirkkojen viime vuosikymmenten keskusteluteemoista on ollut kysymys kirkon mission ja diakonian suhteesta. Aikoinaan näitä pidettiin selvästi erillisinä funktioina, mutta nykyään todistus ja palvelu nähdään saman kokonaisuuden eri puolina, jotka liittyvät kiinteästi toisiinsa. Monissa lähetysteologisissa dokumenteissa puhutaan holistisesta missiosta, johon sisältyvät sekä palvelu että todistus. Tähän kokonaisvaltaiseen käsitykseen kirkon missiosta on liitetty monissa diakonaattia koskevissa mietinnöissä ja tehdyn selvityksen perusteella se voi tarjota luontevan pohjan diakonaatti-kysymyksen ratkaisussa.

Ekumeenisissa oppikeskusteluissa diakonian virkaa on sivuttu vain satunnaisesti. Merkittävässä roolissa se on BEM-asiakirjassa sekä Porvoon julistuksessa, joissa viitataan myönteisesti kolmisäikeisestä viran kehittämisen mahdollisuuksiin.²³³ Käsite on ollut luonteva anglikaanisille kirkkoille, joissa virka mielletään yhdeksi vihkimysviraksi (*Holy Order*), jolla on kolme muotoa. Virkakäsitystä voidaan siten luonnehtia kolmisäikeiseksi. Viran kumulatiivisuuden ajatus sisältää kuitenkin myös portaittaisuutta ja hierarkkisuutta. Anglikaanisissa kirkkoissa diakonian virka on usein ymmärretty välivaiheeksi matkalla kohti pappeutta, mutta niissäkin on etsitty tapaa ymmärtää diakonian virka myös pysyväksi. Myös protestanttisissa kirkkoissa viran kolmisäikeisyyteen viitataan usein ja luterilaisista kirkkoista selkeimmin kolmisäikeistä virkakäsitystä edustaa Ruotsin kirkko. Ratkaisuissa on kuitenkin haluttu välttää virkojen hierarkkisuutta ja edistää virkojen omalaatuisuutta. Ekumeenisissa työskentelyissä ja kansainvälisissä keskustelussa diakonaattiin liittyviä ratkaisuja ei ole missään vaiheessa pidetty esteenä kirkkojen

²³³ On ehkä aiheellista todeta, että diakoniaa tai diakonian virkaa käsittelevät KMN:n tai LML:n dokumentit ovat usein pohjoismaisten (luterilaisten) teologien laatimia.

väliselle yhteydelle. Mielenkiintoista on, että esimerkiksi Saksan evankelisen kirkon (EKD) sisällä maakirkot ovat tehneet erilaisia ratkaisuja diakonaatista.

Ajatus kolmisäikeisestä virasta on ollut esille myös suomalaisen diakonaattikeskustelun eri vaiheissa. Siihen on usein suhtauduttu torjuvasti, mutta viime vuosien kannanotoissa kirkon virka näytetään ymmärtävän jonkinlaisen kolmisäikeisen virkakäsityksen mukaisesti. Viimeksi tähän on viitannut piispa Matti Repo virkaan vihkimisiä ja asettamisia koskevassa artikkelissaan.²³⁴ Vaikka Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa ei ole päästy yksimielisyyteen diakonaatista ja siihen liittyvästä teologiasta, niin käytännössä viran kolmisäikeisyys on olemassa olevaa todellisuutta, sillä piispat, papit ja diakonit/diakonissat vihitään virkaan.

Suomalaisen diakonian historia kertoo, miten laitoskeskeisestä diakoniasta on siirrytty seurakuntadiakoniaan ja vähitellen toiminta on laajentunut diakonissan hoidollisista tehtävistä kohti laaja-alaista sosiaalis-karitatiivista toimintaa, jossa suurimmalla osalla työntekijöistä on sosiaalialan diakonin koulutus. Aarnisalosta alkaen diakonian kehittäjät ovat säännöllisesti esittäneet diakonian laajentamista sosiaalialalle sekä katekeettiseen toimintaan ja tehtäviin jumalanpalveluksissa. Suomalaisen diakonian historia osoittaa laaja-alaistumisen tapahtuneen huomattavan hitaasti. Uusia laajentamisaloitteita on pontevasti vastustettu ja usein vastustus on ollut aktiivisinta diakonialaitosten piirissä. On haluttu varjella tärkeäksi ja omaksi koettua tehtäväaluetta, jolloin tehtäväalueiden laajentamisen on pelätty turmelevan diakonia-työn identiteetin ja omaleimaisuuden kristillisenä auttamistyönä. Tämä ilmiö on nähtävissä myös diakonaatista käydyssä keskustelussa. Yksi argumentti, jolla on vastustettu laaja-alaista diakonaattia on ollut väite, että ”diakonien tulee tehdä diakoniatyötä”. Tällainen ajattelu näyttää leimaavan erityisesti viimeisintä kirkolliskokouksen perustevaliokunnan lausuntoa diakonaatista.²³⁵

Käydyssä keskustelussa on ajoittain pyritty kokoamaan asioita, joista näyttäisi vallitsevan yhteinen ymmärrys. Esimerkiksi piispainkokouksen vuoden 2011 lausunnon mukaan tällaisia olisivat:

- Yhteys Kristuksen virkaan ja Uuden testamentin diakonin virkaan;
- Itsenäinen ordo ja oma vihkimys;

²³⁴ Repo 2024.

²³⁵ Perustevaliokunnan lausunto 2/2015.

- Toivomuksena yksinkertaiset ja selkeät käsitteet;
- Kirkon kutsu (vokaatio) tarvitaan;
- Virkojen identiteetit säilytetään pääosin nykyisellään;
- Vihkimys tuo hengellisiä oikeuksia, jotka määritellään maltillisesti;
- Sitoutuminen kirkon uskoon ja piispalliseen kaitsentaan;
- Mahdollisuus myöntää ero hengellisestä virasta;
- Hallinnollisen osallistumisen vahvistaminen kiintiöitä muuttamatta;
- Henkilöstöhallinto paikallistasolle;
- Virkapuku;
- Avoimuus ja pyrkimys edetä uudistuksessa asteittain ja pienin askelin.²³⁶

Tehty selvitys osoittaa, että on selkiytettävä kokonaisuuteen liittyvien keskeisten käsitteiden merkityksiä. *Diakonaatti* (tai millä nimellä tätä kirkon viran kolmatta säiettä kutsutaankin), viittaa kirkon hengelliseen virkaan, johon kirkko kutsuu ja lähettää tekemään hyväksi katso- maansa työtä. *Diakonia* on laaja yleiskäsite, jolla tarkoitetaan sosiaalis-karitatiivis-profeetallista lähimmäisen palvelua, johon kaikki seurakuntalaiset on kutsuttu (KJ 3: 24). *Diakoniatyö* puoles- taan viittaa kirkon sosiaalis-karitatiiviseen työmuotoon, jolle on tosin viime vuosina uskottu myös profeetallisia ja yhteiskunnallisia tehtäviä. Tämä tulee ottaa huomioon, kun kirkossa tehdään diakonaattia koskevat ratkaisut.

Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa diakonaatista käydyssä keskustelussa ei ole juuri pohdittu vihkimykseen ja vihkimysvirkaan liittyviä eksistentiaalisia ja kokemuksellisia ulottu- vuuksia. Aiheesta ei myöskään ole saatavilla tutkimuksellista tietoa.²³⁷ Papin viran yhteydessä on todettu, että vihkimys vahvistaa vihityn papin sitoutumista kirkon työhön ja että vihkimyk- seen osallistuminen on monin tavoin vahva kokemuksellinen prosessi. Osallistuminen vihki- miseen vahvistaa kokemusta, että kirkko on minut kutsunut tehtävääni. Se myös tukee vihityn sisäistä kutsumusta kirkon työhön. Näiden ulottuvuuksien ohella diakonaatin kehittäminen kirkon hengelliseksi vihkimysviraksi todennäköisesti lisäisi hengellisen työn tekijöiden

²³⁶ Piispainkokouksen lausunto 2/2011.

²³⁷ Diakonia-ammattikorkeakoulussa valmistuneen tutkimuksen mukaan kirkon työntekijät kokevat vihkimyksen erittäin merkitykselliseksi. Vastanneista diakoniatyöntekijöistä tämän kokee 93 % ja nuorisotyönohjaajista 71 %. Ks. lähemmin Valtonen & Porkka (toim.) 2025, 192–195, 219–223, 306–307.

yhteenkuuluvuutta sekä vahvistaisi kirkon työntekijöiden rekrytoinnin kannalta olennaisia veto- ja pitovoimatekijöitä.

Vihkimysviran kehittämiseen voidaan liittää myös erilaisia pelkoja. Keskustelussa on useaan otteeseen viitattu siihen, että liittyminen mahdolliseen diakonaattiin voisi heikentää oman ammattialan identiteettiä ja tuoda virkaan tehtäviä, joita siihen ei ole ennen liittynyt. Usein on mainittu pelko erilaisten liturgisten tehtävien lisääntymisestä, kirkon diakonisen tehtävän heikentymisestä tai pedagogisen tai katsomuskasvatukseen liittyvän osaamisen heikentymisestä.

Ratkaisuehdotus

Taustaselvitykseen perustuva arvio ratkaisuvaihtoehtoista ja työryhmän ehdotus diakonaattiuudistuksen teologisista perusteluista ja siihen liittyvistä periaatteellisista kysymyksistä sisältyy erilliseen mietintöön Diakoninen virka.

Lähteet ja kirjallisuus

Aarnisalo, Otto

- 1897 Diakonia eli seurakunnallinen vaivaishoito. Diakoniatoimen merkityksestä kansantajuisesti. – *Etsivän kirkon puolesta*, 9–18.
- 1899 Suomen kirkon diakoniakysymys. Koe erään kirkkomme elinkysymyksen ratkaisemiseksi. – *Etsivän kirkon puolesta*, 19–68.

Ahonen, Risto A.

- 1991a Diakonia ja lähetys kirkon uskon ilmauksina. – *Hoivatkaa toinen toistanne*. Diakonian teologian käsikirja. Toim. K. Inkala. Helsinki: Kirjaneliö, 112–125.
- 1991b Diakonaatin uudistus. Diakonian viran kehittäminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa ja muissa luterilaisissa kirkoissa. Kirkon tutkimuskeskuksen sarja A Nro 56. Pieksämäki.
- 2000 Lähetys uudella vuosituhannella: Maailmanlähetyksen teologiset perusteet. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
- 2002 Diakonia ja kirkon virka. – *Diakonian käsikirja*. Toim. R. Helosvuori & E. Koskenvesa & P. Niemelä & J. Veikkola. Helsinki: Kirjapaja.
- 2007 Civitas dei. Missiologinen keskustelu Jumalan valtakunnan murtautumisesta maailmaan. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
- 2022 Aikakausi kääntö kirkon missiossa. Väyläkirjat.

Antila, Jaakko

- 2011 Usko, oppi ja määräenemmistö kirkolliskokouksessa. Neljän vuosikymmenen tulkintavaikkeudet. – TA 116, 350–357.
- 2014 Kansankirkko ristipaineessa. Suomen luterilainen kirkolliskokous 1974–2011. Helsinki: SKS.

Arffman, Kaarlo

- 2008 Auttamisen vallankumous: Luterilaisuuden yritys ratkaista köyhyyden aiheuttamat ongelmat. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura / Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Auttamisen teologia

- 2007 *Auttamisen teologia*. Toim. K. Latvus & A. Elenius. Helsinki: Kirjapaja.

Baptism, Eucharist and Ministry (BEM)

1982 Faith and Order Paper No. 111. Geneva.

Biskopsbrev

1990 Präst och diakon i svenska Kyrkan. Ett biskopsbrev om kyrkans ämbete. Biskopsmötet.

2015 Ett biskopsbrev om diakoni. Uppsala: Biskopsmötet.

Bispemøtet

2010 Diakontjenesten i kirken tjenestemønster. Bispemøtet 22.–25. mars 2010.

Brodd, Sven-Erik

1997 Diakonin genom kyrkans historia. Fem ecklesiologiska modeller. – Diakonins teologi. Sven-Erik Brodd & Per Eckerdal & Vivi-Ann Grönqvist & Birgitta Laghé & Lars G. Lindström. Stockholm: Verbum, 11–44.

2000 Caritas and Diakonia as Perspectives on the Diaconate. – *The Ministry of the Deacon*. Ecclesiological Explorations. Ed. By Gunnel Borgegård, Olav Fanuelsen & Christine Hall. Uppsala: Nordic Ecumenical Council, 23–69.

2014 The diaconate as ecumenical opportunity: historical ecclesiological layers in understanding the diaconate. – *International Journal for the Study of the Christian Church*, 13:4, 270-285.

Collins, J. N.

1990 Diakonia: Re-Interpreting the Ancient Sources. New York: Oxford University Press.

2002 Deacons and the Church. Making Connections between Old and New. Leominster-Harrisburg: Gracewing-Morehouse Publishing.

Deacons and Diakonia

2018 Deacons and Diakonia in Early Christianity: The First Two Centuries. Ed, by Bart J. Koet, Edwina Murphy and Esko Ryökäs. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament · 2. Reihe. 479 Tübingen: Mohr Siebeck.

2024 Deacons and Diakonia in Late Antiquity. The Third Century onwards. Ed, by Bart J. Koet, Edwina Murphy and Esko Ryökäs. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament · 2. Reihe. Tübingen: Mohr Siebeck.

The Diaconal Ministry in the Mission of the Church

2006 Edited by Reinhard Boettcher. Geneva: LWF-Studies 1/2006. [DTS-Crisis of life \(globethics.net\)](https://dts-crisis-of-life-globethics.net/) [luettu 13.8.2024]

DiakG

2012 Kirchengesetz über die Rechtsverhältnisse der Rummelsberger Diakone und Diakoninnen (Diakonen- und Diakoninnengesetz – DiakG). [Kirchengesetz über die Rechtsverhältnisse der Rummelsberger Diakone und Diakoninnen - Diakonen- und Diakoninnengesetz Inhaltsübersicht \(redaktionell\) - beck-online](#). [Luettu 2.12.2024]

Diakonat in den Ostkirchen

2007 Diaconia 42, Heft 2.

Diakonia avaa kirkon ovia

2023 Diakonia avaa kirkon ovia. Tuottanut Kirkkohallituksen Diakonian neuvottelukunta yhteistyössä Kirkon diakonia ja yhteiskunta -yksikön asiantuntijoiden Titi Gävert Irene Nummela, Tiina Saarela (toim.), Anita Salonen, Ulla Siirto ja Katri Suhonen kanssa. [Diakonia avaa kirkon ovia -julkaisu \(evl.fi\)](#).

Diakonia in Context

2009 Diakonia in Context: Transformation, Reconciliation, Empowerment. An LWF Contribution to the Understanding and Practice of Diakonia. Geneva: The Lutheran World Federation.

Diakonian käsikirja

2002 *Diakonian käsikirja*. Toim. R. Helosvuori & E. Koskenvesa & P. Niemelä & J. Veikola. Helsinki: Kirjapaja.

Diakoninvirka

2008 Diakoninvirka. Kirkkohallituksen 15.8.2007 asettaman työryhmän mietintö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2008:9. Helsinki.

Diakonisen toiminnan periaatteet

s.a. Diakonisen toiminnan periaatteet ja suuntaviivat. [Diakonisen toiminnan periaatteet ja suuntaviivat - EVL Plus](#).

Distinctive deacons

s.a. Distinctive deacons. [Distinctive deacons | The Church of England](#); [luettu 26.9.2024].

Dunderberg, Ismo

- 2005 Nöyrä auttaja vai välikäsi? Varhaiskristillisen diakonia-käsitteen uudelleen arviointia. – *Diakonian tutkimus* 2/2005, 69–79.

EKD

- 2014 Perspektiven für diakonisch- gemeindepädagogische Ausbildungs- und Berufsprofile. Tätigkeiten – Kompetenzmodell – Studium, Hrg. EKD-Texte 118. [Perspektiven für diakonisch-gemeindepädagogische Ausbildungs- und Berufsprofile – EKD](#). [Luettu 14.8.2024]

ELCA

- s.a. A Theology for One Lutheran Diaconate in the Evangelical Lutheran Church in America. [Theology One Lutheran Diaconate.pdf \(elca.org\)](#)
- 2016 Report and Recommendations of the Word and Service Task Force. [C:\Users\frank_imhoff\Desktop\06a_Report_of_the_Word_and_Service_Task_Force_20160215.wpd](#)
- 2019 Lutheran Diaconate ELCA. Report and Recommendations of the Entrance Rite Discernment Group. https://download.elca.org/ELCA%20Resource%20Repository/ERDG_Recommendation.pdf?_ga=2.193561389.1049260647.1712223274-102807696.1698995371
- 2020 Ordination to the Ministry of Word and Service. https://download.elca.org/ELCA%20Resource%20Repository/Ordination_Ministers_Word_Service-doc.docx?_ga=2.30451903.1049260647.1712223274-102807696.1698995371

Elenius, Antti

- 2007 Avaran diakonian puolustus. – *Auttamisen teologia*. Toim. K. Latvus & A. Elenius. Helsinki: Kirjapaja, 158–176.

Elenius Antti & Latvus, Kari

- 2007 Diakonian teologia – auttamisen teologia. – *Auttamisen teologia*. Toim. K. Latvus & A. Elenius. Helsinki: Kirjapaja, 271–282.

Erkkilä, Lasse

- 2002 Musiikin virka kirkon virkana. – Palvelijoiksi vihityt. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuonna 2000 asettaman virkarakennekomitean mietintö. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja A 2002:1. Helsinki, 270–275.

Että kukaan ei jää yksin

- 2021 Että kukaan ei jää yksin #kukaaneijääyksiin. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kasvatuksen ulkopuolisuuden ehkäisyn suuntaviivat. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 97 Kirkko ja toiminta Helsinki: Kirkkohallitus. [ETTAKUKAANEIJAAYKSIN_julkaisu_B5_saavutettava.pdf](#) [luettu 12.12.2024]

Fanuelsen, Olav

- 2013 A distinct and independent ministry - the deacon's ministry in the Church of Norway: answers and questions on the General Synod's decision (2011). – *International journal for the Study of the Christian Church*, 13:4, 312-326, DOI: 10.1080/1474225X.2013.871396

Fischer, Mario & Friedrich, Martin (Hrsg)

- 2020 Amt, Ordination, Episkopé und theologische Ausbildung / Ministry, ordination, episkopé and theological education. Leuenberger Texte / Leuenberg Documents Nr. 13.2. Aufl. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt.
[eva_06723_LT_13_Bruenker_Friedrich_Amt_Ordination_Episkope_Ausbildung.pdf](#) [Luettu 14.8.2024]

Gassmann, Günther & Hendrix, Scott

- 2005 Johdatus luterilaiseen tunnustukseen. Kirjapaja, Helsinki.

Georgi, Dieter

- 1964/1986 The Opponents of Paul in Second Corinthians: A Study on Religious Propaganda in Late Antiquity (English translation and greatly expanded edition of German Original 1964). Philadelphia: Fortress.

Hanover report

- 1996 The diaconat as ecumenical opportunity. Anglican-Lutheran International Commission. Published by Anglican Communion Publications, London, England. [untitled \(anglicancommunion.org\)](#) [luettu 13.8.2024.]

Hentschel, Anni

- 2007 Diakonie im Neuen Testament. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament, 2. Reihe 226. Tübingen: Mohr Siebeck.
- 2015 Paul's apostleship and the concept of diakonia in 2 Corinthians. – *Diakonian tutkimus* 3/2015, 190–205.

Henttonen, Kai

- 1997 Voiko sen tehdä toisinkin? Diakoniatieteen lähtökohdat ja valinnat. Lahti: Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, Sarja C, Oppimateriaalia 1997:1.

Hietämäki, Minna

- 2019 Selvitys diakonian viran uudistusprosessin tilasta 2019. Helsinki: Kirkkohallitus.
[Microsoft Word – Selvitys diakonian viran uudistusprosessin tilasta 2019.docx \(evl.fi\)](#) (viitattu 26.6.2024).

Hoivatkaa toinen toistanne

- 1991 *Hoivatkaa toinen toistanne*. Diakonian teologian käsikirja. Toim. K. Inkala. Helsinki: Kirjaneliö.

Häkkinen, Vesa

- 2007 Kansainvälinen diakonia teologia. Tapio Saranevan (1943–2003) jäsenitys. —*Auttamisen teologia*. Toim. Kari Latvus & Antti Elenius. Kirjapaja, Helsinki, 209–218.

Jolkkonen, Jari

- 2000 Uuden Jumalanpalvelusten kirja teologinen analyysi. TA 105, 334–344.
 2006 Onko köyhyys kohtalo vai valinta? Diakonian teologisia perusteita. – *DTS* 2/2006, 112–132.
 2008 Diakonian tehtävä ja virka. Kari Latvuksen tutkimuksen arviointia. – *Diakonian tutkimus* 2/2008, 170–178.
 2022 Ymmärrystä etsivä usko. Kulttuurin, tieteen ja uskon vuoropuhelua. Väyläkirjat.

Juva, Mikko

- 1994 Seurasin nuoruuteni näkyä. Helsinki: Otava.

Kaikkialta kaikkialle

- 2018 Kaikkialta kaikkialle – kirkon missio nyt. Missiologian tuntemus ja osaaminen kirkon työssä. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja, Kirkko ja toiminta 67. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kalliala, Kaarlo

- 2015 Puheenvuoro kirkolliskokouksessa 5.5.2015. [Kirkolliskokous pöytäkirjajärjestelmä v 2 \(kirkolliskokouksenarkisto.fi\)](#)

Kansanaho, Erkki. & Hissa, Pentti. I.

- 1972 *Palveleva kirkko*. Diakonian oppikirja. Helsinki: Kirjaneliö.

Kantakaa toistenne kuormia

- 2012 Kantakaa toistenne kuormia. Diakoniatyön perusteet ja käytäntö. Toim. R. Gothóni & R. Helosvuori, & K. Kuusimäki & K. Puuska. Helsinki: Kirjapaja.

Karle, Isolde

- 2001 "Pfarrberuf als Profession". Gütersloh: Chr. Kaiser.

Karttunen, Tomi

- 2009 Luterilainen käsitys kirkon virasta. Alustus neuvottelussa Suomen baptistiyhdyskuntien kanssa 22.9.2009. – *Reseptio* 2/2009, 59–72.
- 2015 The Lutheran theology of ordained ministry in the Finnish context. – *Reseptio* 2/2015, 55–65.

Kasvavaa yhteyttä (=KY)

- 2017 Kasvavaa yhteyttä 2017. Julistus kirkosta, eukaristiasta ja virasta. Suomalaisen luterilais-katolisen dialogikomission raportti. Helsinki: Suomen evankelis-luterilainen kirkko ja Katolinen kirkko Suomessa. [a5bd8717-7b71-6f0c-9890-c4bddff90fda \(evl.fi\)](https://www.evl.fi/a5bd8717-7b71-6f0c-9890-c4bddff90fda) (viitattu 14.4.2023).

Katekismus

- 2000 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kristinoppi. Hyväksytty kirkolliskokouksessa vuonna 1999. Helsinki: Edita.

Kauppinen-Perttula, U.

- 2004 *Kutsumus, Palvelutyö, Jaksaminen*. Sisaret Oriveden leprasairaalassa 1904–1953. Tampere: Acta Electronica Universitatis Tamperensis 355. Diss.

Kirkerådet

- 2022 Tjenesteordning med kvalifikasjonskrav for diakoner. Oppdatert 10. februar 2022.

Kirkkohallitus

- 2011 Kirkkohallituksen esitys 2/2011 kirkolliskokoukselle.
- 2015 Kirkkohallituksen esitys 1/2015. *Uutta diakonivirkaa koskevien säännösten lisääminen kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen*.
- 2019 Kirkkohallituksen ilmoitus 3/2019 kirkolliskokoukselle. Uutta diakonivirkaa koskevien säännösten lisääminen kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen.

Kirkkojärjestys (=KJ, 657/2023)

2023 Kirkkojärjestys. Annettu Turussa 11 päivänä marraskuuta 2021.

Kirkkolaki (=KL, 652/2023)

2023 Kirkkolaki. Annettu Helsingissä 14.4.2023.

Kirkon säädöskokoelma (=KS)

s.a. Kirkon säädöskokoelma. Voimassa olevat säädökset. [Kirkon säädöskokoelma - EVL Plus](#).

Kirkon ulkomaanapu

1997 Kansainvälisen diakonian, pakolaisuuden ja kulttuurin opetusaineisto. Helsinki: Kirkon ulkomaanapu.

Kirkon virkarakenteen kehittäminen

1993 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen 12.2.1992 asettaman työryhmän mietintö. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto sarja B 1993:1.

Koet, Bart J.

2007 Wo bleibt die "Diakonia des Wortes"? Randbemerkungen zu einer aktuellen Studie über den Diakon und die Einheit des sakramentalen Amtes. – Diakonia 42/2007, Heft 2, 182–192.

2010 Like royal wedding. On the significance of diakonos in John 2, 1-11. – Diakonia, diaconiae, diaconato. Semantica e storia nei padri della Chiesa. XXXVIII Incontro di studiosi dell'antichità christiana. Roma, 7-9 maggio 2009. Roma: Institutum Patristicum Augustinianum, 39-52.

2021 Exegetische Anmerkungen zum semantischen Feld "Wohltätigkeit" – Wohltätigkeit im antiken und spätantiken Christentum. Hrsg von Andreas Müller. Leuven, Paris, Bristol, CT: Peeters, 29-45.

Koet, Bart J. & Sengers, Erik

2018 Der Diakon als Vermittler. Eine Kleine praktische Theologie des Amtes. – Theologische Quartalschrift 198, 4. Heft, 247–260.

Komulainen, Jyri

2022 Diakonia osana kirkon kokonaisvaltaista missiota. – Diakonia. Nyt. näkökulmia vaikuttavaan auttamistyöhön. Toim. Saara Huhanantti & Veera Wallenius. Helsinki: Kirjapaja, 23–39.

Kopperi, Kari

- 1994 Kolmisäikeinen virka ja luterilainen teologia. —*TA* 99, 263–273.
- 1998 Mitä ymmärrämmekään diakonialla? – *Diakonia* 3/98, 36–39.
- 2007 Miksi rakastaa lähimmäistä? Luterilaisen diakonian teologian lähtökohtia. —*Auttamisen teologia*. Toim. Kari Latvus & Antti Elenius. Kirjapaja, Helsinki, 143–157.
- 2015 Ristin rakkaus. Matka Lutherista suomalaiseseen seurakuntaelämään. Helsinki: Kirjapaja.
- 2016 Diakonian monet ulottuvuudet – diakonian oppikirjoissa esitetyt näkemykset diakoniasta. – *Diakonian tutkimus* 2/2016, 118–139.
- 2018 Diakonia ja hengellinen elämä. – *Luterilaisuuden ytimessä*. Professori Antti Raution 60-vuotisjuhlakirja. Toim. Matti Kotiranta. STKSJ 288. Helsinki, 75–94.
- 2024a Pappisvirka Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. – *Opinnoista pappisuralle*. Pappiteen kasvu, haasteet ja muutokset. Toim. Kati Tervo-Niemelä, Veli-Matti Salminen & Noora Palmi. Suomen ev.-lut. kirkon tutkimusjulkaisuja 145. Helsinki: Kirkon tutkimus ja koulutus, 21–55.
- 2024b Diakonien monipuolinen palveluvirka. Kirja-arvio teoksesta Bart J. Koet, Edwina Murphy and Esko Ryökäs (ed.) *Deacons and Diakonia in Late Antiquity. The Third Century Onwards. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament - 2. Reihe*. Tübingen: Mohr Siebeck 2024. – *DTS* 1/2024, 76–78.
- Kopperi, Kari & Saarinen Risto
- 2022 Läsäoleva Kristus. Tuomo Mannerman koulun teologian ja kirkon asialla. STKSJ 301, Helsinki.
- Kopperi, Kari & Salo-Kopperi, Eeva
- 2020 Kirkon työhön uudet ydinsäamiskuvaukset. – *Crux* 3/2020, 46–49.
- Koskenvesa, Esko
- 2002 Diakonia kirkon elämässä ja toiminnassa. - Diakonian käsikirja. Toim. R. Helosvuori & E. Koskenvesa & P. Niemelä & J. Veikkola. Helsinki: Kirjapaja, 33–57.
- 2003 Diakonia kirkossa ja yhteiskunnassa. – Muutoksen tulkkinä. Kirkot ja uskonnollinen elämä osana yhteiskuntaa. Toim. E. Helander. Helsinki: Kirjapaja.
- Kotila, Heikki
- 2007 Diakonaatin uudistaminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Selvitys keskustelun aikaisemmista vaiheista ja esitys jatkotoimenpiteitä varten. Painamaton.

Kristinoppi

- 1948 Kristinoppi. Lyhyesti esitettynä. Hyväksytty Suomen kuudennessatoista varsinaisessa Kirkolliskokouksessa vuonna 1948.

Kristuksesta osalliset

- 2007 Kristuksesta osalliset. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon, Suomen metodistikirkon ja Finlands svenska metodistkyrkan yhteisen neuvottelukunnan raportti.
[Suomen evankelis-luterilainen kirkko \(evl.fi\)](https://www.evl.fi/) (viitattu 3.5.2023).

Kuitunen, Jorma

- 2023 Missiologinen transformaatioajattelu ja kristillisen kehitysyhteistyön paikka läheyyksessä. – Kirkon olemus on missio. Juhlakirja dosentti Risto Ahosen täyttäessä 80 vuotta. Toim. Jaakko Rusama. Rovaniemi: Väyläkirjat, 112–128.

Kuusimäki, Kalle

- 2012 Diakonia kirkon perustehtävänä. – *Kantakaa toistenne kuormia*. Diakoniatyön perusteet ja käytäntö. Toim. R. Gothóni & R. Helosvuori, & K. Kuusimäki & K. Puuska. Helsinki: Kirjapaja, 11–48.

Kvist, Hans-Olof

- 2002 Onko luterilainen sanan ja sakramentinvirka laajennettavissa? – *Palvelijoiksi vihityt*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuonna 2000 asettaman virkarakennekomitean mietintö. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja A 2002:1. Helsinki, 276–289.

Kyrkliga Ämbetet

- 1990 Det Kyrkliga Ämbetet. Betänkande av kyrkoordningskommitten. Uppsala.

Kärkkäinen, Veli-Matti

- 2022 Kirkko on olemuksensa mukaisesti lähetyskirkko. – *Risteyksissä*. Piispa Jukka Keskitalo 60 vuotta. Helsinki: Kirjapaja, 24–28.

Lakivaliokunta

- 2015 Lakivaliokunnan mietintö 5/2015 kirkkohallituksen esityksestä 1/2015 Uutta diakonivirkaa koskevien säännösten lisääminen kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen.

Lathrop, Gordon

- 2006 The pastor - a spirituality. Minneapolis: Fortress Press.

s.a. Diaconal ministry: The entrance rite question Reflections from a consideration of symbolic meaning and ritual practice. [Diaconal Ministry Entrance Rite Question.pdf \(elca.org\)](#)

Latvus, Kari

- 2005 Diakonian viran alkuperän uudelleen arviointia. – *Diakonian tutkimus* 2/2005, 80–97.
- 2007 Auttajan viran uusi tulkinta. – *Auttamisen teologia*. Toim. Kari Latvus & Antti Eleenius. Helsinki, Kirjapaja. S. 52–82.
- 2010 Diaconal Ministry in the Light of Reception and Re-Interpretation of Acts 6. Did John Calvin Create Social-Caritative Ministry of Diaconia? – *Diaconia*. The Journal for the Study of Christian Social Practice 2/2011, 194–209.
- 2011a Diaconal Ministry in the Light of Reception and Re-Interpretation of Acts 6. Did John Calvin Create Social-Caritative Ministry of Diaconia? – *Diaconia*. The Journal for the Study of Christian Social Practice 2/2011, 194–209.
- 2011b Karitatiivisen diakoniakäsitteen synty. – *Diakonian tutkimus* 2/2011, 164–188.
- 2013 Deacon, Deaconess. I New Testament, II Christianity A. Greek and Latin Patristics, Early Medieval Times and Orthodox Churches. – *Encyclopedia of the Bible and Its Reception* (EBR), Ed. Allison, Jr., Dale C. & al.: Vol. 6. Berlin: De Gruyter, 309–313.
- 2017 Diaconia as Care for the poor? Critical perspectives on the Development of Caritative Diaconia. Tampere: Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 53.

Latvus, Kari & Häkkinen, Sakari & Weissenberg, Hanne von

- 2010 Köyhien Raamattu. Helsinki: Kirjapaja.

Laulaja, Jorma

- 2002 Diaconia uskon ja rakkauden risteyksessä. – *Diakonian käsikirja*. Toim. R. Helosvuori & E. Koskenvesa & P. Niemelä & J. Veikkola. Helsinki: Kirjapaja.

Launonen, Pekka

- 2004 Nuorisonohjaajasta nuorisotyönohjaajaksi: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon nuorisotyönohjaajien koulutus ja ammattitaidon muuttuvat tulkinnat 1949-1996. Diaconia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, A, Tutkimuksia 8. Helsinki: Diaconia-ammattikorkeakoulu. Diss.

2025 Kansankirkon rakentaja. Simo Palosuo kasvatuksen, koulutuksen ja nuorisotyön kehittäjänä. Diak Tutkimus 7. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Leppäniemi, Jussi

2026 Diakoniatyön muuntuminen osaksi terveydenhuoltoa vuosina 1929–1952. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 253. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. Diss.

Luther, Martin

1883–2007 Werke, Weimarer Ausgabe (WA). Weimar: Böhlau.

Lutherlexikon

1983 Lutherlexikon. Hrsg. von Kurt Aland. 4. durchges. Auflage. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Luther-Lexikon

2014 Das Luther-Lexikon. Hrsg. von Volker Leppin und Gury Schneider-Ludorf. Regensburg: Bückle & Böhm.

Luz, Ulrich

2005 Biblische Grundlagen der Diakoni. – *Diakonisches Kompendium*. Hg. Günter Rudat & Gerhard K. Schäfer. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 17–35.

Lähetys kontekstissa

2005 Lähetys kontekstissa. Muutos, Sovinto, Voimaannuttaminen. LML:n puheenvuoro ekumeeniseen keskusteluun lähetyksestä [Mission in Context: Transformation, Reconciliation, Empowerment; An LWF Contribution to the Understanding and Practice of Mission, LWF 2004]. Suom. Tiina Ahonen. Helsinki: Kirkkohallitus.

Malkavaara, Mikko

2000 Diakonian, teologian ja diakonian teologian murrokset. – *Kirkon kirjat köyhyydestä*. Toim. M. Heikkilä & J. Karjalainen & M. Malkavaara. Pieksämäki: Kirkkopalvelujen julkaisuja N:o 5, 17–57.

2015 Diakonia ja diakonivirka. Helsinki: Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 26. Kirkko ja toiminta. Kirkkohallitus.

2022 Diakonia on kutsumustyötä - Diakonia Suomessa 1850–1944. Diak Tutkimus 5. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-398-8>.

- 2023 Suppean ja laajan diakonian ajatus Otto Aarnisaloon teologiassa. – Kirkon olemus on missio. Juhlakirja dosentti Risto Ahosen täyttäessä 80 vuotta. Toim. Jaakko Ruusama. Rovaniemi: Väyläkirjat, 456–468.

Malmgart, Liselotte

- 2006 The Historical Development of Diaconal Consecration Rites in Denmark. – *Rites of Ordination and Commitment in the Churches of the Nordic Countries*. Ed. H.R. Iversen. Copenhagen: Museum Tusculanum Press. 199–212.

Mannermaa, Tuomo

- 1991 Diakonian teologiaa vanhasta kirkosta reformaatioon. – *Hoivatkaa toinen tois-tanne*. Diakonian teologian käsikirja. Toim. K. Inkala. Helsinki: Kirjaneliö, 39–47.
- 1992 Paralleleeja. Lutherin teologia ja sen soveltaminen. STKSJ 182. Helsinki.
- 1996 Sana ja kuva, eleet ja riitti. Kasualiat julistavina toimituksina. – *TA* 3/1996, 204–207.

Meidän kirkko

- 2007 Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategiaa vuoteen 2015 laatineen työryhmän mietintö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto Sarja C 2007:10. Helsinki.

Metso, Pekka

- 2016 Mitä varhaisen kirkon diakonien sanotaan tehneen? Varhaisen patristisen aineiston katolis-ortodoksinen reseptio. – *Diakonian tutkimus* 2/2016, 140–163.

Mummert, Mark

- 2007 Musical Power. Broken to the Center. – *Centripetal Worship: The Evangelical Heart of Lutheran Worship*. Toim. Timothy J. Wengert. Minnesota: Augsburg Fortress, 33–45.

Muusikkona kirkon palveluksessa

- 2018 Kanttoreiden osaamiskartoituskysely 2017. Katarina Engström, Veli-Matti Salmi-nen & Teija Tuukkanen. Tampere: Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 59.

Mäkinen, Virpi

- 2002 Oikeus, kohtuus ja oikeudenmukaisuus. Vähäosaiset kanonisen oikeuden näkö-kulmasta keskiajalla. – *Lasaruksesta leipäjonoihin*. Köyhyys kirkon kysymyksenä. Toimittanut Virpi Mäkinen. Jyväskylä: Atena Kustannus, 110–130.

- 2009 Armeliaisuus teoista pakkotoimiin. Kerjäläisyys keskiajalta varhaiselle uudelle ajalle. – *Kerjääminen eilen ja tänään*. Historiallisia, oikeudellisia ja sosiaalipoliittisia näkökulmia kerjäämiseen. Virpi Mäkinen & Anne Birgitta Pessi (toim.). Tampere: Vastapaino, 41–69.

Nordstokke, Kjell

- 1999 Theoretical Framework of the Science of Diakonia. – *Spiritus – Lux – Caritas*. The international Congress in Deacony, Lahti, Finland, 23.-27.9.1998. Eds. Riikka Ryökäs & Klaus Kiessling. Lahti: Lahden diakonian instituutti, 33–46.
- 2011a Liberating Diakonia. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- 2011b Reflections on the Theology of Diakonia. – *Diakonian tutkimus* 2/2011, 223–233.
- 2013
- 2014 *Diakonia* and diaconate in the World Council of Churches. – *International Journal for the Study of the Christian Church*, 13(4), 286–299.
<https://doi.org/10.1080/1474225X.2013.867653>.

Olson, Jeannine

- 2005 Deacons and Deaconesses Through the Centuries. Revised edition. St. Louis: Concordia Publishing House.
- 2013 Deacon, Deaconess. II Christianity B. Medieval Times and Reformation Era, C. Modern Europe and America. – *Encyclopedia of the Bible and Its Reception* (EBR), Ed. Allison, Jr., Dale C. & al.: Vol. 6. Berlin: De Gruyter, 313–319.

Ordering of Deacons

- s.a. The Ordering of Deacons: [The Ordering of Deacons | The Church of England](#). [luettu 26.9.2024].

Oulun hiippakunnan strategia vuoteen 2026

- 2021 Uskon, toivon ja rakkauden asialla pohjoisessa. Oulun hiippakunnan tuomiokapituli. [Oulun hiippakunnan strategia vuoteen 2026 – Oulun hiippakunta](#) [Luettu 12.12.2024]

Oxford Encyclopedia

- 2017 The Oxford Encyclopedia of Martin Luther. Ed. Derek R. Nelson and Paul R. Hinlicky. Oxford: Oxford University Press.

Palosuo, simo

1967 Nuorisotyön teoria ja teologia. 3 p. Kirkon nuorisotyön keskus, Julkaisuja A III. Helsinki 1970.

Palvelijoiksi vihityt

2002 Palvelijoiksi vihityt. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuonna 2000 asettaman virkarakennekomitean mietintö. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja A 2002:1. Helsinki.

Papin ammattietiikka -ohjeistus.

2009 Papin ammattietiikka -ohjeistus. Pappisliiton valtuuston hyväksymät ohjeet marraskuussa 2009. [Ammattietiikka - Työ pappina \(akiliitot.fi\)](#) (viitattu 20.4.2023).

Papin koulutuspolku

2013 [Papin koulutuspolku. Piispainkokouksen asettaman työryhmän raportti](#) (viitattu 20.4.2023).

Papin ydinosamiskuvaus

2020 Papin ydinosamiskuvaus. Suomen ev.-lut. kirkko, Kirkkohallitus. [EVL - Papin ydinosamiskuvaus \(kirkonydinosaminen.fi\)](#)

Perustevaliokunta

1999 Perustevaliokunnan mietintö nro 6/1999 Diakonaattikomitean mietinnöstä Yhdessä kirkon virassa.

2003 Perustevaliokunnan mietintö 3/2003 kirkolliskokouksen asettaman virkarakennekomitean mietinnöstä Palvelijoiksi vihityt.

2011 Perustevaliokunnan lausunto 2/2011 lakivaliokunnalle kirkkohallituksen esityksestä (2/2011) kirkolliskokoukselle. Diakonaattia koskevien säännösten lisääminen kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen.

2015 Perustevaliokunnan lausunto 2/2015 lakivaliokunnalle kirkkohallituksen esityksestä 1/2015

Peterson, Cheryl M.

2017 Ministry and the Church. – The Oxford Encyclopedia of Martin Luther. Ed. by Derek R. Nelson & Paul R. Hinlicky. Vol. 2, I–N. Oxford: Oxford University Press, 542–554.

Peura, Simo

1992 Jumalanpalveluksen teologisista perusteista. – TA 4/1992, 308–321.

- 2001 Saarna "ajaa" Kristusta. – *Saarnan käsikirja*. Toim. Jari Jolkkonen, Simo Peura & Osmo Vatanen. Helsinki: Kirjapaja, 93–117.
- 2003 Kirkko. – *Johdatus luterilaisen spiritualiteetin teologiaan*. Toim. Olli-Pekka Vainio. Helsinki: Kirjapaja, 165–186.
- 2023 Kirkon mission kokonaisvaltaisuus. – Kirkon olemus on missio. Juhlakirja dosentti Risto Ahosen täyttäessä 80 vuotta. Rovaniemi: Väyläkirjat, 101–111.

Pihkala, Juha

- 2023 Juha Pihkala: Kokonaisvaltainen lähetys avautuu Jumalan ja hänen armonsa kolminaisuudesta. – Kirkon olemus on missio. Juhlakirja dosentti Risto Ahosen täyttäessä 80 vuotta. Toim. Jaakko Rusama. Rovaniemi: Väyläkirjat, 129–144.

Piispainkokous

- s.a. Pöytäkirjat. [Piispainkokouksen pöytäkirjat - EVL Plus](#).
- 1994 Piispainkokouksen esitys kirkolliskokoukselle 1/1994. Diakonian viran kehittäminen.
- 1999 Piispainkokouksen lausunto nro 2/1999 kirkolliskokoukselle. Diakonaattikomitean mietintö.
- 2003 Piispainkokouksen lausunto 1/2003 kirkolliskokoukselle. Kirkon virkarakennekomitean mietintö: Palvelijoiksi vihityt.
- 2006 Piispainkokouksen lausunto 2/2006 kirkkohallitukselle.
- 2009 Piispainkokouksen lausunto 1/2009.
- 2011 Piispainkokouksen lausunto 2/2011 kirkolliskokoukselle. Diakonaattia koskevien säännösten lisääminen kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen.
- 2015 Piispainkokouksen lausunto 2/2015 kirkolliskokoukselle. Uutta diakonivirkaa koskevien säännösten lisääminen kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen.
- 2023 Piispainkokouksen suositus diakonian virkaan vihkimisestä 24.10.2023. [Piispainkokouksen-suositus-diakoniam-virkaan-vihkimisesta-24.10.2023.pdf \(evl.fi\)](#).

Pirttimaa, Kati & Pulli-Huomo, Anna

- 2024 "On meillä aarre verraton" – kirkollisten toimitusten musiikin teologia. – Kas-teessa kaiken perusta – selvityksiä kirkollisten toimitusten teologiasta. Toim. Anna-Kaisa Inkala & Kari Kopperi. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja, Kirkko ja toiminta 153. Helsinki: Kirkkohallitus, 113–138.

Pohjola, Juhani

- 2014 Kutsuminen, siunaaminen ja lähettäminen: ordinaatiokaavojen käsitys pappisvihkimyksestä ja -virasta Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1963-2003. Diss. Helsinki.

Porvoon yhteinen julkilausuma

- 1992 Porvoon yhteinen julkilausuma (1992): The Porvoo Common Statement. Neuvottelut Britannian ja Irlannin anglikaanisten kirkkojen sekä Pohjoismaiden ja Baltian luterilaisten kirkkojen välillä. Englanninkielinen alkuteksti hyväksytty Järvenpäässä 9.-13. lokakuuta 1992. 2. laitos, uusittu suomennus. Suomen ev.-lut. kirkko, Kirkkohallituksen ulkoasiain osasto. Helsinki: Kirkkohallitus 1995.

Poutiainen, Matti

- 1994 Uudistuva Kristinoppi. Suomalaisen katekismusreformin teologianhistoriallinen tausta. KTK Sarja B Nro 75. Tampere.
- 1998 Katekismuksen sisältö. KTK Sarja A Nro 72. Tampere.

Puglisi, James F.

- 1996 The Process of Admission to Ordained Ministry. A Comparative Study. Vol. 1, Epistemological Principles and Roman Catholic Rites. A Pueblo Book. Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press.
- 1998 The Process of Admission to Ordained Ministry. A Comparative Study. Vol. 2, The First Lutheran, Reformed, Anglican, and Wesleyan Rites. A Pueblo Book. Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press.
- 2001 The Process of Admission to Ordained Ministry. A Comparative Study. Vol. 3, Contemporary Rites and General Conclusions. A Pueblo Book. Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press.

Pädam, Tiit

- 2011 Ordination of Deacons in the Churches of the Porvoo Communion. A Comparative Investigation in Ecclesiology. Diss. Uppsala.

Rahner, Karl and Vorgrimler, Herbert (ed.)

- 1962 Diakonia in Christo. Über die Erneuerung des Diakonates. Freiburg: Herder and Co.

Raunio, Antti

- 1991 Kristityn elämä Jumalassa ja lähimmäisessä. Usko ja rakkaus Lutherin mukaan. – *Hoivatkaa toinen toistanne*. Diakonian teologian käsikirja. Toim. K. Inkala. Helsinki: Kirjaneliö, 48–65.
- 1993 Summe des christlichen Lebens. Die “Goldene Regel” als Gesetz der Liebe in der Theologie Martin Luthers von 1510 bis 1527. Helsingin yliopiston systemaattisen teologian laitoksen julkaisuja XIII, Helsinki. Diss.
- 2000 Ihminen elää pelkästään toisille eikä itselleen. Luterilainen käsitys altruismista ja egoismista ihmisen toiminnan motivaationa. —*Ei etsi omaansa*. Tutkimuksia altruismista ja yhteisvastuusta, toim. Mikko Malkavaara. Helsinki: Kirkkopalvelut 2000, 47–89.
- 2007 Järkeä, usko ja lähimmäisen hyvä. Tutkimus luterilaisen etiikan ja diakonian teologian perusteista. STKSJ 252. Helsinki.
- 2015 Kultainen sääntö, empatia ja toisen asemaan asettuminen – luterilainen näkökulma diakonisen toiminnan lähtökohtiin. – DTS 3/2015, 230–251.
- Raunio, Antti & Kopperi, Kari
- 2024 Siunauksen teologiaa. – Kasteessa kaiken perusta – selvityksiä kirkollisten toimitusten teologiasta. Toim. Anna-Kaisa Inkala & Kari Kopperi. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja, Kirkko ja toiminta 153. Helsinki: Kirkkohallitus, 78–94.
- Ravolainen, Kaija
- 2014 The Singer in the Ecclesiastical Hierarchy. The Early History of the Order. *Studia Musica* 59. Helsinki: Sibelius academy. Diss.
- Repo, Matti
- 2023 Kirkon missiosta mission kirkkoon. Lähetys ja kirkko 2000-luvun ekumeniassa. – Kirkon olemus on missio. Juhlakirja dosentti Risto Ahosen täyttäessä 80 vuotta. Rovaniemi: Väyläkirjat, 315–327.
- 2024 Virkaan vihkimiset ja asettamiset. – Kasteessa kaiken perusta – selvityksiä kirkollisten toimitusten teologiasta. Toim. Anna-Kaisa Inkala & Kari Kopperi. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja, Kirkko ja toiminta 153. Helsinki: Kirkkohallitus, 517–544.
- Rummelsberger Diakone und diakoninnen
- s.a. Liturgische Ordnungen. Rummelsberger Diakoninnen und Diakone.
- Ryökäs, Esko

- 2004 Palvelija – diakoni. – DTS 2004/1, 109–110.
- 2006 Kokonaisdiakonia. Diakoniakäsityksen opilliset liittymät. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu A, Tutkimuksia 14.
- 2011 Diakonissan oikea ihanne ja luonne. Esimerkki diakoniakäsityksen muuttumisesta. – DTS 2011/2, 121–144.
- 2014 ”Diakonia” ennen diakoniaa. Diakoniakäsité eurooppalaisissa yleistietokirjoissa 1600–1800-luvuilla. – Diakonian tutkimus 1/2014, 32–49.
- 2017 Diakoni papiston apulaisena: Katolisen diakonianäkemyksen perustelua 1800-luvun lopulla. – TA, 47–56.
- 2019 Aikaan sidottu diakonia-käsité. Tiedekriittinen yritys ymmärtää suomalaista diakoniakeskustelua. Helsinki: STKSJ 289.
- Ryökäs, Esko & Hautala Harri
- 2015 Diakonit papiston avustajina Lutherilla – Perinteisen tulkinnan kritiikkiä. – DTS 3/2015, 252–261.
- Ryökäs, Esko & Huhta, Ilkka
- 2024 Arkkidiakonit arkkidiakonien jälkeen: Suomen evankelisluterilaisen kirkon arkkidiakonit. – DTS 1/2024, 7–29.
- Ryökäs, Esko & Tahvanainen, Juha.
- 2011 Diakonia paikkana. Keskiajan ja Lutherin ”diakonia”-käsityksestä. – *Diakonian tutkimus* 2/2011, 145–163.
- Räisänen, Heikki
- 2007 Raamattu, varhaiskirkko ja diakonia. – Auttamisen teologia. Toim. Kari Latvus & Antti Elenius. Helsinki: Kirjapaja, 37–51.
- Saares, Kimmo
- 2004 Kohti Diakonian teologiaa. – *Diakonia* 5/2004, 23–26.
- Saarinen, Risto
- 2016 Kirkko-oppi. – Kirkon tulevaisuuskomitea. Mietinnön liiteosa. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 48, Kirkko ja toiminta. Helsinki: Kirkkohallitus, 11–28.
- Saraneva, Tapio 1989; 1991; 1998; 1999; 2003

- 1989 Luther, luterilaisuus ja vapautuksen teologia. – *Usko ja rakkaus*. Luterilaisen teologian mahdollisuudet tänään. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran vuosikirja 1989. Toim. Simo Peura. STKSJ 165. Helsinki, 77–83.
- 1991 Oikeudenmukaisuuden nälkä. Vapautuksen teologian haaste meille. Kirjapaja, Juva.
- 1998 Armahtavaisuus, syyllisyys ja anteeksianto – Kristillisen humanitaarisen toiminnan teologista pohdintaa. – *Crux*, 1/1998, 24–30.
- 1999 Erityinen kansainvälinen diakonian kirkon tehtävänä. – *Crux* 4/1999, 16–20.
- 2003 Miksi köyhien kärsimys ei kiinnosta? – *Crux* 2/2003, 21–24.

Schäfer, Gerhard K. & Hermann, Volker

- 2005 Geschichtliche Entwicklung der Diakonie. – *Diakonisches Kompendium*. Hg. Günter Ruddat & Gerhard K. Schäfer. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 36–67.

Seurakunta 2000

- 1987 Seurakunta 2000. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen 11.2.1987 asettaman Kirkko 2000 – jatkotyöryhmän mietintö. Helsinki: Kirkkohallitus.

Sinä olet kanssani.

- 2006 Sinä olet kanssani. Kirkollisten toimitusten opas. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2006:4. Kirkkohallitus, Jumalanpalveluselämä ja musiikkitoiminta 2006.

Snellman, Lina

- 1929 / 1911 Sisarillemme. Helsingin diakonissalaitoksesta. 2 p. Helsinki: Helsingin diakonissalaitos.

Sollamo, Raija

- 1991a Luotu lähimmäisyyteen. Diakonian juuret Vanhassa testamentissa. – *Hoivatkaa toinen toistanne*. Diakonian teologian käsikirja. Toim. K. Inkala. Helsinki: Kirjaneliö, 11–24.
- 1991b Lunastettu lähimmäisyyteen. Diakonia Uudessa testamentissa. – *Hoivatkaa toinen toistanne*. Diakonian teologian käsikirja. Toim. K. Inkala. Helsinki: Kirjaneliö, 25–35.

Sormunen, Eino

1938 *Diakonian oppikirja*. Sortavala: Suomen kirkon sisälähetysseura.

1952 Diakonian käsikirja. Toinen, uusittu ja täydennetty painos. Pieksämäki: Suomen kirkon sisälähetysseura.

Together Towards Life

2013 Together towards Life. Mission and Evangelism in Changing Landscapes - with a Practical Guide. Edited by: Rev. Dr Jooseop Keum. WCC, Geneva.

Toiviainen, Kalevi

1984a Kolmisäikeinen virka suomalaisessa, ekumeenisessa ja luterilaisten tunnustuskirjojen yhteydessä. —*Elevatis oculis*. Studia mystica in honorem Seppo A. Teinonen. Ed. Pauli Annala. MESJ 42. Vammala, 257–268.

2002 "Pappisvirasta erillinen virka" ekumeenisena haasteena. – *Palvelijoiksi vihityt*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuonna 2000 asettaman virkarakennekomitean mietintö. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja A 2002:1. Helsinki, 290–297.

Tunnustuskirjat

1990 Tunnustuskirjat 1990. Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. Jyväskylä: SLEY-kirjat.

Valtonen Minna & Porkka Jouko (toim.)

2025 Motivaatio kirkon työhön. Suomen ev.-lut. kirkon tutkimusjulkaisuja 149. Helsinki: Kirkon tutkimus ja koulutus.

Varkemaa, Jussi

2017 Keskiajan moraaliteologia. – *Johdatus keskiajan teologiaan*. Toim. Virpi Mäkinen. Helsinki: Kirjapaja, 158–183.

VEDD

s.a. Diakonat. Verband Evangelischer Diakonen-, Diakoninnen- und Diakonatsgemeinschaften. [Diakonat | VEDD - Starke Gemeinschaften](#).

2019 Synopse aktuell geltender Gesetze für Diakoninnen und Diakone sowie für diakonische Gemeinschaften. IMPULS-Reihe des VEDD | 2/2019. [Synopse VEDD V2.2 DIN A4](#) [Luettu 2.12.2024]

Veikkola, Juhani

2002 Diakonian perustehtävä, visiot ja tavoitteet. – *Diakonian käsikirja*. Toim. R. Helosvuori & E. Koskenvesa & P. Niemelä & J. Veikkola. Helsinki: Kirjapaja.

Vikström, John

1960 Diakonia ja diakonian virka. – *Diakonia* 2/1960.

1970 Diakonia ja Diakonian virka teologian näkökulmasta. – *Diakonia ja muuttuva yhteiskunta*. Toim. P. I. Hissa. Helsinki: Kirkon diakoniatoimikunta, 9–23.

Vähäkangas, Auli

2008 Kansainvälisen diakonian ydinsisältö. – *DTS* 2/2008, 180–186.

Virkarakennetyöryhmä 2004

2006 Virkarakenneyöryhmä 2004: esitys jatkotoimenpiteistä. Kirkkohallituksen 28.9.2004 asettaman työryhmän raportti. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto Sarja C 2006:6.

WCC

2022 Called to Transformation - Ecumenical Diakonia. Geneve: WCC Publications.
[Called to Transformation Ecumenical Diakonia_webMedRes.pdf \(oikoumene.org\)](#).

Webster, John B.

2002 Ministry, threefold. – Dictionary of the ecumenical movement. Ed. by Nichoilas Lossky , José Míguez Bonino & John Pobee & Tom F. Stransky & Geoffrey Wainwright & Pauline Webb Geneva: WCC Publications, 777–779.

White, Teresa Joan

2002 Diakonia. – Dictionary of the Ecumenical Movement. Ed. by Nicholas Lossky et al. Geneva: WCC Publications, 305–310.

Wingren, G.

1951 Usko ja arki. Lutherin näkemys ajallisesta kutsumuksesta. (Luthers lära om kallel-sen, suom. Erkki Niinivaara ja Aarne Siirala). Porvoo, Helsinki: WSOY.

Yhdessä kirkon virassa

1997 Yhdessä kirkon virassa. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuonna 1994 asettaman diakonaattikomitean mietintö. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja A 1997:9. Helsinki.

Yhteinen todistus - Ett gemensamt vittnesbörd

2023 Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja Kirkko ja toiminta 138. Helsinki: Kirkkohallitus.
[Yhteinen todistus 2023 Suomi-Ruotsi.pdf](#).

Zitting, Heidi

- 2020 The Episcopal Office in transition. Finnish Lutheranism and the Lutheran World Federation discussions on episkopé, 1945-2015. Helsinki: Faculty of Theology, University of Helsinki. (Diss) [THE EPISCOPAL OFFICE IN TRANSITION FINNISH LUTHERANISM AND THE LUTHERAN WORLD FEDERATION DISCUSSIONS ON EPISKOPÉ, 1945–2015 \(helsinki.fi\)](#) (viitattu 20.4.2023).